

Grad na razdjelnici: Pula na prijelazu iz 1980-ih u 1990-e

Žufić, David

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:681451>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

DAVID ŽUFIC

**GRAD NA RAZDJELNICI:
PULA NA PRIJELAZU IZ 1980-IH U 1990-E**

Diplomski rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

DAVID ŽUFIC

**GRAD NA RAZDJELNICI:
PULA NA PRIJELAZU IZ 1980-IH U 1990-E**

Diplomski rad

JMBAG: 0303035405, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet:

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani David Žufić, kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 23. rujna 2019.

Student

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, David Žufić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Grad na razdjelnici: Pula na prijelazu iz 1980-ih u 1990-e* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.
Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 23. rujna 2019.

Potpis

SADRŽAJ

Uvod.....	5
1. Pula u Jugoslaviji: društveni i gospodarski razvoj.....	7
2. Političke promjene i demokratizacija.....	19
3. Poluratno stanje.....	28
4. Napetosti pred odlazak JNA.....	46
5. Ekonomska strana ratne svakodnevice.....	53
6. Prognanici i izbjeglice.....	56
7. Društveno-kulturni život i zabava.....	63
Zaključak.....	67
Izvori i literatura.....	71
Sažetak.....	73
Abstract.....	74

UVOD

U javnom je diskursu poznata latinska izreka da je povijest učiteljica života, a na nju se obično stavlja dodatak da onaj tko povijest ne poznaje, osuđen ju je ponavljati. Je li zaista tako? Povjesničar Darko Dukovski u svom djelu *Povijest Pule* napisao je da većinu ljudi ne zanima ono što se zbivalo u prošlosti.¹ I zašto bi im to bila glavna preokupacija. Oni žele gledati u budućnost, stvoriti nešto od svojih života i osigurati svojim potomcima dobar život. Pa ipak ne smijemo smetnuti s uma da smo ovdje gdje jesmo jer se netko u prošlosti pobrinuo za nas. Potrebno je odrediti naš današnji položaj i povezati ga s prošlim zbivanjima. U pitanju je ista stvar s poviješću Pule u 2019. godini. Ona je sa svim svojim nedostacima došla do sadašnjeg stanja zahvaljujući inicijativama, trudu onih koji su htjeli stvoriti razvijenu urbanu sredinu koja bi bila dobra za svakog čovjeka.

Grad Pula, najveći grad istarskog poluotoka, mjesto je bogate prošlosti. Narodni preporoditelji u 19. stoljeću, a onda i antifašistički rodoljubi u idućem stoljeću udarili su temelje pripojenju Istre, a tako i Pule Hrvatskoj. Gradsko stanovništvo (hrvatski i talijanski živalj) je poslije 2. svjetskog rata bilo podvojeno. Posljedica toga je bilo talijansko masovno napuštanje grada, a otišli su i neki Hrvati koji se nisu slagali s novouspostavljenom vlašću. Pula je jedno vrijeme bila *grad duhova* i potom je nastupila promjena identiteta.

Zašto je ovo bitno? Antifašistička borba zaslužna je za uspostavljanje hrvatske vlasti. Industrija je bila razvijana. Usmena povijest govori u prilog tvrdnji da su radnice i radnici bili poštivani. Plaće su stizale, životni standard je bio postojan i mnogi su uspjeli izgraditi kuće. Ali bitno je ne zalaziti u idealističku nostalgiju jer su nedostaci i manjkavosti postojale te je potrebno raspravljati o njima. Raspad Jugoslavije pojava je čiji se uzroci ne mogu potražiti na lokalnoj razini, ali neosporna je činjenica da do samostalnosti države ne bi došlo bez pobjede nad nacifašizmom i Ustava Jugoslavije iz 1974. godine koji je svakoj republici u državnoj zajednici omogućio pravo na samoopredjeljenje i odcjepljenje.

Suvremena historiografija zadnjih petnaestak godina poznaje opsežnije studije i radove Darka Dukovskog, Srđe Orbanića, Darija Matike, Vedrana Dukovskog i Adriana Ivetića koji su pisali o tim sudbonosnim godinama, a neizostavno je

¹ Dukovski, Darko, *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači Apokalipse*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2011., 9.

spomenuti i *Stradarij grada Pule* kao jedinstveno znanstveno djelo koje govori o evoluciji ulične toponimije. Kao u mnogim drugim gradovima, povijest nazivlja gradskih ulica svjedoči izmjenama vlasti jer je svaka nastojala dati gradu novi identitet.

Smrt Josipa Broza Tita u svibnju 1980. godine označila je početak zadnje etape u životu socijalističke Jugoslavije. Federaciju je počela izjedati prvo gospodarska kriza kojoj su se potom pridružili politički nemiri. Zahvaljujući nestabilnostima u socijalističkim sustavima istočne Europe nacionalne su ideje sve više uzimale maha, a jugoslavenska državna zajednica nije bila izuzeta od tih pojava. Svaka je federalna jedinica imala svoje ciljeve i vizije budućnosti, ali problem je predstavljala Srbija koja se zalagala za centralističko uređenje. Jugoslavenski čelnici nisu uspjeli ili htjeli riješiti probleme što je dovelo do rata, razaranja i gubitaka ljudskih života. Ostatak istarskog poluotoka bio je podređen vojno-političkim zbivanjima na krajnjem jugu. Trebalo je ostvariti mirno povlačenje Jugoslavenske narodne armije iz Pule, a to je bio preduvjet za opstanak i razvitak grada u novim državno-pravnim uvjetima. Dok je bjesnio rat u ostatku Hrvatske, Istra je sa svojim najvećim gradom Pulom bila prostor u kojem je zbog mira mogla održavati hrvatsko gospodarstvo, pomagati opće ratne napore te primiti prognanike i izbjeglice te u tom smislu djelomice pridonijeti u olakšavanju teškog stanja u državi.

U radu se postavlja nekoliko osnovnih pitanja: kakva je bila situacija s radnim mjestima, gdje se nalazio turizam, što se događalo na polju industrijske proizvodnje, gospodarstva i ekonomije? Bit će riječi i o životnom standardu koji je neprestano bio promjenjiv. Tu su i napetosti u gradu koje su bile povezane s dogovaranim povlačenjem JNA. Ne smije se s uma smetnuti ni priljev prognanika i izbjeglica.

Prvi dio rada govorit će o gradu u socijalizmu i uz pomoć lokalnog dnevnika *Glas Istre* pružit će izvještajni pregled pojava koje su godine 1989. i 1990. imale utjecaja na život građana. U drugom dijelu pozornost će se usmjeriti na raspad države na mikrohistorijskoj razini i opet će se koristiti navedene novine radi pružanja uvida u zbivanja 1991. godine. Treći dio obradit će problematiku prognanika i izbjeglica, a u četvrtom će biti riječi o povijesti društveno-kulturnog života i zabave. U zaključku ću nastojati zaokružiti pogled na Pulu u ovom prijelomnom razdoblju te ukratko iznijeti važne događaje 1992. i 1993. godine.

1. PULA U JUGOSLAVIJI: DRUŠTVENI I GOSPODARSKI RAZVOJ

Završetkom Drugoga svjetskog rata u Europi, Pula se našla u nezavidnom položaju. Uspostavljena je anglo-američka vojna uprava koja je potrajala do rujna 1947. godine. Gradsko stanovništvo u ovim se događajima našlo podvojeno. Posljedica toga bilo je masovno napuštanje grada Pule koje je rezultiralo situacijom u kojoj u gradu nije bilo *ni žive duše* i ažuriranjem identiteta pridošlim hrvatskim stanovništvom. Ono je u idućim godinama neprestano raslo, a ta je pojava dovela do porasta gospodarskih i infrastrukturnih mogućnosti.

"U prosincu 1946. započeo je egzodus građana Pule. Atmosfera užurbanosti, panike, dezorijentiranosti, podvojenosti građana na one koji su za odlazak i one koji su za ostanak."²

"U veljači 1947. bio je to grad duhova – prazan, zatvorenih radnji, kuća sa spuštenim zastorima i zatvorenim škurnicama te spuštenim roletama – ulice puste, parkovi prazni."³

U savezničkom zračnom bombardiranju Pula je doživjela velika razaranja.⁴ Na kraju je rata bilo samo 26% neoštećenih zgrada, 60% električne mreže nalazilo se izvan funkcije, kao i 50% vodovodne mreže te 40% prometnica.⁵ Gospodarsko stanje bilo je porazno. Pulsko brodogradilište tijekom rata služilo je kao vojno-pomorska baza Italije, potom Njemačke. Također je stradalo.

"Postrojenja nisu radila, neupotrebljivi su bili i navozi i suhi dokovi. Obrtničke radionice u brodogradilištu bile su također uništene, a strojevi odneseni ili uništeni. Brodovi se nisu mogli graditi jer nije bilo ni materijala ni potrebnih strojeva i dizalica."⁶

Tvornica cementa (nakon rata promijenila je naziv u Giulio Revelante) bila je neoštećena, ali joj je nedostajao početni kapital. Kada je nabavljen, u mjesec dana proizvedeno je 11.000 tona cementa. Ondašnje vrijeme obilježeno je velikim problemom nedostatka financijskih sredstava za isplatu plaća. U slučaju pulske cementare, uprava tvornice predala je 210 tona cementa s ciljem otvaranja kredita za isplatu plaća radnicima.⁷ Postojala su druga industrijska postrojenja, ali nisu bila u

² Isto, 235.

³ Isto, 232. Prema: Miroslav Bertoša, *Kruh, mašta & mast: prizori i memorabilije o staroj Puli (1947. – 1957.)*, Zagreb: Durieux, 2007., 48-59.

⁴ Dukovski, Darko; Dukovski, Vedran; Matika, Dario, *Istra u Domovinskom ratu 1991. – 1995.*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2018., 40. Prema: TNA, WO, HW/2331: Short report (*most secret*) C/5343 od 14. siječnja 1944.; Raul Marsetič, *I bombardamenti Alleati su Pola 1944-1945; vittime, danni, rifugi, disposizioni delle autorità e ricostruzione*, Rovigno – Trieste: Centro do reicerche storiche Rovigno – Unione italiana Fiume – Università popolare Trieste, 2004.

⁵ Isto.

⁶ Dukovski, Darko, "Grad u potrazi za identitetom", *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti*, ur. Josip Bratulić, Elmo Cvek, C.A.S.H., Pula, 2005., 309.

⁷ Dukovski, *Povijest Pule*, 213. Prema: AP, 22. 12. 1946., br. 301.

funkciji jer je nedostajalo strojeva. Aktivna je bila tvornica katrana, koja je proizvodila ljepenke. Tvornice konopa, leda, kisika i lokota su također radile.⁸

U poratnom razdoblju pažnja se pridavala ulaganju kapitala u razvoj trgovine i trgovačke mreže. Dogodila se i deprivatizacija. Godine 1948. više nema privatnih trgovina jer su sve podržavljene.⁹ Nacionalizacija je utjecala na sve ljude, a posebice bogatije građane te se usporedo s procesom useljavanja događalo i iseljavanje.

Gradsko zdravstvo bilo je u propadajućem stanju. Materijali su bili uništeni ili teško oštećeni te je nedostajalo liječnika, sestara, primalja i bolničara. Odlaskom sedmorice talijanskih liječnika donesen je dekret Ministarstva zdravstva kojim su iz unutrašnjosti Hrvatske pristigli novi liječnici.¹⁰ Zarazne bolesti su harale, pothranjenost je bila česta pojava i postojalo je puno ranjenika.¹¹ Trebalo ih je negdje smjestiti, a osim Opće bolnice koja je mogla primiti 700 pacijenata još je djelovao Higijenski zavod čiji su namještaj i zgrada bili uništeni i neuporabljivi.¹²

Miješani brakovi bili su raširena pojava za časnike JNA. Bio im je to način integracije u lokalnu zajednicu.¹³ Neki su časnici u grad doseljavali sa svojim obiteljima iz drugih krajeva Jugoslavije. Članovi tih obitelji imali su prednost pri zapošljavanju, viši standard, omogućena im je bolja zdravstvena i socijalna skrb te smjesta rješavanje stambenog pitanja.¹⁴ Doseljavala je i radna snaga iz svih dijelova države. Bili su to radnici plavog ovratnika i oni su imali običaj življenja u zatvorenim skupinama. Slabo su se prilagođavali novoj sredini.¹⁵

Poratno razdoblje nosi upravni preustroj cijeloga istarskog područja. Početkom godine 1952. Narodna Republika Hrvatska podijeljena je na kotare, gradove i općine.¹⁶ Godine 1955., Zakonom o području kotara i općina u NRH, Istra je bila obuhvaćena Kotarom Pula. U njegovom sastavu nalazilo se 14 općina, među kojima

⁸ Isto, 213-214. Prema: isto.

⁹ Isto, 255.

¹⁰ Isto, 214-215.

¹¹ Isto, 215. Prema: Ante Bartolić, *O zdravstvenim prilikama i stanju zdravstvene službe u Istri nakon oslobođenja 1945. godine*, Pazinski memorijal, sv. 8, Pazin: Čakavski sabor, 1978., 221-226; HR-DAPA, ONOI, Zdravstveni odjel (ZO), (1945.), k:20: dopis od 30. 6. 1945., br. 10/45. Kotarski NOO Kras, Zdravstvenom odjelu Oblasnog NOO-a.

¹² Isto. Prema: HR-DAPA, ONOI, ZO, (1945.), k:541: dopis od 2.8.1945., bb. Zdravstveni izvještaj.

¹³ Orbanić, Srđa, "Pula na prijelazu tisućljeća", *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti*, ur. Josip Bratulić, Elmo Cvek, C.A.S.H., Pula, 2005., 351.

¹⁴ Isto, 349.

¹⁵ Isto, 349-350.

¹⁶ Dukovski, *Povijest Pule*, 241.

je bila i pulska odnosno grad Pula.¹⁷ Godine 1963., Ustavnim zakonom o provođenju ustava, općinama i kotarevima počinju upravljati skupštine.¹⁸ Tri godine poslije, 1966. Kotar Rijeka pripaja Kotar Pulu.¹⁹ Godine 1974. kotari su ukinuti i zamijenile su ih zajednice općina.²⁰ Pulska općina ušla je u Zajednicu općina Rijeka.²¹

Osimskim sporazumima iz 1975. odnosno 1977. godine uređena su granična i druga pitanja. Oživjele su talijanske kulturne i prosvjetne ustanove. U Puli je u predškolskom odgoju prvo povećan broj odgojno-obrazovnih skupina, a na koncu je osnovana zasebna talijanska predškolska ustanova. Uvedena je neobavezna nastava talijanskog jezika u hrvatske osnovne škole. Pokrenut je studij talijanskog jezika i književnosti na Pedagoškoj akademiji. Ovim je postupcima Pula postala značajno središte talijanske nacionalne zajednice.²² Industrijalizacija, urbanizacija i postajanje Pule regrutnim mornaričkim središtem pridonijelo je njezinom demografskom oživljavanju. Ona je prema popisu stanovništva godine 1981. imala 56.153 stanovnika.²³ Na području općine Pula je prema popisu bilo 3.225 Talijana odnosno 4.2% u ukupnom narodnosnom sastavu općine koja je brojala 77.278 stanovnika.²⁴

Školstvo se od šezdesetih godina počelo jače razvijati. U gradu se tada nalazilo devet hrvatskih i jedna talijanska osnovna škola, hrvatska gimnazija i talijanska gimnazija, srednja tehnička škola, ekonomska škola, medicinska škola, strukovna škola, glazbena škola, industrijska škola i hotelijerska škola. Godine 1961. osnovana je Pedagoška akademija koja je školovala buduće učitelje. Djelovala je od 1960. Viša ekonomska škola.²⁵ U gradu su tada djelovale institucije poput Muzeja narodne revolucije Istre (danas Povijesni i pomorski muzej Istre), Naučne biblioteke (danas Sveučilišna knjižnica), Općinske knjižnice i čitaonice (danas Gradska knjižnica i čitaonica).²⁶

¹⁷ Žužić, Patricija, "Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije za razdoblje od 1945. do 1990. godine: Prilog za izradu shematizma uprave", *Vjesnik Istarskog arhiva*, 14-16, 2009., 227.

¹⁸ Isto, 234.

¹⁹ Isto.

²⁰ "Kotar", Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr, 3.2.2019.

²¹ Žužić, 239.

²² Orbanić, 344.

²³ "Pula", Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr, 22.9.2019.

²⁴ Klemenčić, Mladen; Kušar, Vesna; Richter, Željka, "Promjene narodnosnog sastava Istre. Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991.", *Društvena istraživanja*, 4-5 (6-7), 1993., 626.

²⁵ Dukovski, *Povijest Pule*, 274.

²⁶ Dukovski, *Grad u potrazi za identitetom*, 337.

Društvenim planom privrednog razvitka Općine Pula od 1961. do 1965. godine predviđene su promjene na maloprodajnom tržištu.²⁷ Htjelo se provesti modernizaciju prodavaonica, otvoriti samoposluge, robne kuće, prodavaonice prehrambenih proizvoda u novoizgrađenim stambenim naseljima, dati mogućnost industrijskim poduzećima da otvore vlastite prodajne prostore, omogućiti povećanje i osuvremenjivanje skladišnih prostora te izgradnju mljekare.²⁸ Godine 1962. otvorena je prva samoposlužna trgovina prehrambenih proizvoda na raskrižju Lenjinove i Zadružne ulice.²⁹ Sljedeće godine otvoren je u Prvomajskoj ulici Samoizbor, samoposlužna trgovina industrijskom robom.³⁰ Na proljeće su objavljene nove najave, otvorena je nova prodavaonica igračaka, još jedna prodavaonica Varteksa i Mesoprometove mesnice te je došlo do obnavljanja prostora Auto-Hrvatske.³¹ Zatvorena je željezarija u Lenjinovoj ulici jer ih je u gradu bilo tri i na njezinom je mjestu u srpnju otvorena prodavaonica elektromaterijala.³² Bilo je to vrijeme kada nestašice više nisu bile svakodnevno iskustvo.³³ Modernizacija, postizanje većega životnoga standarda i vjera u bolje sutra bili su glavna društvena obilježja.

Zdravstvo je poboljšano. Izgrađena je nova zgrada rodilišta i pedijatrije u čemu je sudjelovao svaki radnik izdvajanjem dijela iz svoje plaće. Djelatnost radiologije je osuvremenjena, povećan je broj preventivnih djelatnosti te kvaliteta izvanbolničkih i bolničkih usluga. Uz Opću bolnicu postojali su Higijenski zavod, Dom zdravlja, Cijepna stanica, dječji dispanzeri, Vojna bolnica, Garnizonska ambulanta i Stacionar.³⁴

Šezdesete godine označavaju početak razvitka masovnog turizma. Gradili su se hoteli i kampovi, gradile i modernizirale marine u sklopu napredovanja nautičkog turizma.³⁵ Grad je počeo krasiti usporedan razvitak turizma i industrije.³⁶ Godine 1961. u turizmu je bilo 1903 turističkih radnika i 8110 industrijskih radnika. Deset

²⁷ Duda, Igor, "Sve je najsuvremenije. Svakodnevnica i potrošačka kultura u Puli ranih 1960-ih", *Pula 3000 Pola: Prilozi za povijesnu sintezu*, ur. Elmo Cvek, Attilio Krizmanić, C.A.S.H., Pula, 2004., 47. Prema: Usp. *Društveni plan 1961-65.*, 57-59.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto, 48.

³⁰ Isto.

³¹ Isto, 49. Prema: Vidi Daljnja modernizacija pulske trgovačke mreže, GI, 19. travnja 1963.

³² Isto.

³³ Isto, 50. Prema: Vidi Bilandžić, 1999.

³⁴ Dukovski, *Grad u potrazi za identitetom*, 337.

³⁵ Dukovski, *Povijest Pule*, 274.

³⁶ Isto, 264. Prema: Nikola Vojnović, *Model geografskog istraživanja odnosa turizma i industrije na primjeru Pule*, Geoadria, br. 1, lipanj 2002., Zadar: Hrvatsko geografsko društvo, Zadar i Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru, 2002., 122.

godina poslije, 1971. stanje se značajno promijenilo. Tada je bilo 3576 turističkih radnika i 9912 industrijskih radnika.³⁷ To nam govori u prilog tvrdnji da je turizam rastao brže od industrije. Situacija ipak nije bila idealna. U Puli su kao vojnom gradu veliki dijelovi obale bili u posjedu JNA. Bila je to kočnica ostvarenju punog potencijala, iako je financijska i već spomenuta demografska korist postojala.³⁸

Brodogradilište Uljanik bilo je važan industrijski div. Zapošljavalo je puno radnika koji su dolazili iz raznih dijelova države. Brodovi su se stalno gradili i knjiga narudžbi bila je neprestano puna. Nedaleko se nalazilo jedno manje brodogradilište Crvena zvijezda koje je služilo za gradnju ribarskih brodova i brodica. Tvornica laboratorijskog stakla Boris Kidrič zapošljavala je izniman broj radnika. Tvornica cementa Giulio Revelante, tvornica plinobetona Siporex i Tehnomont (poduzeće za montažu, proizvodnju, brodogradnju i nautički turizam, kasnije preuzelo Crvenu zvijezdu) radili su punim kapacitetima. U industrijskoj zoni grada se od 1967. godine nalazila tvornica plastičnih žbuka Bojoplast. Postojala su i brojna druga poduzeća, a navedeni primjeri svjedoče razvijenosti pulskog gospodarstva.³⁹

Osamdesetih je godina prevladavala brodograđevna industrija s Uljanikom na čelu kao najvećim hrvatskim i jugoslavenskim brodogradilištem. Njegovi su brodovi plovili diljem svijeta. Ostao je zapažen po proizvodnji mamut brodova poput Berge Istra (225 tisuća bruto-registarskih tona) i Mary Koch (265 tisuća bruto-registarskih tona).⁴⁰ Godina 1988. za Uljanik je označavala bitku za ostvarenje planova proizvodnje. Brodogradilište je poslovalo u uvjetima smanjene likvidnosti, zakašnjenja u isporukama repromaterijala i opreme, visoke inflacije, opadanja dohodovnosti. Inozemnim kupcima je isporučeno pet od planiranih sedam brodova, a dijelova motora i elektroproizvoda u ukupnoj vrijednosti od oko 107 milijuna dolara.⁴¹

U prvih jedanaest mjeseci 1988. godine Zajednica općina Rijeka izvezla je robu u vrijednosti od 374.885.000 dolara, a prednjačila je brodogradnja sa 124.799.000 dolara. Uvezeno je robe u vrijednosti od 703.170.000 dolara od čega je prednjačila naftna industrija sa 461.070.000 dolara.⁴² Industrijska proizvodnja je u

³⁷ Dukovski, *Grad u potrazi za identitetom*, 331.

³⁸ Orbanić, 353.

³⁹ Dukovski, *Povijest Pule*, 261-262.

⁴⁰ Dukovski, *Grad u potrazi za identitetom*, 333.

⁴¹ "Nastavlja se bitka za proizvodnju", *Glas Istre*, 11.1.1989., 6.

⁴² "Brže od republičkog i saveznog prosjeka", *Glas Istre*, 4.1.1989., 5.

pulskoj općini 1988. godine porasla zahvaljujući brodogradnji, a uz nju su veću proizvodnju imale još strojogradnja i proizvodnja prehrambenih proizvoda.⁴³

U istom je razdoblju nekoliko poduzeća ostvarilo uspjeh u poslovanju na međunarodnom tržištu. Montaža i proizvodnja solarnih kolektora (Tehnomont) probili su se na iračko, alžirsko, talijansko, sovjetsko, egipatsko i druga tržišta rada. Tvornica laboratorijskoga stakla Boris Kidrič uspješno je plasirala svoje proizvode na međunarodnom tržištu. Trikotažna industrija Arena modernizirala je proizvodne pogone i stvorila nove modne linije 1970-ih godina. Zahvaljujući tome pronašla je tržište i u zemljama istočne Europe.⁴⁴ I tvornica obuće Astra uspjela se sa svojim proizvodima probiti na svjetsko tržište. Tvornica cementa Giulio Revelante proizvodila je visokokvalitetni taljeni i bijeli cement te ih je izvozila diljem Europe i SAD-a. Zbivala se i stambena, turistička i poslovna izgradnja.⁴⁵

Značajan uspon ostvarili su tvornica plinobetona Siporex, proizvodnja radijatora i cisterna (Tehnomont), tvornica okova i pribora Sergio Dobrić i tvornica mineralnih boja Industrochem. Važne gradske proizvodno-trgovačke organizacije bile su Istra, Puljanka, Mesopromet, Agrokoka i 3. Januar.⁴⁶ Navedene su industrijske grane osiguravale opstanak i dostojan život velikom broju stanovnika.⁴⁷

Godine 1989. prevladavale su industrija, trgovina i turizam i ugostiteljstvo (iako su nakon prethodne godine počeli negativni trendovi ove djelatnosti).⁴⁸ Pulska je privreda prethodne godine izvezla robe i usluge (bez priljeva turizma) u iznosu od 116.097.000 dolara, a uvezeno je robe u vrijednosti od 69.728.000 dolara.⁴⁹ Istra je krajem osamdesetih ostvarivala rekordne rezultate u turizmu. Godine 1987. zabilježeno je 2.419.500 gostiju odnosno 21.779.500 noćenja, a iduće godine 2.446.600 gostiju odnosno 21.827.200 noćenja. Bile su to dvije rekordne turističke godine.⁵⁰ Iste 1987. pulska zračna luka na domaćim je linijama zabilježila 2.051 avion sa 158.000 putnika, a iduće 1.732 aviona sa 143.000 putnika. Na međunarodnim

⁴³ "Porasla industrijska proizvodnja", *Glas Istre*, 5.4.1989., 6.

⁴⁴ Dukovski, *Povijest Pule*, 273.

⁴⁵ Dukovski, *Grad u potrazi za identitetom*, 334.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Dukovski, *Povijest Pule*, 273.

⁴⁸ Križman, Matej, *Istra u Domovinskom ratu*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli (Diplomski rad), Pula, 2017., 19. Prema: Isto, 732.

⁴⁹ "Porast izvoza", *Glas Istre*, 16.3.1989., 6.

⁵⁰ Križman, 21. Prema: Akilić, Edi, *Turizam Istre u brojkama*, http://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/turizam/TurizamStatistika_2012.pdf, pristupljeno 28. veljače 2017.

linijama je 1987. bilo 2.455 aviona sa 495.000 putnika odnosno iduće 2.188 aviona sa 439.616 putnika.⁵¹

Osamdesetih godina ekonomska kriza i inflacija je dovela do pada standarda stanovništva. Bankarsko-financijski sustav se raspadao i nadirala je inflacija. Savezni politički vrh pokušao je ublažiti nastalo stanje vezivanjem vrijednosti dinara za njemačku marku. Tražila se i financijska potpora s ciljem oživljavanja proizvodnje i spašavanja socijalnog mira i sigurnosti državljana.⁵² U prosincu 1988. u pulskoj općini je 2.451 građanin tražio posao. Opadao je broj nestručnih, a rastao broj stručnih nezaposlenih radnika. Visokoobrazovani ljudi sve su manje bili traženi. Radne organizacije zatvarale su se u okvire postojećeg broja zaposlenih jer su tvrdili da nisu bili iskorištavani u dovoljnoj mjeri.⁵³ *Glas Istre* je 10. ožujka 1989. godine donio podatak da je rasla nezaposlenost na razini srednje stručne spreme. Bilo je jako puno ljudi koji su završili ono što pulskoj privredi nije bilo potrebno.⁵⁴ U ožujku je bilo 2.620 nezaposlenih osoba, a većinu njih su činile žene (1.690).⁵⁵

Krajem lipnja 1989. je Samoupravna interesna zajednica (SIZ) Istre objavila da je bilo 1.211 nezaposlenih radnika na području pulske općine. Sezonsko zapošljavanje dobro je funkcioniralo. Osobe s umanjenom radnom sposobnošću nisu se uspijevale zaposliti u turističkim radnim organizacijama. Žene s malom djecom za koju nije bio osiguran smještaj u predškolskim ustanovama su se teško odlučivale za rad.⁵⁶ Krajem listopada bilo je 1.842 nezaposlena radnika, a u usporedbi s istim mjesecom prethodne godine brojka je narasla za 68 ljudi. Prednjačile su osobe sa srednjom stručnom spremom – 495 (385 žena).⁵⁷ Trgovačka djelatnost je u prvoj polovici 1989. oslabila i došlo je do nestašica robe široke potrošnje.⁵⁸ Inflacija je utjecala na takav način da se obilazeći različite trgovine isti proizvod mogao naći po najrazličitijim cijenama. Tako je boca Zvijezdinog ulja u Merkantu koštala 8.370 dinara, Brodokomercu 8.520 dinara, a u Puljanki 8.840 dinara.⁵⁹

Postojalo je nekoliko banaka: Istarska banka Pula, Istarska kreditna banka Umag, Jugobanka Rijeka, Ljubljanska banka, Privredna banka Zagreb i Zagrebačka

⁵¹ "Putovalo se manje", *Glas Istre*, 4.1.1989.

⁵² Dukovski, *Povijest Pule*, 274-275.

⁵³ "Raste nezaposlenost", *Glas Istre*, 19.1.1989., 6.

⁵⁴ "Školovanje za nezaposlenost", *Glas Istre*, 10.3.1989., 6.

⁵⁵ "Raste broj nezaposlenih", *Glas Istre*, 11.4.1989., 6.

⁵⁶ "Sezona povukla zapošljavanje", *Glas Istre*, 17.7.1989., 6.

⁵⁷ "Porast nezaposlenosti", *Glas Istre*, 18.12.1989., 6.

⁵⁸ Dukovski, *Grad u potrazi za identitetom*, 334.

⁵⁹ "Skliska cijena ulja", *Glas Istre*, 4.4.1989., 6.

banka Zagreb. Sudjelovale su u industrijskoj i gospodarskoj djelatnosti. Razvijanjem inflacije gubili su kreditnu moć što je dovelo do smanjenja produktivnosti poduzeća i mogućnosti otvaranja novih radnih mjesta.⁶⁰

Puljani zaposleni u privrednim organizacijama su u prvih šest mjeseci 1989. u prosjeku zarađivali 2.294.694 dinara. Pulska je plaća prema podacima u odnosu na isto prošlogodišnje razdoblje bila veća za 555%. Rast troškova života za gradsko područje zabilježen je stopom od 450% tako da je realni rast plaća bio 19%. Uzmemo li u obzir cijelu 1988., plaća je u tom slučaju bila realno veća za 15%.⁶¹ U prvom šestomjesečju 1989. izvezeno je roba i usluga u vrijednosti od 59 milijuna dolara. Prvi je bio Uljanik sa 51.490.000 dolara, tvornica cementa Giulio Revelante izvezla je oko 4.5 milijuna dolara, a tvornica stakla Boris Kidrič oko milijun i pol dolara. Izvezeno je roba i usluga više nego prethodne godine, ali ni blizu ranijim uspješnijim razdobljima.⁶²

Dana 1. siječnja 1990. godine izvršena je denominacija jugoslavenskog dinara pri čemu su nominalne vrijednosti postale manje za četiri decimalna mjesta. Novac se mijenjao u omjeru 1 konvertibilni dinar za 10.000 novih dinara.⁶³ Dana 23. prosinca 1991. godine jugoslavenski dinar zamijenjen je hrvatskim dinarom u omjeru 1:1.⁶⁴ *Glas Istre* je u božićnom izdanju donio obavijest da je ovaj pothvat doveo do gužvi na mjenjačkim mjestima. Redovi su dolazili skroz na ulice. Nakon tekućeg dana zamjena se mogla obaviti još 27. i 28., a 30. i 31. bili su rezervirani za rješavanje preostalih nejasnoća i problema. Ona se mogla obaviti u Službi društvenog knjigovodstva (SDK), poštama i bankama.⁶⁵

Dnevne novine krajem osamdesetih iscrpno su izvještavale o promjenama cijena i hiperinflaciji. Početkom siječnja 1989. došlo je do viših cijena pekarskih proizvoda. Kruh je poskupio za 10-20%, pecivo 25%, a kolači od 25% do 33%.⁶⁶ Krajem mjeseca mlijeko je poskupilo sa 1.000 na 1.480 dinara, a dan poslije cijena je korekcijom smanjena za 10 dinara.⁶⁷

⁶⁰ Dukovski, *Grad u potrazi za identitetom*, 335.

⁶¹ "Plaće više a standard niži", *Glas Istre*, 5.9.1989., 6.

⁶² "Rast izvoza", *Glas Istre*, 8.9.1989., 6.

⁶³ "Promjene domaće valute u dvadesetom stoljeću", Hrvatski numizmatički portal, www.kunalipa.com, 15.9.2019.

⁶⁴ Dukovski, Dukovski, *Matika*, 135. Prema: Zvezdana Vučinić, „CRD u opticaju”, *Glas Istre*, 23. 12. 1991.

⁶⁵ Isto, 132. Prema: *GI*, 24., 25., 26. 12. 1991.

⁶⁶ "Skuplji kruh", *Glas Istre*, 5.1.1989., 6. Kada govorim o poskupljenjima pekarskih proizvoda mislim na pekare koje je opskrbljivao elektromlin 3. Januar. Privatne pekare funkcionirale su drukčije.

⁶⁷ "Skuplje mlijeko", *Glas Istre*, 3.2.1989., 6.

Dana 10. veljače je za idući dan najavljeno poskupljenje kruha, peciva i kolača za 20-25%.⁶⁸

Prvog dana ožujka mlijeko je poskupilo sa 1.470 dinara na 2.220 dinara zbog ukidanja savezne kompenzacije. Očekivalo se ponovno poskupljenje mlijeka zbog sutrašnjeg predviđenog povećanja otkupnih cijena na saveznoj razini.⁶⁹ Za dan 11. ožujka najavljeno je povećanje cijena kruha i peciva za oko 20% radi poskupljenja bijelog brašna, goriva, kvasca i ambalaže. Kolači su također trebali poskupjeti, ali ipak manje jer je u njima manji udio brašna i zbog činjenice da se smatralo da će potražnja za njima padati zbog njihovih već visokih cijena. Cijene mliječnih proizvoda trebale su porasti za oko 30%.⁷⁰

Prvog dana travnja konzumno mlijeko poskupjelo je s 2.220 dinara na 2.935 dinara. Poskupjeli su i mliječni proizvodi, ali u manjem postotku.⁷¹ Dana 6. travnja mlijeko je ponovno poskupjelo i litra je tada koštala 3.575 dinara.⁷² Do kraja mjeseca dogodilo se još jedno poskupljenje mlijeka sa 3.575 dinara na 4.455 dinara (mliječni proizvodi isto tako – primjerice, jogurt s 1.400 na 1.600 dinara) te poskupljenje bijelog kruha (25%) i peciva (40%).⁷³

Dana 4. svibnja litra konzumnog mlijeka porasla je na 5.440 dinara. Cijena običnog jogurta porasla je s 1.600 na 1.920 dinara.⁷⁴ Također su porasle cijene kruha.⁷⁵ Sve je to nagnalo potrošače da stvaraju zalihe da bi mogli preživjeti. Neprestano su bili u potražnji s ciljem pronalaska jeftinijih proizvoda. Problem je bio taj što zaposleni nisu mogli cijeli dan obilaziti trgovine.⁷⁶

U lipnju je također bilo poskupljenja. Početkom mjeseca mlijeko je poskupjelo sa 5.440 dinara na 6.530 dinara, a običan jogurt sa 1.600 dinara na 1.920 dinara.⁷⁷ Dana 11. lipnja porasle su cijene kruha, pekarskih proizvoda i kolača, a krajem mjeseca se opet dogodilo poskupljenje mlijeka i mliječnih proizvoda.⁷⁸ Cijene su neprestano rasle, ali su i u takvim uvjetima postojali proizvodi za kojima potražnja nije jenjavala.

⁶⁸ "Od subote skuplji kruh", *Glas Istre*, 10.2.1989., 6.

⁶⁹ "Mlijeko kipi u loncu poskupljenja", *Glas Istre*, 2.3.1989., 6.

⁷⁰ "Poskupljuju kruh i mliječni proizvodi", *Glas Istre*, 10.3.1989., 6.

⁷¹ "Cijena mlijeka u uzletu", *Glas Istre*, 3.4.1989., 6.

⁷² "Klizna mliječna skala", *Glas Istre*, 7.4.1989., 6.

⁷³ "Opet skuplji kruh", *Glas Istre*, 11.4.1989., 6.; "Opet poskupilo mlijeko", *Glas Istre*, 24.4.1989., 6.

⁷⁴ "Mlijeko i opet skuplje", *Glas Istre*, 4.5.1989., 8.

⁷⁵ "Kruh sve gorči", *Glas Istre*, 11.5.1989., 6.

⁷⁶ "Prekipjela cijena mlijeka", *Glas Istre*, 9.5.1989., 6.

⁷⁷ "I opet mlijeko", *Glas Istre*, 2.6.1989., 6.

⁷⁸ "Za kruh 30 posto više", *Glas Istre*, 12.6.1989., 6.; "Vrije cijena mlijeka", *Glas Istre*, 30.6.1989., 6.

U preposljednjem se tromjesečju nastavio trend poskupljenja. Srpanj je označio dvostruko poskupljenje kruha i peciva.⁷⁹

U kolovozu se dogodilo poskupljenje mlijeka, mliječnih proizvoda te kruha, peciva i tjestenine, a rujnu kruha, peciva, tjestenine i kolača.⁸⁰

Listopad je posvjedočio jednom poskupljenju kruha i peciva, dok studeni dvama.⁸¹

Dana 6. prosinca kruh je poskupio 30% i bilo je to posljednje poskupljenje u godini. Polubijeli kruh je tada koštao 42.000 dinara umjesto dotadašnjih 32.000 dinara. Bila je to posljedica skoka cijena energenata, struje i benzina.⁸²

U Puli je krajem prosinca 1989. godine posao tražilo 2.575 nezaposlenih radnika, a najveći broj (799) spadao je u niskokvalificirane radnike.⁸³

Dana 8. siječnja 1990. poskupjeli su kruh, peciva i kolači. Potonji su poskupjeli zbog uvođenja dodatnog poreza na promet od 3%. Za kruh je ponuđeno objašnjenje o zaokruživanju cijena, ali nije bilo tako u svim primjerima jer je jedna vrsta ostala na ranijoj cijeni, cijena drugoga je zaokružena, dok su ostale vrste poskupjele više od pukog zaokruživanja.⁸⁴

Dana 25. siječnja najavljeno je pojeftinjenje kruha za 5%. Razlog te odluke je najavljeno sniženje cijena ulja i kvasca. Idući dan je ovo postalo konkretno i najavljeno je sniženje cijena kruha od 5% do 7%.⁸⁵

Dana 24. srpnja poskupjeli su kolači. Prosječno povećanje cijena je bilo 15% kao posljedica poskupljenja većine ulaznih sirovina (marmelada, jabuke, sir, masti). Ponuđeno je objašnjenje da je proizvodnja po starim cijenama bila na granici rentabilnosti odnosno (ne)isplativosti. Naposljetku je najavljeno poskupljenje kruha i peciva.⁸⁶

Dana 25. rujna *Glas Istre* donosi vijest da su porasle cijene mlijeka i mliječnih proizvoda. Naveden razlog je povećanje otkupne cijene mlijeka u individualnom sektoru od 19%.⁸⁷

⁷⁹ "Gorči kruh", *Glas Istre*, 3. i 4.7.1989., 6.; "Poskupio kruh", *Glas Istre*, 24.7.1989., 4.

⁸⁰ "Skuplje mlijeko", *Glas Istre*, 7.8.1989., 6.; "Treće poskupljenje kruha", *Glas Istre*, 11.8.1989., 6.; "Skuplji kruh", *Glas Istre*, 1.9.1989., 6.

⁸¹ "Poskupio kruh", *Glas Istre*, 12.10.1989., 6.; "Danas skuplji kruh", *Glas Istre*, 1.11.1989., 6.; "Skuplji kruh", *Glas Istre*, 22.11.1989., 6.

⁸² "Kruh 30 posto gorči", *Glas Istre*, 6.12.1989., 6.

⁸³ "Najviše nezaposlenih NKV", *Glas Istre*, 29.1.1990., 6.

⁸⁴ "Skuplji kruh", *Glas Istre*, 9.1.1990., 6.

⁸⁵ "Pojeftinjuje kruh", *Glas Istre*, 25.1.1990., 6.; "Niže cijene kruha", *Glas Istre*, 26.1.1990., 6.

⁸⁶ "Skuplji kolači, bit će i kruh", *Glas Istre*, 24.7.1990., 4.

⁸⁷ "Skuplje mlijeko – najava za meso", *Glas Istre*, 25.9.1990., 4.

Sredinom listopada kruh i peciva poskupjeli su u prosjeku za 20%, a kolači za 28%. Korekcija cijena prvotno je odgođena zbog najavljenog (na saveznoj razini) uvoza brašna, ali do nje je na kraju ipak došlo jer od uvoza nije bilo ništa.⁸⁸

Glas Istre dana 19. siječnja donosi podatak o tome da su u pulskoj Ljekarni bile tanke zalihe lijekova. Nedostajali su neki od prioritetnih lijekova za kronična oboljenja, a bolesnici su sve češće tražili da im se odobri nabava u inozemstvu. Također je došlo do nestašice sirupa za iskašljavanje.⁸⁹ Situacija je s lijekovima i u travnju bila loša. Njih je bilo sve manje, a cijene su rasle.⁹⁰

Dana 11. prosinca kruh i peciva poskupjeli su od 10% do 15%. Novinari su pokušali doznati kako je moguće da se to dogodilo uzme li se u obzir kako je istodobno objavljeno da su kruh i pecivo opatijskog Radnika pojeftinili za 10%, ali odgovor nisu uspjeli dobiti s obrazloženjem da su odgovorne osobe bile na službenom putu.⁹¹

Krajem ožujka u Puli je bilo 2.917 nezaposlenih radnika. Najbrojniju grupu nezaposlenih činili su niskokvalificirani radnici (870). Sljedeća brojna grupa sastojala se od 706 radnika sa završenom srednjom stručnom spremom, a poslije njih su bili kvalificirani radnici kojih je u ožujku bilo 663.⁹²

U Puli je u kolovozu prema Zavodu za zapošljavanje bilo 1.796 nezaposlenih radnika odnosno 54% više nego u istom mjesecu prethodne godine. Prvih je osam mjeseci godine 1990. Zavodu za zapošljavanje prijavljeno skoro dvije tisuće slobodnih radnih mjesta manje nego u isto prošlogodišnje vrijeme.⁹³

U rujnu je bilo 2.262 nezaposlenih radnika prijavljenih na Zavodu za zapošljavanje. Više od polovice (1540) su činile žene. Najveći broj (818) onih koji su tražili posao imali su između 18 i 25 godina. U prvih je devet mjeseci bilo oglašeno 4756 slobodnih radnih mjesta odnosno 20% manje nego u isto prošlogodišnje razdoblje kojom je prilikom bilo njih 5.926.⁹⁴

Zavod za zapošljavanje je bilježio krajem listopada 2.932 nezaposlenih radnika ili 670 više nego prethodnog mjeseca. Oglašeno je 212 slobodnih radnih mjesta – 87 u privredi i 125 u neprivrednim djelatnostima. Dan je argument da je u

⁸⁸ "Programirana korekcija", *Glas Istre*, 15.10.1990., 4.

⁸⁹ "Tanke zalihe lijekova", *Glas Istre*, 19.1.1990., 6.

⁹⁰ "Novca ni za lijek", *Glas Istre*, 10.4.1989., 6.

⁹¹ "Obrazloženje – na službenom putu", *Glas Istre*, 12.12.1990., 6.

⁹² "Usporeno zapošljavanje", *Glas Istre*, 18.4.1990., 6.

⁹³ "Velik porast nezaposlenosti", *Glas Istre*, 10.9.1990., 4.

⁹⁴ "Prednjače žene", *Glas Istre*, 17.10.1990., 6.

listopadu broj slobodnih radnih mjesta nešto veći jer to je vrijeme kada škole koje tek započinju s nastavom traže potrebne kadrove. 408 radnika ostalo je bez posla zbog stečajeva u njihovim poduzećima. Većinu njih činile su žene u dobi između 30 i 40 godina. Posao je tražilo 775 kvalificiranih radnika, 739 nekvalificiranih, 710 sa završenom srednjom školom te 412 polukvalificiranih. Nezaposlenih sa završenom višom školom bilo je 157, a sa završenim akademskim obrazovanjem 139.⁹⁵

U prvih šest mjeseci 1990. deset pulskih poduzeća ostvarilo je gubitak u iznosu od 64.5 milijuna dinara (drugim riječima: 1.4% ukupnog prihoda ostvarenog u tom razdoblju). Ta su deset poduzeća zapošljavala oko tri i pol tisuće radnika. Najviše gubitka ostvario je Arenaturist (33.4 milijuna dinara), a najmanje Šijanamont (20 tisuća dinara).⁹⁶

Brodogradilište Uljanik je u prvih šest mjeseci pozitivno poslovalo. Riječ je bila o minimalnom ostatku dohotka, a financijski prihodi, rezultati i proizvodnja su bili manji od onoga što je plasirano. U tom je razdoblju prekovremen rad smanjen za čak 43% i iznosio je 430.000 sati. Znatan dio proizvodnog plana nije ostvaren zbog velikih financijskih poteškoća. Najavljena je primjena europskog radnog vremena od 1. listopada tako da je prva smjena trebala početi raditi u 8.15, a završiti u 16.40, s pauzom od 12 do 12.30.⁹⁷

Dana 25. listopada *Glas Istre* donosi zanimljiv izvještaj u kojem obavještava da u pulsku luku te godine do tada nije pristao niti jedan brod. Financijsko stanje nije još bilo alarmantno, ali je upozoreno da bi do njega moglo doći bude li se nastavio taj trend. Luka je preživljavala zahvaljujući pružanju radnih usluga u gradu, prihodu koji joj donose skladišta i poslovima koje su obavljali njenih 12 radnika u luci Kopar. Kapacitet pulske luke bio je 300.000 tona godišnje, a kao takva nije mogla biti konkurencija Rijeci i Kopru. Pamuk više nije stizao kao ni bitumen za Mađarsku te se više nije pretovarivao kukuruz za koji je svojedobno kupljena mehanizacija.⁹⁸

⁹⁵ "Nezaposlenost u listopadu", *Glas Istre*, 13.11.1990., 6.

⁹⁶ "Gubici ne zabrinjavaju", *Glas Istre*, 29.8.1990., 4.

⁹⁷ "Uljanik pozitivno poslova", *Glas Istre*, 27.9.1990., 4.

⁹⁸ "Teret zaobilazi Pulu", *Glas Istre*, 25.10.1990., 6.

2. POLITIČKE PROMJENE I DEMOKRATIZACIJA

Početak devedesetih događaju se pretvorba i privatizacija, uključivanje u međunarodnu podjelu rada i svjetsko tržište. Strane firme su sudjelovale u kupovini najperspektivnijih industrija ili su postale suvlasnicima sudjelovanjem u dokapitalizaciji.⁹⁹ Stečaj je devedesetih godina bio raširena pojava zbog gubitka tržišta.¹⁰⁰ Neka su poduzeća uspjela pronaći nove poslovne partnere, ali je većina očekivala državnu pomoć. Brodogradnja je izbijanjem ratnih sukoba pala u krizu zbog manjka financijskih sredstava.¹⁰¹ Došlo je do porasta nezaposlenosti. Mnoga poduzeća morala su pokušati profitabilno poslovati u ratnim uvjetima što je dovodilo do nemogućnosti zapošljavanja novih ljudi i otpuštanja radne snage.¹⁰²

U tom je desetljeću pulsko stanovništvo osiromašilo. Tijekom rata plaće i mirovine su bile smanjene, neredovite ili nisu stizale. Banke koje su bile gospodarski važne (primjer: Istarska i Ljubljanska) nisu više postojale, preustrojile su se i postale dijelom i podružnicama inozemnih banaka. Devizna štednja mogla se podizati u umanjenom iznosu, pretvoriti u novu umanjenu štednju ili ju je bilo nemoguće podignuti.¹⁰³ Zanimljiva je bila situacija s deviznom štednjom. Devize su prvo prestale biti isplaćivane da bi na kraju bile dozvoljene ograničene isplate. Devizno stanje je bilo teško zbog lošeg prometa u turizmu i korištenja deviza u ratne svrhe. Pojavile su se krivotvorine koje su bile najrasprostranjenije tijekom turističke sezone. Pula je bila jedno od mjesta gdje su one kolale.¹⁰⁴

Istra je postala županijom koju su činile općine i gradovi. Glavnim županijskim gradom postao je Pazin, a županijski uredi nalazili su se u Poreču, Labinu i Puli.¹⁰⁵ Ovu upravnu odluku pratilo je dosta prijevora. U veljači 1992. godine započele su rasprave o imenu i sjedištu županije. Zastupani su stavovi o Puli i Pazinu kao mogućim sjedištima te se razmišljalo o nazivima Istarska županija i Županija Istra. U pozadini ovoga bila je problematika regionalizma, hrvatstva i hrvatskih nacionalnih

⁹⁹ Dukovski, *Povijest Pule*, 280.

¹⁰⁰ Isto, 276.

¹⁰¹ Orbanić, 363.

¹⁰² Isto, 364.

¹⁰³ Dukovski, *Povijest Pule*, 280.

¹⁰⁴ Dukovski, *Dukovski, Matika*, 137-139.

¹⁰⁵ Dukovski, *Povijest Pule*, 277-278.

interesa.¹⁰⁶ Naposljetku je u prosincu iste godine ustrojena Istarska županija s Pazinom kao sjedištem iz povijesnih razloga.¹⁰⁷

Prema popisu stanovništva 1991. godine, u hrvatskom dijelu Istre se nalazilo 234.145 stanovnika. Hrvata je bilo 135.170, 15.627 Talijana i 3.671 Slovenac. Regionalno izjašnjenih (istrijanstvo) bilo je 37.654.¹⁰⁸

U gradu Puli situacija je bila sljedeća: 33.902 Hrvata (općina – 47.359), 5.682 Srba (općina – 6.424), 4.076 Jugoslavena (općina – 4.642), 3.495 Talijana (općina – 5.375), 731 Slovenac (općina – 1.256). Regionalno izjašnjenih bilo je 5.987, a na razini općine ih je bilo 10.270. Sveukupno je u gradu bilo 62.378 žitelja sa Šijanom kao najvećom mjesnom zajednicom.¹⁰⁹

Glas Istre je dana 4. listopada donio izvještaj s konferencije za tisak općinskog odbora Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) Pule povodom prve izborne skupštine. Izjavljeno je da je stranka bila spremna preuzeti vlast u gradu. Zalagali su se za miran suživot svih na istarskim prostorima i objavili da će se oštro suprotstaviti svakome tko pokuša unijeti razdor među istarskim stanovništvom. Istaknuli su "da će uskoro zatražiti povratak svih spomenika, naziva ulica i trgova posvuda gdje je bila hrvatska vlast, zalagati za pravilnu podjelu imovine ranije vlasti i poticati privredne aktivnosti".¹¹⁰

Istarski demokratski sabor (IDS) osnovan je u Puli u veljači 1990. godine i liberalno-centrističkog je usmjerenja. Zalaže se za ljudska prava i slobode, privatno vlasništvo i antifašizam, promiče poštivanje regionalističke identifikacije i povijesnih osobitosti Istre.¹¹¹

U travnju i svibnju 1990. održani su prvi višestranački izbori za saborske predstavnike: Društveno-političko vijeće, Vijeće općina i Vijeće udruženog rada. Pobijedio je HDZ čiji je čelnik Franjo Tuđman postao predsjednikom Predsjedništva SRH. Drugi je bio Savez komunista Hrvatske – stranka demokratskih promjena

¹⁰⁶ Dukovski, Dukovski, Matika, 88-91; 93-94.

¹⁰⁷ "Istarska županija", istrapedia, www.istrapedia.hr, 18.3.2019.

¹⁰⁸ Klemenčić, Mladen; Kušar, Vesna; Richter, Željka, "Promjene narodnosnog sastava Istre. Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991.", *Društvena istraživanja*, 4-5 (6-7), 1993., 627. Prema: *Popis stanovništva 1991, narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, RZ za statistiku, Zagreb 1992.

¹⁰⁹ Dukovski, *Povijest Pule*, 281; Klemenčić; Kušar; Richter, 627. Prema: *Popis stanovništva 1991, narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, RZ za statistiku, Zagreb 1992.; Gelo, Jakov, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880. – 1991. po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998.; "Više stanova i stanovnika", *Glas Istre*, 26.4.1991., 8. Mjesna zajednica je u Jugoslaviji bila oblik mjesne samouprave.

¹¹⁰ "Sprječiti uvoz mitinga", *Glas Istre*, 4.10.1990., 6.

¹¹¹ "Istarski demokratski sabor (IDS)", Istrapedia, www.istrapedia.hr, 9.3.2019.

(SKH-SDP).¹¹² U Istri je najveći uspjeh postigao SKH-SDP zbog toga što je vodstvo IDS-a članovima predložilo da glasuju za prve (bliski programski ciljevi) jer su se potonji odbili kandidirati. IDS je bio stranka u nastajanju koja se trebala učvrstiti.¹¹³ Odmah su se krenuli pripremati za iduće izbore pritom izgrađujući ugled kao HDZ u ostatku Hrvatske.¹¹⁴ Neprestano su naglašavali potrebu protivljenja upravnoj i ekonomskoj centralizaciji te obrane interesa građana Istre.¹¹⁵ Ovim su postupcima pokazali za što se bore i u kojem smjeru misle nastaviti djelovati.

Na listi izborne jedinice Pula za Društveno-političko vijeće bili su sljedeći kandidati: Edi Bastijanić, Pula (nezavisni kandidat); Tulio Persi, Pula (nezavisni kandidat); Branko Peruško, Pula (HDZ); Boris Rotar, Medulin (HSS – Koalicija narodnog sporazuma); Igor Štoković, Pula (SKH-SDP; Socijalistički savez – Savez socijalista Hrvatske); Lenko Uravić (SKH-SDP; Socijalistički savez – Savez socijalista Hrvatske). U prvom krugu izbora nijedan kandidat nije dobio potreban broj glasova. U drugom su se krugu na listi našli svi prethodni kandidati osim Edija Bastijanića. Pobjedu je odnio Igor Štoković.¹¹⁶

Vijeće općina imalo je u izbornoj jedinici općine Pula istaknute sljedeće kandidate: Josip Brakus, Pula (HDZ); Nevio Bugarin, Pula (SKH-SDP; Socijalistički savez – Savez socijalista Hrvatske); Walter Kapov, Pula (Eko forum – Zeleni Pula); Bruno Langer, Pula (nezavisni kandidat); Marija Pekota – Kopal, Pula (Hrvatska kršćanska demokratska stranka – Koalicija narodnog sporazuma); Ivica Percan, Pula (SKH-SDP; Socijalistički savez – Savez socijalista Hrvatske); Dušan Rađenović, Medulin (Stranka Jugoslavena); Tomislav Ravnić, Pula (SKH-SDP; Socijalistički savez – Savez socijalista Hrvatske). U prvom krugu izbora nijedan kandidat nije dobio potreban broj glasova. U drugom su se krugu na listi našla imena Ivica Percana, Marije Pekote, Josipa Brakusa i Bruna Langerera. Pobjedu je odnio Ivica Percan.¹¹⁷

Za Vijeće udruženog rada situacija je bila sljedeća. U izbornoj jedinici Pula I kandidati su bili Davor Mirković, Pula (nezavisni kandidat); Vladimir Paun, Pula (nezavisni kandidat); Mihovil Rovis, Pula (HSS – Koalicija narodnog sporazuma).

¹¹² Dukovski, Dukovski, Matika, 73.

¹¹³ Isto, 77.

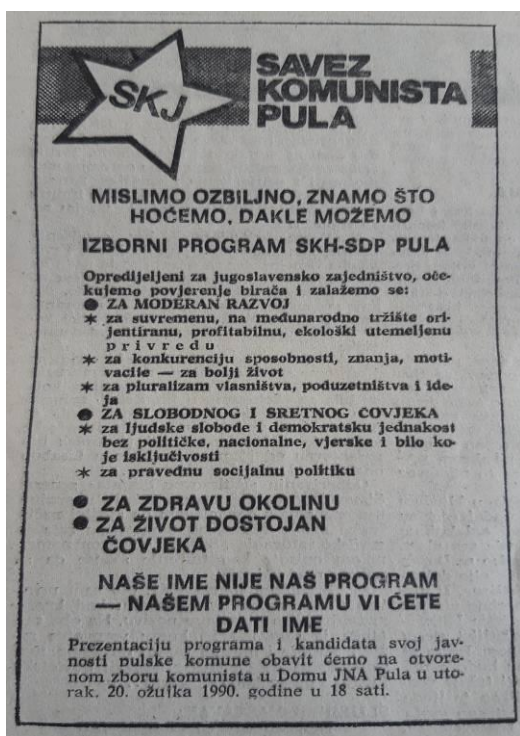
¹¹⁴ Isto, 86.

¹¹⁵ Isto. Prema: Višeslav Raos, n. dj., str. 63.

¹¹⁶ "Arhiva izbora Republike Hrvatske", Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, www.izbori.hr, 15.3.2019.

¹¹⁷ Isto.

Nijedan kandidat nije osvojio potreban broj glasova. Izbori su ponovljeni, na listi su se našli Mihovil Rovis i Davor Mirković, a potonji je odnio pobjedu. Izborna jedinica Pula II donosi sljedeće osobe: Ivo Markulin, Pula (HSS – Koalicija narodnog sporazuma); Marijan Racan, Pula (nezavisni kandidat); Zoran Risteski, Pula (nezavisni kandidat). Marijan Racan je dobio potreban broj glasova i odmah pobijedio. U izornoj jedinici Pula III kandidirali su se: Vladan Feranda, Pula (nezavisni kandidat); Krešimir Franić, Pula (Socijaldemokratska stranka Hrvatske – Koalicija narodnog sporazuma); Slobodan Jovanović, Pula (nezavisni kandidat); Livijo Matošević, Pula (nezavisni kandidat); Albert Miletić, Pula (nezavisni kandidat); Zdenko Mitar, Pula (nezavisni kandidat); Mario Vlačić, Pula (nezavisni kandidat). U prvom krugu izbora nijedan kandidat nije dobio potreban broj glasova. U drugom su se krugu na listi našli Livijo Matošević, Krešimir Franić, Slobodan Jovanović, Zdenko Mitar. Pobijedio je Livijo Matošević.¹¹⁸

Slika 1. Glavne točke izbornog programa SKH-SDP¹¹⁹

Kao što je to bio slučaj i kod dolaska prethodnog državnog sustava na vlast, tako su i demokratske promjene označile diljem Hrvatske promjene u nazivu gradova, škola, poduzeća, udruga i trgovina. Nepoželjni su postali nazivi koji su nosili imena gradova u Srbiji, srpskih političara i književnika, pridjevi jugoslavenski i srpski,

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ "Savez komunista Pula", *Glas Istre*, 19.3.1990., 6.

kao i istaknute jugoslavenske te hrvatske političke ličnosti. Ime Josipa Broza Tita ponegdje se nije diralo.¹²⁰ Politički populizam predsjednika Tuđmana imao je cilj pomiriti partizane i ustaše, a sve je to radio sa željom da bude prihvaćen od svih slojeva stanovništva. Istra nije ostala netaknuta promjenom stradarija iako se stanovništvu takav pristup nije svidio radi specifičnih povijesnih zbivanja.¹²¹

Što se zbivalo u Puli? Temeljem zaključka Predsjedništva Skupštine općine Pula od 8. studenoga 1990. osnovana je Komisija za formiranje prijedloga eventualnih promjena imena ulica na području Općine Pula. Stav je bio da postojeća imena nisu bila sukladna povijesnom razvoju i tradiciji, a da su ona nepoštivanjem prirodnih cjelina ulica i trgova, ali i nizom novoizgrađenih no bezimernih ulica narušavala samu urbanu strukturu grada. U skladu s time izabran je stručni tim koji su činili: Attilio Krizmanić (arhitekt i urbanist), Robert Matijašić (arheolog), Miroslav Bertoša (povjesničar), Josip Orbanić (djelatnik upravnih komunalnih službi) i Bruno Flego (publicist, pripadnik talijanske etničke skupine).¹²²

Prvotni prijedlog, upućen Izvršnom vijeću, predviđao je promjenu šest naziva ulica i šest naziva trgova: Trg AVNOJ-a, Beogradska ulica, Trg Bratstva i jedinstva, Ulica 29. Novembra, Trg Festivala jugoslavenskog igranog filma, Ulica JNA, Trg Jugoslavenske mornarice, Ulica Vladimira Iljiča Lenjina, Uspon Muzeju narodne revolucije, Trg Oslobođenja, Trg Republike i Titogradska ulica. Ono je taj prijedlog prihvatilo 17. prosinca 1991. godine i uputilo ga Skupštini općine na usvajanje. Skupna sjednica triju vijeća Skupštine općine održana je 23. siječnja 1992. godine i tada je na temelju amandmana SDP-a (najjača stranka u Skupštini) prihvaćena sljedeća promjena: Trg Bratstva i Jedinstva postao je Giardini; Beogradska ulica podijeljena je u četiri dijela – Ulica Dubrovačke bratovštine, Poljana Sv. Martina, Vukovarska ulica i Sisačka ulica; Ulica JNA u prvom dijelu postala je Istarska ulica, a u drugom Flavijevska; Trg Jugoslavenske mornarice postao je Mornaričkim trgom; Ulica Vladimira Iljiča Lenjina postala je Flanatičkom ulicom i Titogradska je ulica postala Osječkom ulicom. S obzirom na to da je Istarska ulica premještena s

¹²⁰ Dukovski, Dukovski Matika, 75-76. Prema: "U Bujama ulica JNA postaje Vukovarska", *Glas Istre*, 2.10.1991.; "Pula: Vukovarska ulica", *Glas Istre*, 11.11.1991.; "Preimenovanje ulica ozbiljan posao", *Glas Istre*, 19.11.1991.

¹²¹ Isto. 76.

¹²² Bertoša, Miroslav, "Pulsko ulično nazivlje: civilizacijski slojevi, tragovi identiteta", *Stradarij grada Pule*, ur. Attilio Krizmanić, Histria Croatica - C.A.S.H., Pula, 2008., 8.

Monvidala u centar grada, prijašnja je podijeljena u dvije cjeline: Valvidalska ulica i Ulica Dragonja.¹²³

Pristupilo se i inicijativi za obnovu starog povijesnog grba. Prijedlog Odluke o pristupanju promjenama Statuta općine Pula, u vezi s grbom i zastavom, pokrenut je 18. travnja 1991. Rasprave su bile raznovrsne, a ponekad i vrlo oštre. Konačan prijedlog obnove povijesnog grba s obrazloženjem dovršen je u prosincu iste godine, a na zajedničkoj sjednici triju vijeća Skupštine je 23. siječnja 1992. i usvojen. Tada je donesena Statutarna odluka o promjeni Statuta općine Pula. Gradu je vraćen njegov stari povijesni grb i zastava.¹²⁴

"Grad Pula ima grb i zastavu. Grb Grada je povijesni grb Grada Pule. Grb Grada Pule je štit zelene boje u kojem je latinski križ zlatne (žute) boje. Krakovi križa dodiruju rub štita. Za svečanu službenu uporabu ističe se grb na renesansnom štitu posebno oblikovan (uglovi, sredina gornjeg ruba i dno su zašiljeni), obrubljen i odozgo ukrašen bočnim uvojcima i središnjim stiliziranim cvijetom ljljana povezan sa križem bijelom lentom na postamentu. Zastava Grada Pule je pravokutnik zelene boje u kojem je latinski križ zlatne (žute) boje. Grb i zastava koriste se na način kojim se ističe tradicija i dostojanstvo Grada Pule."¹²⁵

Slika 2. Grb Pule (SRH)¹²⁶

¹²³ Krizmanić, Attilio, "Razvitak uličnog nazivlja: imena ulica, trgova i parkova 2008. s prijašnjim nazivima", *Stradarij grada Pule*, ur. Attilio Krizmanić, Histria Croatica - C.A.S.H., Pula, 2008., 117. Imena ostalih ulica, trgova i parkova (2008.) s prijašnjim nazivima mogu se pronaći od stranice 123.

¹²⁴ Isti, "Grb i zastava grada Pule", *Stradarij grada Pule*, ur. Attilio Krizmanić, Histria Croatica - C.A.S.H., Pula, 2008., 37.

¹²⁵ "Grb i zastava", Grad Pula, www.pula.hr, 18.8.2019.

¹²⁶ "Istarska županija – gradovi", *The Flags & Arms of the Modern Era*, www.zeljko-heimer-fame.from.hr, 15.9.2019.

Slika 3. Zastava Pule (SRH)¹²⁷

Slika 4. Grb Pule (RH)¹²⁸

Slika 5. Svečani grb Pule (RH)¹²⁹

¹²⁷ Isto, 15.9.2019.

¹²⁸ "Grb i zastava", Grad Pula, www.pula.hr, 18.8.2019.

¹²⁹ Isto, 18.8.2019.

Slika 6. Zastava Pule (RH)¹³⁰

Građani su jasno i čvrsto odbacili nametanje agresivnog hrvatstva, a zalaganje za mir i ravnopravnost bila je dijeljena odlika. Jugoslavija je za mnoge bila faktor koji je zaslužan za pripojenje Istre Hrvatskoj i unutar kojeg je poluotok u novije vrijeme bio jedna od najrazvijenijih regija. Regionalizam je bio snažna pojava suprotstavljena desnim strankama koje su se zalagale za hrvatski nacionalni identitet i teritorijalnu cjelovitost. Tvrdile su da se ugrožava "opća volja" pri čemu je trebalo održati "narodno jedinstvo".¹³¹ Godinu dana poslije SKH-SDP je izgubio ugled, autoritet i podršku te se IDS nametnuo kao najsnažnija istarska stranka.¹³²

Izborna skupština HDZ-a u Puli održala se 6. listopada 1990. u hotelu Histria. Herman Ferenčić, jedan od osnivača HDZ-a u Istri i prvi predsjednik Koordinacije stranke za Istru je tijekom tog događaja parafrazirano ustvrdio da jedino njegova stranka može biti saborski predstavnik naroda Istre i nije priznao rezultate izbora u Istri time što je rekao da manjina mora biti poniznija te da oni koji se ne slažu sa stranačkom politikom budu tihi ili napuste državu. Ovakve pojave bile su normalne. Nije se dopuštalo drukčije mišljenje, vrijeđalo se i prijetilo.¹³³

Dana 1. studenoga 1990. predsjednik Tuđman došao je službenim poslom u Pulu. Došlo je do protokolarnog propusta jer ga je pred Gospodarskom komorom dočekao Šime Vidulin (HDZ – odabran kao predstavnik lokalnog stranačkog vrha), a ne predsjednik Skupštine pulske općine Luciano Delbianco. Potonji mu je izrazio svoje negodovanje naglasivši da se njegovo predsjednikovanje odnosi i na građane crvene Istre. Tuđman mu je u svom odgovoru rekao da se to dogodilo radi

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Dukovski, Dukovski, Matika, 79-81.

¹³² Isto, 86.

¹³³ Isto, 77-78.

nesposobnosti lokalnih političara. Također je izjavio kako je Istra i bijela i siva te da je potreban demokratski dijalog svih političkih stranaka.¹³⁴

Početak rata uzimalo je maha ilegalno kockanje, krađe, provale, ilegalan izlov školjaka, maloljetnički kriminal, a i sve je više bilo ovisnih o opojnim drogama.¹³⁵ Kockanje je postajalo sve popularnije i osiromašilo ovisnike. Oni su se zaduživali, a to je bio jak motiv za upuštanje u kriminalne aktivnosti. Turistička sezona dovela je do povećanog broja provala i krađa te remećenja javnog reda i mira (domaćima su se pridružili i strani kriminalci).¹³⁶ Stopa kriminaliteta ujesen je povećana što je bilo povezano s kaotičnom situacijom u državi, lošom turističkom sezonom, dolascima prognanika i izbjeglica, a opći pad standarda stanovništva dodatno je pogoršao stanje. Dugotrajna neimaština mijenja i one koji žive moralno ispravno. Ljudi su počeli krasti kako bi si olakšali svakodnevicu.¹³⁷

¹³⁴ Isto, 83. Prema: OFAIG, video zapis dolaska i sastanka predsjednika Tuđmana s pulskim političarima od 1.11.1990., pozdravni govor Luciana Delbianca i odgovor predsjednika Franje Tuđmana.

¹³⁵ Dukovski, Dukovski, Matika, 252. Prema: Marijan Milevoj, „Siromaštvom do razbojništva”, *Glas Istre*, 23. 9. 1991.

¹³⁶ Isto, 252. Prema: Ljubica Marfan, „Kažnjeni uživatelji droge iz Slovenije”, *Glas Istre*, 22. 7. 1993.; Ista, „Veliki broj stranaca u prekršaju”, *Glas Istre*, 17. 1. 1994.; Daniel Sponza, „Čehinja provaljivala u šatore”, *Glas Istre*, 9. 9. 1993.; Mladen Knežević, „Zimsko kampiranje uz pola kilograma hašiša”, *Glas Istre*, 21. 2. 1994.; „Poker nakon plaće”, *Glas Istre*, 20.2.1992.

¹³⁷ Isto, 252-253.

3. POLURATNO STANJE

Domovinski rat trajao je od 1991. do 1995. godine i promijenio je živote mnogih ljudi. Pula se našla u specifičnoj situaciji: bila je izvan područja izravnog ratnog djelovanja, ali i suočena s postojanjem jakog garnizona JNA.

"Pula je bila poseban slučaj. Zbog svog geopolitičkog položaja, klimatskih i uvjeta prehrane – Pula je još od doba Austro-Ugarske Monarhije bila snažna vojna baza.¹³⁸ Grad je naprosto bio načičkan vojnim objektima, zagušen mnoštvom vojnih lica i njihovih obitelji. Simbolički, stanovništvo Pule bilo je podijeljeno u trećine. Trećina ljudi radila je u industriji, trećina u turizmu, trećina je bila u vojsci ili je s vojskom bila povezana. Njenu stratešku važnost po obrambeni sustav SFRJ potencirala je i blizina Brijuna, rezidencije jugoslavenskog predsjednika Tita. U Puli su, zbog Brijuna, bile stacionirane jake policijske i obavještajne snage."¹³⁹

U pulskim vojnim skladištima nalazilo se jako puno pogubnog materijala tako da su pripreme oko mogućeg sukoba počele u ranoj fazi raspada jugoslavenske državne zajednice. Mnogi su vojni i civilni djelatnici u JNA dostavljali povjerljive informacije što je uvelike olakšavalo suočavanje s opasnošću.¹⁴⁰ Politiku mira svi su htjeli održati. U nekim su dijelovima Hrvatske napetosti već tinjale i nije se htjelo dopustiti otvaranje novoga ratišta.¹⁴¹

Trg Republike svjedočio je 26. siječnja 1991. mirnom okupljanju ljudi (njih oko 2.000) koji su mirno prosvjedovali kao znak podrške hrvatskoj Vladi i iskaz želje za mirnim rješenjem političke krize u Jugoslaviji. Gradonačelnik Pule Luciano Delbianco naglasio je da ne postoji niti jedan dio Republike koji može biti isključen iz zbivanja. Cijeli poluotok je osjećao sve nedaće političke i ekonomske krize. Čuvali su se mir i skladan život što nije značilo da je postojala isključenost od događaja u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Prisutni su bili predstavnici gotovo sviju političkih stranaka i oni su uputili podršku gradonačelniku.¹⁴²

Dana 27. ožujka 1991. godine su se sastali svi predsjednici skupština istarskih općina, zapovjednici policijskih postaja i Policijske uprave (PU) Pula s ministrom unutarnjih poslova Josipom Boljkovcem te njegovim zamjenikom Slavkom Degoricijom. Zaključili su da je sigurnosna situacija u Istri znatno povoljnija od

¹³⁸ Križman, 32. Prema: *KOS je kontrolirao sve*, *Glas Istre*, 29. prosinac 1992., 5.

¹³⁹ Isto, 32-33.

¹⁴⁰ Orbanić, 356-357.

¹⁴¹ Isto, 357.

¹⁴² „Izabrali smo miran suživot“, *Glas Istre*, 26.1.1991., 6.

ostatka Hrvatske.¹⁴³ Stanje ipak nije bilo idealno. Kao i mnogo puta tijekom povijesti, nasilno ozračje rata stvaralo je prognanike i izbjeglice. Mnogi ljudi ostali su bez ičega što je dovodilo do osjećaja neizvjesne budućnosti. Nestajao je osjećaj pravde i poštenja, a sve je više uzimalo maha opstanak i preživljavanje pod svaku cijenu. Rastao je trend nezakonitih aktivnosti.¹⁴⁴

Dana 25. lipnja 1991. godine Slovenija i Hrvatska su krenule s postupkom razdruživanja od ostalih jugoslavenskih republika. JNA je pokrenula vojnu akciju prema Sloveniji, ali je rat trajao samo deset dana.¹⁴⁵ Zbog ratnih zbivanja u Sloveniji je pulska zračna luka bila od 2. srpnja zatvorena za sav civilni promet.¹⁴⁶ PU Pula stvorila je planove sprječavanja dolaska željeznicom velikih količina goriva i kerozina iz Slovenije prema Puli. U skladu s time je na području Policijske postaje (PP) Buzet na više mjesta na pruži postavljen eksploziv s ciljem preventivnog djelovanja. Istodobno je razrađen plan zaprječivanja prometnica kojima su oklopne postrojbe JNA iz Pazina preko Vodnjana trebale doći do Pule.¹⁴⁷ Krizni štab u Pazinu bio je na oprezu zbog toga. Transportirani su prema Puli tenkovi iz pazinske vojarne i s poligona u Lindaru te više oklopnih transportera i kamiona s vojnom opremom.¹⁴⁸ Hrvatski dio Istre bio je spreman na moguće proglašenje izvanrednog stanja.¹⁴⁹

Tih je dana ostalo blokirano četrinstotinjak turista iz Velike Britanije (ljetovali su u Poreču i Puli) i 120 državljana Turske.¹⁵⁰ Prvi su izrazili želju da nastave ljetovati, a potonji su htjeli napustiti Hrvatsku.¹⁵¹ Istru je tijekom te sezone posjetilo 614.100 gostiju koji su ostvarili 4.025.800 noćenja što je puno manje u odnosu na prethodnu godinu kada je bilo 2.094.000 gostiju koji su ostvarili 17.467.400 noćenja.¹⁵² Usprkos tome udio Istre se u ukupnom turističkom prometu Hrvatske povećao.¹⁵³

¹⁴³ Dukovski, Dukovski, Matika, 225. Prema: Vladimir Marušić, *Koliko smo bili domoljubi: Buzeština u Domovinskom ratu od 1990-1996.*, Buzet: Grafomarketing, 2002., str. 24.

¹⁴⁴ Isto, 225-226.

¹⁴⁵ Ivetić, Adriano, "Odlazak Jugoslavenske narodne armije iz Pule 1991. godine", *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata pulskog sveučilišta 2011. – 2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin, Igor Stanić, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Srednja Europa, Pula – Zagreb, 2013., 147-148.

¹⁴⁶ Isto, 148. Prema: „Zatvoren pulski aerodrom”, *Glas Istre*, 3. srpnja 1991., 3; Ivetić, Egidio, *Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku*, Centar za povijesna istraživanja, Rovinj, 2009., 597.

¹⁴⁷ Dukovski, Dukovski, Matika, 229.

¹⁴⁸ Isto, 278. Prema: „Krizni štab općine Pazin: spremni za obranu”, *Glas Istre*, 11.10.1991.; „Krizni štab općine Pazin: dalje od Lindara”, *Glas Istre*, 15.10.1991.

¹⁴⁹ Ivetić, 148.

¹⁵⁰ Dukovski, Dukovski, Matika, 146. Prema: „Pula – luka spasa”, *Glas Istre*, 1. 7. 1991.

¹⁵¹ Isto, 146. Prema: „Engleski turisti ostaju”, *Glas Istre*, 1. 7. 1991.

¹⁵² Križman, 28; 22. Prema: Akilić, Edi, *Turizam Istre...*, za usporedbu pogledati brojke za razdoblje 1987. – 1990. u prethodnom poglavlju; Isto.

¹⁵³ Isto, 28.

Tih su dana osnivani nenaoružani odredi Narodne zaštite (NZ) koji su se temeljili na načelu dobrovoljnosti i samoorganiziranosti građana. U Puli je prvi takav odred nastao 16. srpnja.¹⁵⁴ Temeljili su se na načelu dobrovoljnosti, a stranačka i nacionalna pripadnost nije se uzimala u obzir. Cilj je bila obrana legitimne vlasti, građana i države od velikosrpske agresije. Odredi NZ-a osiguravali su značajne komunalne i zdravstvene objekte, skladišta hrane, prometnice, skladišta strateških sirovina i druga mjesta. Imali su vlastitu službu motrenja i obavješćivanja, organizirali su samostalnu neprekidnu radiovezu, obavljali neprekidne noćne ophodnje, osposobljavali postrojbe za što učinkovitije obavljanje dužnosti i druge stvari.¹⁵⁵ Dragovoljni upis Puljana je tekao vrlo sporo jer su se bojali da bi mogli biti mobilizirani. Bila je riječ o izvanstranačkom organiziranju, a članovima su mogli postati svi punoljetni građani koji nisu bili zaduženi u drugim oblicima obrane i zaštite ili imali radnu obvezu u slučaju rata.¹⁵⁶ U srpnju je otkazan Pulski filmski festival, a kao razlog naveden je prosvjed protiv nasilja.¹⁵⁷

U *Glasu Istre* tijekom rata u Sloveniji javlja se antiarmijska retorika. Veličaju se slovenske postrojbe, a JNA se prikazuje u negativnom svjetlu kao Miloševićeva organizacija. Glavna misao bila je da je ona izgubila svojstvo narodne vojske i prešla u službu velikosrpske politike. Ista stvar, ali s oštrijim tonom događa se početkom rata u Hrvatskoj. Primjeri nazivanja JNA: jugovojska, fašistoidna srbo-okupatorska četnička armija, jugoslavensko-srpska armija.¹⁵⁸ Vojne umirovljenike i građane srpske nacionalnosti nazivalo se ili smatralo petom kolonom.¹⁵⁹ Došlo je do iznenadnog osjećaja ugroze; naime, ostalima je počeo smetati njihov govor i ponašanje. Istina je da je bilo onih koji su iskazali privrženost velikosrpskoj politici, ali je isto tako neoboriva činjenica da su mnogi podržali stvaranje suvremene Hrvatske.¹⁶⁰ U Puli i drugim obalnim mjestima Istre, gdje je bilo građana srpske nacionalnosti, događala su se upadanja u stanove, istjerivanja stanara i izbacivanja namještaja, a sve je to bilo popraćeno prijetnjama smrću.¹⁶¹ Sigurnosna situacija je početkom 1992. bila ugrožena. Građane se zastrašivalo kako bi se odselili i kako bi

¹⁵⁴ Isto. Prema: „Osnivanje dobrovoljačkih odreda”, *Glas Istre*, 17. srpnja 1991., 5.

¹⁵⁵ Dukovski, Dukovski, Matika, 258-259.

¹⁵⁶ Isto, 268.

¹⁵⁷ Križman, 28. Prema: „Otkazan filmski festival”, *Glas Istre*, 27.7.1991., 1.

¹⁵⁸ Dukovski, Dukovski, Matika, 12.

¹⁵⁹ Isto, 13. Prema: Izjava Branka Bošnjaka, 14. 2. 2016.

¹⁶⁰ Isto, 230. Prema: Izjava Branka Kijurka, 5. 3. 2016.

¹⁶¹ Isto, 240.

im se oteli stanovi. Bacane su im bombe u drvarnice ili dvorišta te su učestale bile noćne pucnjave i eksplozije.¹⁶²

Početak školske godine u rujnu 1991. veći broj djece vojnih lica nije se vratio u školske klupe. Neki su ispisani, a neki su otišli. Na tome su se raspale mnoge obitelji jer su jedni bili za ostanak, drugi odlazak.¹⁶³

U gradu i okolici nalazilo se 1.535 vojnika JNA. Najviše ih je bilo na Katarini i zračnoj luci, a navodno ih je najmanje bilo na Muzilu.¹⁶⁴ Armijska snaga proizlazila je iz sredstava velike paljbene i razorne snage kojima su raspolagali. Oko Pule su bili milijuni litara goriva, pet kilotona različitih vrsta eksploziva, mina i ubojitih sredstava koji su predstavljali veliku opasnost.¹⁶⁵

JNA je u drugoj polovici 1991. izvlačila iz Istre naoružanje, opremu i ljudstvo. Sav je materijal dovožen u Pulu, a zatim brodovima prevožen u crnogorsku luku Bar.¹⁶⁶ I hrvatske snage su pomagale u utovaru materijala kako bi nadgledale operaciju.¹⁶⁷ U gradu je dolazilo do širenja raznih dezinformacija o aktivnostima JNA i radu Kontra-obavještajne službe (KOS).¹⁶⁸ Dogodila su se dva incidenta na području općine Pula. Dana 9. svibnja lakše je ozlijeđen pionir Nogometnog kluba Medulin tijekom treninga kada je zrakoplov G4 Super Galeb ispalio pet granata na nogometno igralište.¹⁶⁹ Dana 20. kolovoza pala je jedna granata nedaleko pomorskog groblja, a druga u autokamp Medulin.¹⁷⁰ Sve je ovo doprinosilo održavanju straha među građanima.¹⁷¹

Pula se sastoji od složenog sustava nekoliko desetaka kilometara tunela i bunkera (javna skloništa) ispod grada.¹⁷² Situacija je u gradu u vezi s obranom i sklanjanjem stanovništva bila vrlo složena. Skloništa u stambenim zgradama bila su zatrpana starim namještajem i građevinskim materijalom te ih je trebalo očistiti. U

¹⁶² Isto, 244. Prema: „Bomba u drvarnicu”, *Glas Istre*, 7. 1. 1992.; „Bomba demolirala gostionicu”, *Glas Istre*, 15. 1. 1992.; „Učestale noćne pucnjave”, *Glas Istre*, 11. 1. 1992.; „Vatreni okršaj u 'Piramidi'”, *Glas Istre*, 12. 1. 1992.

¹⁶³ Isto, 235. Prema: „Evakuacija”, *Glas Istre*, 18. 10. 1991.

¹⁶⁴ Isto, 309. Prema: SVA, GS, RBD 1991./1992. na prostorima Ličko-senjske, Primorsko-goranske i Istarske županije. Istra '91. godine, Vojno politička situacija – Lika, Gorski Kotar i Hrvatsko primorje.

¹⁶⁵ Isto. Prema: Izjava Cvitka Macuke, 5. 10. 2016.; Ratko Radošević, „Hoće li se ostvariti prijetnje o dizanju u zrak skladišta municije u puljskoj Valelungi? Razum na bačvi baruta”, *Glas Istre*, 7. 11. 1991.; Silva Bodlaj Ivašić, Tatjana Uvodić-Iveša, „Armija iz Pule – Pula u zrak?”, *Glas Istre*, 19. 10. 1991.

¹⁶⁶ Dukovski, *Povijest Pule*, 376.

¹⁶⁷ Križman, 46. Prema: „Pregovori sačuvali mir”, *Glas Istre*, 30.12.1992., 12.

¹⁶⁸ Ivetić, 148.

¹⁶⁹ Isto. Prema: „Ispaljeno pet granata po igralištu”, *Glas Istre*, 10.5.1991., 5.

¹⁷⁰ Isto, 148-149. Prema: „Drugo vatreno krštenje”, *Glas Istre*, 22.8.1991., 6.

¹⁷¹ Isto, 149.

¹⁷² Dukovski, *Dukovski, Matika*, 267.

krajnjoj su nuždi mogla primiti oko 8.000 ljudi (realno najviše oko 5 – 6 tisuća), a javna su skloništa mogla primiti njih oko 42.000. Problem potonjih bio je taj što su se u nekima uzgajali šampinjoni pa bi njihov premještaj naštetio proizvođačima. O njima je brinula općina tako da su prilazi bili očišćeni, a uvedena je i električna rasvjeta. Mjesne zajednice davale su podatke o rasporedu i putovima evakuacije, a radio je bio zadužen za ostale stvari poput toga što ponijeti sa sobom u sklonište i objašnjenje zvučnih signala.¹⁷³ Bilo je slučajeva da su tri skloništa morala biti nasilno otvorena jer nisu na vrijeme otključana, a postoji primjer skloništa na Trgu AVNOJ-a u Šijani koje ni dvadeset minuta nakon uzbune nije bilo otvoreno.¹⁷⁴ Civilna zaštita pokazala se doraslom situaciji. Njezini pripadnici pripremali su skloništa, praznili ih, čistili. Neki Puljani ponašali su se kao da se ništa ne događa. Jedni su na zvuk sirene odlazili u skloništa, drugi bezbrižno šetali gradom. Većina vozača je noću vozila s oborenim svjetlima, a neki vozili s dugim svjetlima dovodeći sebe i cijeli grad u opasnost.¹⁷⁵ Neki su građani namjerno lutali zonama napuštenih vojarna i vojnih instalacija suprotno dobivenim uputama.¹⁷⁶

U srpnju su se u većoj mjeri kupovale osnovne živežne namirnice. Puljanka, Merkant, Brodokomerc i dvije privatne trgovine imale su dovoljno materijala za pokrivanje potreba građana. Opskrba je bila redovita i išla je iz Italije i Slovenije. U različitim pulskim trgovinama stanje opskrbe bilo je različito. Stoga su građani na razne načine pokušavali saznati kakvi se proizvodi gdje nalaze i na taj način planirali nabavu.¹⁷⁷ U skladištima turističkih poduzeća nalazilo se dosta hrane i drugih proizvoda. Riječ je bila o količini koja je mogla dulje vrijeme pokrivati potrebe oko 200 tisuća ljudi. Pulske hladnjače bile su pune smrznutog mesa, ribe, voća, povrća i drugih živežnih namirnica.¹⁷⁸

Otimanje imovine hrvatskih poduzeća u Srbiji sve se češće događalo. Pazinsko poduzeće Puris imalo je predstavništva u Novom Sadu i Beogradu, a u potonjem su imali jednu mesnicu te su posjedovali sedam kamiona i imali 19 zaposlenih osoba. Stupili su u pregovore sa srbijanskim poduzećem BIM Slavija oko zamjene svojih prostora u Srbiji za Slavijine mesnice u Puli.¹⁷⁹ Nacionalizacija

¹⁷³ Isto, 266. Prema: Daniel Sponza, „Skloništa za 50.000 osoba”, *Glas Istre*, 18. 7. 1991.

¹⁷⁴ Isto, 281. Prema: Izjava Cvitka Macuke, 5. 10. 2016.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto, 280. Prema: „Opasno švrljanje vojarnama”, *Glas Istre*, 24. 10. 1991.

¹⁷⁷ Isto, 139. Prema: „Skladišta puna robe”, *Glas Istre*, 2. 7. 1991.

¹⁷⁸ Isto, 140. Prema: „Istra dobro opskrbljena”, *Glas Istre*, 4. 7. 1991.

¹⁷⁹ Isto, 155. Prema: Davor Šišović, „‘Puris’ pregovara sa ‘Slavijom’”, *Glas Istre*, 21. 8. 1991.

hrvatske imovine u Srbiji bila je već rasplamsana, a direktorica trikotažne industrije Arena Sonja Racan ostala je upamćena po borbi za imovinu poduzeću i protiv osnivanja srpskog poduzeća Beo-Arena.¹⁸⁰

S opskrbom istarskog stanovništva povremeno je dolazilo do poteškoća, ali nikada nije došlo do pitanja opstanka kontinuiteta. Srbijansko tržište bilo je blokirano (primjer: pulska poslovnica Slavije od kolovoza nadalje nije dobivala meso iz Beograda), proizvoda iz ratom zahvaćenih područja stizalo je količinski malo, a slovensko je tržište ubrzo postalo nestabilno zbog uvođenja carina. Neprestano se provjeravala situacija kod različitih dobavljača.¹⁸¹ Zbog propale turističke sezone u srpnju je proizvedeno manje kruha i prodano je manje goriva, ali će ubrzi priljev izbjeglica naglo izmijeniti zatečeno stanje.¹⁸²

U cijeloj Istri stopa uvoza premašivala je stopu izvoza, a pulska općina je osjetila najveći pad izvoza. Ona je zabilježila i veliki pad industrijske proizvodnje.¹⁸³ Na to je najviše utjecao izniman pad proizvodnje u brodogradnji.¹⁸⁴ Krajem kolovoza 1991. godine pulska općina bila je spremna za prelazak na ratno gospodarstvo. Ono je podrazumijevalo rad i proizvodnju po točno određenim i detaljnim planovima u svrhu ratnog napora.¹⁸⁵ Iduće godine sve su istarske općine osim pulske (loše gospodarsko stanje) povećale izvoz na strana tržišta. Zahvaljujući ovoj činjenici u istarskom je gospodarstvu uvoz i dalje bio na prvom mjestu.¹⁸⁶

Privatne inicijative i pomoć održale su obučarsku djelatnost živom na pulskom području. Astrin proizvodni pogon su prvo preuzele privatne tvornice Agency i I. S. I, a onda su talijanski obučari Franco Marlinazzo i Livio Carnelli s određenom grupacijom Puljana osnovali mješovito poduzeće odnosno tvornicu obuće I. S. I. Najprije je u travnju 1991. godine krenula izrada sportske obuće u nekadašnjoj Političkoj školi u Fažani, a tri mjeseca poslije tvornica je preseljena u prostorije bivše Astre. Godine 1992. prosječna plaća iznosila je 200.000 lira koja se isplaćivala u dinarskoj protuvrijednosti prema tekućem tečaju.¹⁸⁷

¹⁸⁰ Isto. Prema: „Bitka za prodavaonice”, *Glas Istre*, 7. 8. 1991.

¹⁸¹ Isto, 140. Prema: Zdenko Beker, „Gospodarski rat Hrvatske i Slovenije: Da susjedu krepa krava”, *Glas Istre*, 1. 8. 1992.

¹⁸² Isto, 141. Prema: „Manje kruha”, *Glas Istre*, 29. 7. 1991.; „Prepolovljena prodaja benzina”, *Glas Istre*, 23. 7. 1991.

¹⁸³ Isto, 142-143. Prema: Zvezdana Vučinić, „Veći uvoznik od izvoznika”, *Glas Istre*, 1. 8. 1991.; Zvezdana Vučinić, „Što li drugo: katastrofa”, *Glas Istre*, 17. 7. 1991.

¹⁸⁴ Isto, 150.

¹⁸⁵ Isto, 144.

¹⁸⁶ Isto, 157. Prema: Zvezdana Vučinić, „Veći uvoz od izvoza”, *Glas Istre*, 3. 5. 1993.

¹⁸⁷ Isto. Prema: Goran Šetić Zec, „Postaje li Pula obučarski centar?”, *Glas Istre*, 6. 2. 1993.

Završetkom rata u Sloveniji mislilo se da će se stanje poboljšati, ali nade su ubrzo splasnule.¹⁸⁸ Gospodarska komora Istre je krajem srpnja 1991. godine ustvrdila da Istra ne može očekivati više od 25% turističkog prometa iz prethodne godine. Postojalo je 9.200 stalnih radnika i otprilike isti broj sezonskih radnika koji su trebali preživjeti i pokriti životne troškove.¹⁸⁹ Potkraj navedenog mjeseca Istru (zajedno s Malim Lošinjem) je posjetilo 34.108 gostiju odnosno 21% od broja iz 1990. godine. Početkom idućeg mjeseca stranih gostiju bilo je vrlo malo u usporedbi s prethodnom godinom (5%), ali je zato porastao broj domaćih gostiju kojih je sada bilo 69% od broja iz 1990. godine.¹⁹⁰ Sredina i kraj mjeseca još su dodatno smanjili promet do čega je dovodilo stanje neprestane neizvjesnosti.¹⁹¹ U Puli je tako krajem kolovoza bilo oko 1.600 gostiju.¹⁹² Sveukupno gledajući u Istri je u srpnju, kolovozu i rujnu ostvareno 42.498 noćenja stranih turista, a u istom razdoblju prethodne godine broj se kretao blizu milijun i pol. U prvih devet mjeseci broj domaćih gostiju bio je 68.5% niži u usporedbi sa istim razdobljem prethodne godine.¹⁹³ Posljedice su se osjetile u pekarskoj proizvodnji, prodaji povrća, voća, vina i izostanku građevinskih investicija.¹⁹⁴

Hrana i životne potrepštine poskupljivale su gotovo svakodnevno. U kolovozu 1991. godine troškovi stanovanja porasli su za 203.6%, a troškovi prehrane za 103% u usporedbi sa istim razdobljem prethodne godine.¹⁹⁵ U idućim mjesecima hrana, troškovi života i javni prijevoz nastavili su poskupljivati.¹⁹⁶ Plaće su pratile inflaciju, ali je realan standard građana bio niži zbog neprestanog rasta cijena i nametnutih ratnih poreza.¹⁹⁷

¹⁸⁸ Isto, 147-148. Prema: Ivo Volčić, „Dobre vijesti iz Rovinja: Stranci najavljuju dolazak”, *Glas Istre*, 8. 7. 1991.; Goran Prodan, „Porečki turistički kroki: gosti, kupači i 'izvidnice'”, *Glas Istre*, 9. 7. 1991.; „Turistička pustinja”, *Glas Istre*, 10. 7. 1991.

¹⁸⁹ Isto, 148. Prema: Vesna Čamdžić, „Ni za preživljavanje”, *Glas Istre*, 1. 8. 1991.

¹⁹⁰ Isto. Prema: „80% manje gostiju”, *Glas Istre*, 2. 8. 1991.

¹⁹¹ Isto. Prema: „Tužna turistička bilanca”, *Glas Istre*, 20. 8. 1991.

¹⁹² Isto, 149. Prema: „Izdisaj najteže turističke sezone”, *Glas Istre*, 30. 8. 1991.

¹⁹³ Isto, 150. Prema: Zvezdana Vučinić, „Zahuktavanje za vlastiti i oporavak Hrvatske”, *Glas Istre*, 13. 10. 1991.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ Isto, 167. Prema: Tanja Štambuk, „Dvostruko skuplji kolovoz”, *Glas Istre*, 26. 9. 1991.; R. Dodić, „Inflacija dobija krila”, *Glas Istre*, 28. 10. 1991.

¹⁹⁶ Isto. Prema: Silva Bodlaj-Ivašić, „Skuplja voda i javni prijevoz”, *Glas Istre*, 2. 10. 1991.; Tatjana Uvodić-Iveša, „Skuplje u butigi i oštariji”, *Glas Istre*, 4. 10. 1991.; Vesna Čamdžić, „Rujan skuplji od kolovoza”, *Glas Istre*, 11. 10. 1991.; Tanja Štambuk, „Trostruko povećanje troškova života”, *Glas Istre*, 13. 1. 1992.; Ista, „Troškovi života u prosincu”, *Glas Istre*, 29. 1. 1992.

¹⁹⁷ Isto, 167-168. Prema: Vesna Čamdžić, Tanja Štambuk, „Skupoća za krepat”, *Glas Istre*, 7. 12. 1991.; „Plaće će pratiti inflaciju”, *Glas Istre*, 2. 5. 1992.; Zvezdana Vučinić, „Smanjiti općinske poreze na plaće”, *Glas Istre*, 14. 9. 1992.; Vesna Medvedec, „Dodatni porez na plaće”, *Glas Istre*, 14. 9.

Ekonomska kriza koja je bila produbljena ratom nije pošteđjela niti Uljanik. Hrvatska Vlada mu je krajem srpnja 1991. godine odlučila pomoći u rasterećivanju dugova prema Istarskoj i Riječkoj banci putem državnih obveznica.¹⁹⁸ Brodogradilište je proizvodilo ratni materijal za Hrvatsku vojsku. Nedostatak repromaterijala i posla bio je stalan problem. Mnogo njegovih radnika bit će mobilizirano u 119. brigadu.¹⁹⁹ Početkom rata izgubio je jako puno radnika s kriznih žarišta i njihova će mjesta preuzeti domaći ljudi.²⁰⁰ Krajem godine trebala je početi pretvorba Uljanika. Brodogradilište je predviđeno postati dioničarsko društvo s ukupno 348 tisuća dionica. Državi je pripalo 22% čime je ona postala suvlasnicom. Radnicima je ostalo 271.673 dionica s pojedinačnom vrijednošću od tisuću njemačkih maraka. Strategija prodaje dionica dovršena je do kraja veljače 1992. godine nakon čega je mogao započeti proces. Popust je bio uključen i bilo je moguće kupiti toliko dionica za najviše 20 tisuća njemačkih maraka s petogodišnjom otplatom.²⁰¹

"Osnovni problemi Uljanika bili su nedovoljna likvidnost, nagomilani dugovi, otežano ugovaranje i realizacija ugovorenih poslova, nemogućnost pristupa svjetskom tržištu kapitala te kadrovski problemi."²⁰²

Tvornica trikotaže Arena nije mogla isporučiti proizvode stranom naručitelju zbog zatvorenih granica, a sudbina kamiona koji su krenuli iz Pule sredinom lipnja nije se znala početkom srpnja.²⁰³ Neki pulski prijevoznici dopremali su hranu u Maribor koji je bio u blizini ratnih sukoba.²⁰⁴ Privatni obrtnici zatvarali su svoje obrte jer nisu mogli naplatiti rad, a trebali su platiti porez na vrijednost obavljena posla.²⁰⁵ Nenaplaćena potraživanja bila su razmahana. Pulsko poduzeće Bojoplast potraživalo je milijun i 600 tisuća dinara, a istovremeno su kooperantima i poduzećima u Hrvatskoj i inozemstvu dugovali oko sedam milijuna dinara. Stoga je polovina radnika poslana na čekanju jer im nisu mogle biti isplaćene plaće.²⁰⁶

1992.; „Udvostručen porez porečkim paušalistima”, *Glas Istre*, 16. 9. 1992.; Zvezdana Vučinić, „Naknade i porezi”, *Glas Istre*, 11. 5. 1993.

¹⁹⁸ Isto, 145. Prema: Zvezdana Vučinić, „Uskoro rasterećenje brodogradnje?”, *Glas Istre*, 22. 7. 1991.

¹⁹⁹ Isto.

²⁰⁰ Isto, 145-146. Prema: „Uljanik smanjuje broj kooperanata”, *Glas Istre*, 4. 10. 1991.

²⁰¹ Isto, 159-160. Prema: „Pretvorba vlasništva u najvećem istarskom kolektivu: I ‘Uljaniku’ 348.000 dionica”, *Glas Istre*, 2. 11. 1991.

²⁰² Križman, 64. Prema: „Ugrožen i socijalni mir”, *Glas Istre*, 3.3.1995.

²⁰³ Dukovski, Dukovski, Matika, 142. Prema: „Obostrani polovni šokovi”, *Glas Istre*, 6. 7. 1991.

²⁰⁴ Isto. Prema: „‘Kamikaze’ vozile povrće”, *Glas Istre*, 8. 7. 1991.

²⁰⁵ Isto, 150. Prema: Gordana Čalić-Šverko, „Obrt odjavilo stotinjak privatnika”, *Glas Istre*, 23. 12. 1991.

²⁰⁶ Isto, 153. Prema: „Polovina radnika na čekanju”, *Glas Istre*, 11. 2. 1992.

Cilj vrha JNA bio je stvoriti vojni protektorat u koji bi ušli Rijeka, Hrvatsko primorje, otoci, Istra i Gorski kotar (ova područja nisu bila prožeta ratnim zbivanjima). Pregovori bi odlučili bi li ostali Jugoslaviji ili bi bili ponuđeni Italiji. Ostvarenje potonjeg slučaja predviđalo je svođenje Hrvatske na crtu Virovitica-Sisak-Karlovac-slovenska granica.²⁰⁷

Početak je srpnja PU Pula u obraćanju istarskom stanovništvu objasnila u dnevnom tisku ozbiljnost sigurnosne situacije. Upozorila je da bi nepromišljena djelovanja mogla imati tragične posljedice, ali i izjavila da je situacija u Istri relativno mirna i da građani mogu nastaviti izvršavati svoje obveze. Objavili su da će protiv osoba koje se ne budu pridržavale uputa biti poduzete odgovarajuće zakonske mjere.²⁰⁸ Nekoliko dana poslije predsjednik Skupštine općine Pula Luciano Delbianco održao je konferenciju za novinare na kojoj je iznio viđenje sigurnosne situacije u gradu i okolici. Zaključio je da jug poluotoka nije problematično područje te da je sigurnosna situacija zadovoljavajuća. Iskazivana je nesnošljivost prema civilima i pripadnicima JNA i njihovim obiteljima, ali su problemi na vrijeme prevladani. Javnosti je iznio podatke o dogovoru da se uspostavi suradnja između grada i policijske uprave te JNA za očuvanje mira.²⁰⁹ Skloništa su bila spremna, opskrba najnužnijim namirnicama je dobro funkcionirala, kao i sve službe te Crveni križ.²¹⁰

Osnovane su dvije istarske brigade Hrvatske vojske: 119. i 154. Zbora narodne garde (ZNG) koje su zajedno s dragovoljcima organiziranim u postrojbama ZNG i Hrvatskih obrambenih snaga (HOS) sudjelovale u ratnim akcijama u Lici, Slavoniji, Dalmaciji i Hercegovini.²¹¹

Istarska 119. brigada je osnovana 7. rujna 1991. iz brigade Teritorijalne obrane Joakim Rakovac. Početni zadatak joj je bio razminiranje napuštenih vojarni JNA, a istodobno se popunjavala ljudstvom.²¹² U punom je sastavu mobilizirana 2. kolovoza 1995. pred početak vojno-redarstvene akcije Oluja. Napadala je s 1. gardijskom brigadom Tigrovi neprijateljske položaje na glavnom pravcu. Bila je prva postrojba HV-a koja je izbila na državnu granicu s BiH. Preko 6.500 Istrana (i skoro

²⁰⁷ Ivetić, 149-150. Prema: „Paklena oaza mira”, *Glas Istre*, 17. kolovoza 1991.

²⁰⁸ Dukovski, Dukovski, Matika, 228. Prema: „Izvešće za tisak Policijske uprave Pula: Stabilna situacija u Istri”, *Glas Istre*, 1. 7. 1991.

²⁰⁹ Isto, 269. Prema: „Apel za mir i razum”, *Glas Istre*, 4. 7. 1991.

²¹⁰ Isto. Prema: „Apel za mir i razum”, *Glas Istre*, 4. 7. 1991.

²¹¹ Dukovski, *Povijest Pule*, 381.

²¹² Isto, 381-382.

svi mobilizirani Puljani) prošli su kroz nju.²¹³ 1. domobranska bojna Pula (ustrojena 30. travnja 1992. godine – isključivo pulska postrojba) djelovala je u njezinom sastavu. Pripadnici bojne dolazili su iz Pule, Ližnjana, Medulina, Vodnjana, Marčane i Barbana, a neki su bili iz Rovinja, Poreča i Pazina. Trebali su intervenirati u slučaju napada na Pulu i okolicu, djelovati protiv diverzantskih i terorističkih nastojanja i braniti vitalne objekte Pule i Republike Hrvatske.²¹⁴ Događale su se poteškoće u njezinoj mobilizaciji. Znalo je biti više ljudi u mobilizacijskom centru nego izvješću te više vojnika u postrojbama nego u bilježnici zapovjednika. Rodbina i neke majke su se bunile ispred Skupštine općine Pula uoči odlaska brigade u Liku. To je snimila i kamera pa su neki isječci s Foruma završili na beogradskoj televiziji.²¹⁵ Pulski čelnici prikazivani su kao ustaše i izdajnici, a Pulu se gledalo kao na revolucionarno odnosno srpsko središte. Predstojnik ureda za obranu Pule, Atilio Radolović izjavio je da mu je jedna majka u prisutnosti troje članova obitelji zaprijetila. Rekla je da će mu ubiti dijete bude li njezin sin mobiliziran. Djelovao je i KOS. U jednom njihovom pamfletu pisalo je:

"Dragi roditelji, prijatelji, sugrađani. Nemojte dozvoliti da općinski poltroni (Radolović i ostali) u borbi za vlast i zbog svojih podlih političkih smicalica šalju vašu djecu na front kao žrtvenu jagnjad da oslobode Istru. Istra se brani u Istri, a ne u Gospiću. Spasite svoju djecu, muževe, prijatelje. Organizirajte protestni marš i upitajte ih da li su i njihovi sinovi mobilizirani na front. Vaša djeca."²¹⁶

U noći s 2. na 3. rujna diljem Pule pojavili su se plakati i grafiti usmjereni protiv JNA.²¹⁷ Ona je ovaj čin shvatila kao provokaciju i izjavila da se zalaže za mirno i demokratsko razrješenje problema. Prema njima su krivci za sve napetosti bili lokalni mediji i antiarmijska kampanja.²¹⁸

"Općina Pula imala je 1991. izglasani proračun samo za mirnodopske prilike, što je trebalo promijeniti. Trebalo je napraviti troškovnik priprema za obranu grada, pogotovo kulturnu baštinu, bilo je potrebno upotpuniti opremu za CZ, urediti skloništa, nabaviti robne rezerve, urediti i opremiti rezervne lokacije za slučaj evakuacije, ali i napraviti troškovnik za potrebe brigade ZNG-a. Općinski proračun nije bio dovoljan te su otvoreni devizni i dinarski računi gdje su građani mogli uplaćivati dobrovoljne priloge. Zaposleni koji su se financirali iz općinskog

²¹³ Isto, 382.

²¹⁴ Isto.

²¹⁵ Križman, 57. Prema: „Mir je imao visoku cijenu”, *Glas Istre*, 20.12.1992.

²¹⁶ Isto, 57. Prema: „Mir je imao visoku cijenu”, *Glas Istre*, 20.12.1992.

²¹⁷ Ivetić, 150. Prema: „Antiarmijska kampanja i u Puli”, *Glas Istre*, 4.9.1991.

²¹⁸ Isto.

proračuna odrekli su se jedne dnevnice koja je uplaćena na račun za pomoć u obrani grada.²¹⁹ Istarska banka uplatila je milijun dinara za kupnju 100 odijela za pripadnike Hrvatske ratne mornarice i 100 odijela za pripadnike 119. brigade ZNG-a od pulskog poduzeća *Odjeća*.²²⁰ Istovremeno je i poduzeće *Tekop* iz Pule sašilo i doniralo stotinjak odora za pripadnike ZNG-a.²²¹

Dana 12. rujna predsjednik Franjo Tuđman odobrio je blokade vojarni i napade na njih.²²² U Puli je bilo nemoguće osvojiti vojarne zbog izvanredne brojnosti i dobro postavljene obrane JNA.²²³ Uspostavljen je Krizni štab općine Pula s Igorom Štokovićem (predsjednik Izvršnog vijeća općine) na čelu. Članovi su bili Luciano Debliano (predsjednik Skupštine općine), Atilio Radolović (sekretar Sekretarijata za narodnu obranu općine), Branko Kijurko (načelnik Policijske uprave Pula) i Denis Mikolić (sekretar Sekretarijata za privredne djelatnosti). Stručnim suradnicima potvrđeni su Cvjetko Vretenar, Dario Mezulić, Nevio Prenc i Ante Mihovilović. Novim članovima imenovani su Stjepan Mlinarić, Lovro Božina, Antun Užila, Marijan Kostešić, Radovan Juričić i Ester Buić kao tajnica.²²⁴

Armijske vojarne i objekti su od srpnja bili pod blokadom. Država je psihološki djelovala, stalno je pozivala na predaju, ostanak u Hrvatskoj. Dana 14. rujna hrvatske su vlasti izdale zapovijed za zaoštavanje blokade pri čemu se vojarnama ukidaju struja, voda, opskrba, telefonske veze, odvoz smeća i drugo.²²⁵ Krizni je štab vojnim kompleksima prekinuo komunalne usluge, isključio im je vodu, struju, plin i telefonske veze, obustavio dostavu hrane, naftnih derivata i drugih potrepština.²²⁶ Ali nije bilo cijelo vrijeme tako. Voda bi jedno vrijeme bila zatvorena, a u kritičnim situacijama su je otvarali i tako ukруг. Taktiziralo se i nije se htjelo stvoriti krizu poslije koje nema povratka.²²⁷

²¹⁹ Dukovski, Dukovski, Matika, 399. Prema: Daniel Sponza, „Otvoreni obrambeni računi grada”, *Glas Istre*, 4. 10. 1991.

²²⁰ Isto. Prema: Daniel Sponza, „Odijela za hrvatske mornare”, *Glas Istre*, 14. 11. 1991.

²²¹ Isto. Prema: Daniel Sponza, „Tekop’ za 119. brigadu ZNG”, *Glas Istre*, 18. 11. 1991.

²²² Isto, 147. Prema: Marijan, Davor, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.*, Golden Marketing–Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., 225. Prema: SVA MORH, GS HV: MORH, Klasa: DT-801-03/91-01/01, Ur. br. 512-06-02-91-1 od 12.9.1991., Zapovijed.

²²³ Dukovski, *Povijest Pule*, 377.

²²⁴ Dukovski, Dukovski, Matika, 272.

²²⁵ Isto, 326.

²²⁶ Ivetić, 152. Prema: „Uskraćene usluge okupatorskoj armiji”, *Glas Istre*, 18.9.1991.

²²⁷ Dukovski, Dukovski, Matika, 332. Prema: Izjava Borisa Funcića, 23. 2. 2016.

Slika 5. Krizni štab Pule preostalim armijskim djelatnicima o besmislenosti i tragediji ratovanja te poticanje da napuste JNA²²⁸

Dana 17. rujna Jugoslavenska ratna mornarica (JRM) blokirala je pulsku luku.²²⁹ Plovila nisu smjela uplovljavati i isplovljavati.²³⁰ Dana 19. rujna nije propušteno pet njemačkih i dvoje austrijskih brodova za krstarenje s 25 članova posade. Imali su samo usmene dozvole.²³¹ Blokada je naštetila poslovanju tvornice cementa Giulio Revelante.²³² No ona je još prije negativno poslovala čemu su doprinijeli ratno stanje, nesigurnost i oprez stranih suradnika.²³³

Najprije je Ministarstvo obrane Republike Hrvatske izdalo zapovijed o prekidu napada na vojarne.²³⁴ Dana 22. rujna savezni sekretar za narodnu obranu Veljko Kadijević i predsjednik Tuđman potpisali su sporazum o prekidu vatre. Tada je blokada luke privedena kraju.²³⁵ U obrazloženju Republičkog kriznog štaba stajalo je da radi zaštite života i zdravlja vojnika i časnika JNA koji nisu umiješani u aktivnosti prema građanima, organima vlasti i oružanim snagama Republike Hrvatske, niti pomažu četničkim jedinicama, treba omogućiti dostatnu opskrbu vodom.²³⁶ Uskoro im je dopuštena opskrba vodom, strujom i hranom.²³⁷ Političari, sindikati i građani su

²²⁸ "Napustite agresorsku vojsku", *Glas Istre*, 15.9.1991., 8.

²²⁹ Ivetić, 152.

²³⁰ Isto.

²³¹ Isto. Prema: „Zatočeni krstaši”, *Glas Istre*, 18. rujna 1991., 2.

²³² Dukovski, Dukovski, Matika, 152. Prema: „Štete zbog pomorske blokade”, *Glas Istre*, 20. 9. 1991.

²³³ Isto. Prema: „Cementara izgubila 10 milijuna dolara”, *Glas Istre*, 30. 9. 1991.

²³⁴ Dukovski, *Povijest Pule*, 377. Prema: „Odmah obustaviti napade na vojarne; Okupatorska mornarica blokirala Pulu”, *Glas Istre*, 18. 9. 1991.

²³⁵ Ivetić, 152.

²³⁶ Dukovski, Dukovski, Matika, 276. Prema: Eni Ambrozić, „Konferencija za novinare Kriznog štaba općine Pula: Potpuno zamračenje”, *Glas Istre*, 22. 9. 1991.

²³⁷ Isto, 276.

prosvjedovali tako da nisu poduzeti radikalni potezi.²³⁸ Državni vrh htio je da Istra ostane netaknutom.²³⁹ Cilj je bio da JNA mirno ode i ne uzme oružje Teritorijalne obrane.²⁴⁰

Ugostiteljsko-turistički objekti mogli su biti otvoreni do 22 sata. Prvo je na snazi bila odluka o djelomičnom zamračenju grada, ali je odlučeno da će se sav grad i prigradska naselja morati u potpunosti zamračiti.²⁴¹ Iako je javna rasvjeta cijelo vrijeme bila upaljena, stanovi su tijekom mjeseca studenog i prosinca morali biti zamračeni jer se ona mogla u svakom trenutku isključiti. Disciplina u svim dijelovima grada nije bila podjednaka, a najprilagođenije su novoj situaciji bile mjesne zajednice Centar i Stari grad.²⁴² Postavljale su se vreće s pijeskom uz važne zgrade u gradu te su se pokrivali daskama povijesni antički spomenici i druga materijalna kulturna baština.²⁴³

Načelniku PU Pula Branku Kijurku i predsjedniku Skupštine općine Pula Lucianu Delbiancu upućivane su teške optužbe na njihov rad. Tvrdilo se da otvoreno rade protiv obrane Hrvatske, dogovaraju s neprijateljem, sprječavaju ostale da brane domovinu i slično. Istina je bila daleko od toga jer je od 30. lipnja trebalo održavati intenzivne veze sa zapovjednicima garnizona i drugih jedinica JNA kako bi se spriječili mogući incidenti. MUP i štab ZNG-a odnosno MORH su trebali biti izvješćivani redovito.²⁴⁴ Govorilo se da većinsku nacionalnu strukturu PU Pula čine Srbi. To su bile zlonamjerne izjave koje su njihov rad trebale učiniti sumnjivim i neučinkovitim. Struktura djelatnika bila je sljedeća: 1.235 djelatnika od kojih je bilo 713 Hrvata, 279 Srba, 173 Jugoslavena, 50 Muslimana, osam Crnogoraca, četiri Slovaka, četiri Albanca, dva Talijana i dva Slovenca.²⁴⁵

Zapovjednik Vojno-pomorske oblasti Sjeverni Jadran, odnosno pulskoga garnizona, isprva je bio kontraadmiral Marjan Pogačnik (Slovenac), ali se pretpostavlja da je zatražio micanje s dužnosti zbog rata u Sloveniji.²⁴⁶ Svojim je savjetima i iskustvom pomogao gradskim pregovaračima.²⁴⁷ Položaj je preuzeo

²³⁸ Ivetić, 153.

²³⁹ Križman, 37. Prema: „Spašeno oružje teritorijalaca”, *Glas Istre*, 18.12.1992.

²⁴⁰ Isto, 37. Prema: „Pregovori sačuvali mir”, *Glas Istre*, 30.12.1992.

²⁴¹ Dukovski, Dukovski, Matika, 276. Prema: Eni Ambrozić, „Konferencija za novinare Kriznog štaba općine Pula: Potpuno zamračenje”, *Glas Istre*, 22. 9. 1991.

²⁴² Isto, 281. Prema: Izjava Cvitka Macuke, 5. 10. 2016.

²⁴³ Isto, 272.

²⁴⁴ Isto, 228. Prema: Izjava Branka Kijurka, 7. 3. 2017.

²⁴⁵ Isto, 228-229. Prema: Branko Kijurko, *Uloga Policijske uprave istarske...*

²⁴⁶ Dukovski, *Povijest Pule*, 377.

²⁴⁷ Orbanić, 358.

kontraadmiral Vladimir Barović (Crnogorac) koji je građanima jamčio mir. Ali i njemu su problem predstavljali radikalniji krugovi.²⁴⁸

Roditelje vojnika koji su služili u JNA uhvatila je tijekom lipnja i prvih dana srpnja osjetna zabrinutost. Organizirani su prosvjedni skupovi u nekim istarskim gradovima, uključujući Pulu, na kojima je potpisana peticija za povratak mladih sa odsluženja vojnog roka.²⁴⁹ Pritisak roditelja sve je više rastao, a situacija je zahuktana kada je Savezni sekretarijat za narodnu obranu (SSNO) dao lažnu izjavu (priopćenje od 5. kolovoza) da su neki roditelji potpisali peticiju za produženjem vojnog roka onima koji su trebali biti pušteni jer nisu htjeli prepustiti svoju djecu hrvatskoj strani koju su opisali genocidnom.²⁵⁰ Dana 8. kolovoza roditelji pazinskih ročnika održali su prosvjed na kojima su zatražili demantij i puštanje sinova kućama.²⁵¹ Isti dan pulski su roditelji prosvjedovali na Trgu Republike te se potpisuju peticije za povratak vojnika kojima je istekao vojni rok. Peticija je u Puli bila inicijativa Organizacije za društveni položaj žene i obitelji.²⁵²

Nastala je udruga Bedem ljubavi koju su činile majke sinova koji su služili u JNA. Povod djelovanju bilo je to što je JNA vojnicima iz Hrvatske u srpnju produžila vojni rok za još mjesec dana. Dana 24. kolovoza majke su se spontano okupile na skupu u zgradi INA-e u Šubićevoj ulici u Zagrebu (nakon poziva Marije Horvat, majke dvojice sinova) i osnovale Odbor majki za povratak vojnika iz JNA, a idući dan je udruzi pridodan naziv Bedem ljubavi.²⁵³ Dana 29. i 30. kolovoza odigrao se prosvjed ispred zapovjedništva pulskog garnizona na Rivi. Kapetan bojnog broda Radoslav Ilić koji je bio zadužen za odnose s javnošću dao je novinaru *Glasa Istre* svoje viđenje događaja. U intervjuu je izjavio da prosvjed nije bio usmjeren protiv njih nego protiv te odluke. Spominje da su već održali zajednički sastanak s delegacijom roditelja svih

²⁴⁸ Dukovski, *Povijest Pule*, 377.

²⁴⁹ Dukovski, Dukovski, *Matika*, 213. Prema: „Apel labinskih majki; Prekinite rat – vratite nam djecu”, *Glas Istre*, 4. 7. 1991.; Ivo Volčić, „Zabrinuti roditelji”, *Glas Istre*, 4. 7. 1991.; Eni Ambrozić, „Vratite nam naše sinove”, *Glas Istre*, 5. 7. 1991.; Marijan Milevoj, „Potpisivanje peticije”, *Glas Istre*, 5. 7. 1991.

²⁵⁰ Isto, 214. Prema: „Vratite nam djecu!”, *Glas Istre*, 7. 8. 1991.; „Izjava na rubu pameti”, *Glas Istre*, 8.8.1991.

²⁵¹ Isto. Prema: „Za povratak pazinskih mladića”, *Glas Istre*, 9.8.1991.

²⁵² Isto. Prema: „Ne zadržavajte naše sinove”, *Glas Istre*, 9. 8. 1991.; „Ogorčeni izjavama generala”, *Glas Istre*, 11. 8. 1991.; „Vratite nam naše sinove!”, *Glas Istre*, 21.8.1991.

²⁵³ Isto, 214-215. Prema: Slavica Bilić, „Prsten mira i majčinske ljubavi: (prilozi za povijest Bedema ljubavi – pokreta majki za mir u Domovinskom ratu 1991. – 1993.)”, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: memoarsko gradivo*, knj. 7., Zagreb: HMDCCR, 2013., str. 7- 13.

istarskih općina te da je kontraadmiral Barović prihvatio molbu da proslijedi zahtjeve i upozna nadležne organe s tom problematikom.²⁵⁴

Predzadnji dan u mjesecu bio je napetiji. Prosvjed ispred zgrade pulskog zapovjedništva događao se u žustrijem tonu, čule su se teže riječi popraćene uzvicima i zvižducima kao reakcija na one koji su pokušali ne dovesti u sumnju dobre namjere JNA.²⁵⁵ Pulski gradonačelnik Luciano Delbianco u govoru je ustvrdio da će se grad boriti za mir u Hrvatskoj, a potom je Ivan Rudelić (čelnik pulskog HDZ-a) izrazio potporu majkama Istre i cijele Hrvatske.²⁵⁶ Forum mladih iz Pule zatražio je od svih mladih ljudi da se suzdrže od subotnje zabave 31. kolovoza kao znak solidarnosti sa svojim vršnjacima koji umiru u besmislenom ratu.²⁵⁷

Dana 18. rujna udruga je organizirala miran prosvjed ispred Komunalne palače na Trgu Republike protiv agresije JNA na Hrvatsku. Istaknulo se da su majke i žene za miran način rješavanja krize u Jugoslaviji. Jedan od poteza bio je planiran posjet vojnoj zračnoj luci, a htjelo se zaustaviti polijetanje ratnih aviona.²⁵⁸ Ono što one nisu znale jest to da je 185. lovačko-bombarderski avijacijski puk dan ranije otišao u Bihać, Tuzlu i Podgoricu, a da je u Pulu došla 247. lovačko-bombarderska avijacijska eskadrila nad kojom zapovjednik Vratović nije imao ovlasti.²⁵⁹ Bili su skromno naoružani, a piloti vrlo uplašeni. To ih je učinilo opasnijima. Ali od 185. lovačko-bombarderskog avijacijskog puka i dalje je postojala bojazan jer let MiG-a 21 od Bihaća, jakog uporišta jugoslavenske avijacije do Pule traje 7 minuta.²⁶⁰

Bedemu ljubavi dopušteno je prisustvovati sjednici općinskog Kriznog štaba na kojoj su izvijestili da će u dogovoru s kontraadmiralom Barovićem otići u posjet vojnicima na Muzilu i Katarini te vojnoj zračnoj luci.²⁶¹ Dana 22. rujna predstavnice udruge, Luciano Delbianco i kontraadmiral Barović posjetili su vojnu zračnu luku. Primio ih je zapovjednik Vratović koji je odmah rekao da napisi u *Glasu Istre* koji pozivaju na linč obitelji pilota mogu izazvati neželjene i nepredvidljive reakcije koje

²⁵⁴ Isto, 215. Prema: „Kapetan bojnog broda Radoslav Ilić: Već smo razgovarali s roditeljima”, *Glas Istre*, 30. 8. 1991.; „Majčinska srca Bedem ljubavi”, *Glas Istre*, 30.8.1991.; Izjava Josipa Grabrovića, 23. 3. 2018.

²⁵⁵ Isto, 216. Prema: „Dosta smrti”, *Glas Istre*, 31. 8. 1991.; Živojin Radenković, „Reagiranje: Nije sin nego sinovac”, *Glas Istre*, 15. 9. 1991.; Tatjana Štambuk, Tatjana Uvodić-Iveša, „E, nije sinovac nego sin”, *Glas Istre*, 18. 9. 1991.

²⁵⁶ Isto. Prema: „Dosta smrti”, *Glas Istre*, 31. 8. 1991.

²⁵⁷ Isto. Prema: „Forum mladih Pule mladima u Istri”, *Glas Istre*, 31. 8. 1991.

²⁵⁸ Isto, 217. Prema: „Vlastitim tijelima zaustaviti avione”, *Glas Istre*, 19. 9. 1991.

²⁵⁹ Isto. Prema: „Same ćemo zaustaviti avione-ubojice”, *Glas Istre*, 19. 9. 1991.

²⁶⁰ Križman, 40. Prema: „KOS je kontrolirao sve”, *Glas Istre*, 19.12.1992.

²⁶¹ Dukovski, Dukovski, Matika, 217. Prema: „'Bedem ljubavi' ide u vojarne”, *Glas Istre*, 21. 9. 1991.

nitko neće moći kontrolirati. Prozivalo ih se zločincima, objavljivala su se njihova imena i adrese stanovanja, imena žena i djece te se tvrdilo da se oni vesele bombardiranju Hrvatske. Naposljetku je pilotima upućena prijeteća poruka da sigurnost u Istri neće dočekati.²⁶²

Aktivistice Bedema ljubavi okrenule izradi zimskih odjevnih predmeta za gardiste. Tvornica Pazinka i modna trikotaža Arena poklonile su oko 100 kg vune. Slanje pomoći braniteljima u Daruvaru organizirano je u tri navrata. Organiziran je mirotvorni koncert zahvaljujući kojem su oni dobili toplu odjeću, donje rublje i čarape od priloga i poklona Crvenog križa. Četvrtka pošiljka sadržavala je sanitetski materijal i toplu odjeću.²⁶³

Aktivistice Bedema ljubavi svakodnevno su prosvjedovale na Rivi ispred zapovjedništva pulskog garnizona s ciljem prekida sukoba i puštanja njihovih sinova iz vojske.²⁶⁴ Kontraadmiral Barović im je dopustio da ih posjete na Muzilu, Katarini i na vojnoj zračnoj luci.²⁶⁵

Osjetljivo je bilo pitanje vojne zračne luke. Zrakoplovi koji su polijetali iz Pule kružili su iznad određenih dijelova Hrvatske u kojima su sukobili već trajali.²⁶⁶ Zapovjednik letачke jedinice, potpukovnik Marijan Vratović izjavio je da je dobio naredbu da bombardira ljubljansku zračnu luku jer se zračnim putem dopremala oprema i naoružanje za Sloveniju i Hrvatsku, hotel I u Zagrebu i Zagrebački velesajam gdje su formirane postrojbe Hrvatske vojske.²⁶⁷ Uspio ju je izbjeći i odlučio je ostati u JNA kako bi pridonio mirnom rješavanju situacije. Ekstremni krugovi predstavljali su problem objema stranama, a napad na dobro zaštićenu vojnu zračnu luku izložio bi Pulu mogućem zračnom napadu.²⁶⁸ Dana 17. rujna opasnost napada se smanjila jer je u luci ostala samo jedna manja letачka jedinica.²⁶⁹

U *Glasu Istre* dogodio se svojevrsni linč. Objavljen je popis pilota u Puli s njihovim osobnim i obiteljskim podacima, nazvani su Srbima i optuženi za zločine u

²⁶² Isto, 218. Prema: „Zločinci iz Pule u bijegu”, *Glas Istre*, 22. 9. 1991.

²⁶³ Isto. Prema: „Darovi gardistima”, *Glas Istre*, 17. 10. 1991.; „Pomoć gardistima u Daruvaru”, *Glas Istre*, 7.11.1991.

²⁶⁴ Isto.

²⁶⁵ Ivetić, 150. Prema: „'Bedem ljubavi' ide u vojarnu”, *Glas Istre*, 21.9.1991.

²⁶⁶ Isto, 151.

²⁶⁷ Isto, 152. Prema: Marinković, Ernest, „Čovjek koji je odbio poslati avione na Zagreb i Ljubljanu”, www.novosti.com/2009/12/covjek-koji-je-odbio-poslati-avione-na-zagreb-i-ljubljanu

²⁶⁸ Isto.

²⁶⁹ Isto. Prema: „Noć bez incidenata”, *Glas Istre*, 20.9.1991.

drugim dijelovima Hrvatske. Dan nakon toga neke obitelji su naišle na uništeno privatno vlasništvo, telefonski ih se uznemiravalo i prijetilo im se.²⁷⁰

Dana 8. listopada održao se posljednji sastanak zapovjednika Vratovića, pulske civilne vlasti, Kriznog štaba i zapovjednika 119. brigade. Došlo je do dogovora da zrakoplovi mogu polijetati samo uz dozvolu MORH-a. Dan kasnije Vratović je uhićen i priveden u Beograd.²⁷¹ Šest mjeseci kasnije oslobođen je svake krivnje jer je nedostajalo dokaza i mnogo je vojnih djelatnika svjedočilo u njegovu korist. Povratkom u Hrvatsku uhitile su ga hrvatske vlasti, ali je pušten na slobodu bez suđenja nakon mjesec i pol dana pritvora.²⁷²

Optužnice su podizane protiv svih koji su ostali u službi JNA nakon 8. listopada 1991., a nisu se poslije pridružili HV-u. Podizane su i protiv onih koji su na bilo koji način pomagali JNA. Liječnici, specijalisti, kirurzi i medicinske sestre u vojnoj službi, koji su pomagali u seljenju i odnošenju opreme iz Vojne bolnice, isto tako nisu ostali pošteđeni.²⁷³ Iako je postojao krajnji rok za napuštanje JNA, nisu svi mogli otići. Neki iz opravdanih razloga, a neki nisu htjeli.²⁷⁴

Problem prebjega pojavio se ustrojem nove vlasti nakon prvih parlamentarnih izbora 1990. godine, a eskalirao je iduće godine kada je bilo vidljivo da se Jugoslavija urušava i da savezna vojska postaje dijelom velikosrpske politike.²⁷⁵ U rad s prebjecima uključili su se PU Pula, sekretarijati i odjeli narodne obrane, pripadnici Civilne zaštite, Crvenog križa i ZNG-a. Trebalo je osigurati način potajnog izvlačenja ljudi, njihovo smještanje na sigurna i tajna mjesta, opskrbiti ih odjećom, obućom, osigurati im prehranu i normalne higijenske uvjete.²⁷⁶ Odlazak iz Pule onih časnika čije su supruge i djeca bili Istrani je bio složen. Neke su se obitelji raspale pod pritiskom.²⁷⁷

Sredinom rujna iz vojarni je prebjeglo 30-ak časnika i veći broj vojnika.²⁷⁸ Do tada je JNA u općini napustilo 194 časnika i dočasnika te 129 vojnika.²⁷⁹ Početkom

²⁷⁰ Dukovski, Dukovski, Matika, 14-15.

²⁷¹ Isto, 155. Prema: Marinković, Ernest, „Čovjek koji je odbio poslati avione na Zagreb i Ljubljano”, www.novosti.com/2009/12/covjek-koji-je-odbio-poslati-avione-na-zagreb-i-ljubljano

²⁷² Isto.

²⁷³ Dukovski, Dukovski, Matika, 251-252. Prema: „Služili neprijatelju”, *Glas Istre*, 8.7. 1993.

²⁷⁴ Isto, 252.

²⁷⁵ Isto, 313.

²⁷⁶ Isto. Prema: Izjava Borisa Funčića, 23. 2. 2016.; Izjava Cvitka Macuke, 5. 10. 2016.; Izjava Branka Kijurka, 5. 3. 2016.

²⁷⁷ Isto, 315. Prema: Izjava Branka Kijurka, 5. 3. 2016.

²⁷⁸ Dukovski, *Povijest Pule*, 376-377. Prema: „Tridesetak časnika napustilo okupatora”, *Glas Istre*, 16.9.1991.

listopada zabilježeno je 347 civilnih osoba i 259 časnika i dočasnika koji su napustili službu. Do kraja mjeseca bilo je oko tisuću vojnih i civilnih osoba koji su se odlučili na taj poduhvat.²⁸⁰ Armijska nacionalna struktura je u vojnoj zračnoj luci bila povoljna. Hrvati i Slovenci činili su gotovo 50% ukupnog sastava i među prvima su u Istri napustili JNA.²⁸¹ Zapovjednik Vratović zabranio je vojnicima odlazak u grad kako bi držali pod nadzorom zrakoplove i naoružanje, ali ga nisu slušali jer su više od dva mjeseca bili bez prava na telefonske pozive.²⁸² Brojnost vojnog osoblja smanjivala se iz dana u dan jer su umor i nezadovoljstvo bili sve izraženiji.²⁸³ Oni koji su i dalje služili preseljavani su u vojarnje zajedno sa svojim obiteljima jer su ih građani vrijeđali i prijetili im.²⁸⁴ Mladi Istrani koji su služili vojni rok diljem Jugoslavije nisu puštani unatoč prosvjedima. Bio je 121 vojnik s područja pulske općine kojem je završio vojni rok u kolovozu ili početkom rujna. Pušteno je samo njih 21 zbog toga što su imali potvrde o polaganju studijskih prijemnih ispita.²⁸⁵ U listopadu je u Beogradu zbog odbijanja zapovijedi među zatočenih 170 vojnika iz Hrvatske bilo 12 Puljana.²⁸⁶ Dana 9. listopada Bedem ljubavi uputio je apel Promatračkoj misiji Europske zajednice i Glavnom stožeru Hrvatske vojske u kojem je zahtijevao hitne mjere za njih.²⁸⁷ Krajem rujna poginuo je prvi Puljanin u Daruvaru kod sela Doljani. Riječ je o 24-godišnjem Eugenu Lapčiću, pripadniku pričuvne postrojbe MUP-a, bivšem strojomehaničaru u Uljaniku.²⁸⁸

²⁷⁹ Ivetić, 151. Prema: „U garnizonu Pula novi komandant”, *Glas Istre*, 29.9.1991.

²⁸⁰ Isto. Prema: „Okupatorsku vojsku napustilo 606 ljudi”, *Glas Istre*, 3.10.1991.; „Nepotpuno povlačenje u zadanom roku”, *Glas Istre*, 26.10.1991.

²⁸¹ Dukovski, Dukovski, Matika, 317.

²⁸² Ivetić, 150-151. Prema: Isto; „Sve veća destabilizacija okupatorske armije”, *Glas Istre*, 26.9.1991.; Marinković, Ernest, „Čovjek koji je odbio poslati avione na Zagreb i Ljubljano”, www.novosti.com/2009/12/čovjek-koji-je-odbio-poslati-avione-na-zagreb-i-ljubljano, 31. prosinca 2009.

²⁸³ Isto, 151.

²⁸⁴ Orbanić, 358.

²⁸⁵ Ivetić, 151. Prema: „Zatočnici vojarni”, *Glas Istre*, 11.9.1991.

²⁸⁶ Isto. Prema: „Spasiti hrvatsku djecu iz zarobljeništva JNA”, *Glas Istre*, 10.10.1991.

²⁸⁷ Dukovski, Dukovski, Matika, 220-221. Prema: „Spasiti hrvatsku djecu iz zatočeništva JNA”, *Glas Istre*, 10. 10. 1991.

²⁸⁸ Isto, 219. Prema: „Sahrana Eugena Lapčića”, *Glas Istre*, 27. 9. 1991. David M. Fištrović, „Posveta groba i misa za Eugena Lapčića: Junak prvoga reda”, *Glas Istre*, 26. 9. 1994.

4. NAPETOSTI PRED ODLAZAK JNA

U noći 25. na 26. rujna 1991. dogodio se incident u gradu. Informativna služba garnizona izjavila je da je došlo do paljbe prema vojarnama Prvi maj i Zonka iz smjera štinjanskoga groblja, brodogradilišta Uljanik i cementare Giulio Revelante. Napad se zbio u dva navrata i potrajao oko pola sata.²⁸⁹ Svjedoci tvrde da je sve započelo eksplozijom mine u vojarni na Valelungi nakon čega je došlo do pucnjave. Navodno su svjetleće rakete i projektili JNA upućivani s Muzila te rafali iz zgrade zapovjedništva pulskog garnizona.²⁹⁰ Lakše je ranjen jedan vojnik JNA te su izazvana dva veća i ubrzo lokalizirana šumska požara koji bi se mogli dovesti u vezu ili s ovim događajem ili s primijećenom pucnjavom s Katarine nekoliko sati kasnije u kojoj je navodno oštećen brod Oranje u brodogradilištu Uljanik.²⁹¹

Dana 27. rujna Informativna služba garnizona izvijestila je da je navodno u 3.20 iz smjera brodogradilišta Uljanik i cementare Giulio Revelante ispaljeno nekoliko svjetlećih metaka na vojarnu Prvi maj i ratni brod u luci, također da je gađano iz snajpera na što nije uzvraćena paljba. Direktor cementare izjavio je da ona ne posjeduje nikakvo naoružanje. Sat i pol poslije navodno su uočena dva čamca iz kojih se u brodogradilište Uljanik iskrcalo deset nepoznatih osoba. Kontraadmiral Barović izvijestio je Policijsku upravu Pula da je u 8.40 samoopalila protuzrakoplovna strojnica na vojnom brodu u luci.²⁹² Ovo je ostavilo dojam da je Barović nesposoban nositi se sa situacijom. Smijenjen je 27., a na Visu je 28. počinio samoubojstvo kao čin neslaganja s politikom nadređenih.

"[...] angažman JNA i JRM protiv Hrvatske bio je za njega 'čin protiv časti Crnogorca', nije mogao podnijeti okolnosti u kojima ne može ništa učiniti da časnike i mornare u Puli spasi od angažiranja protiv hrvatskoga naroda i nije se slagao s politikom vojnoga vrha, posebno ne s planovima generala Veljka Kadrijevića i Blagoja Adžića."²⁹³

Postavlja se pitanje odgovornosti za ove napade. Krizni štab i Hrvatska vojska vjerojatno nisu bili povezani s njima jer su shvaćali da je armijski napad na grad realna mogućnost. Krivnja pada na hrvatske ili srpske ekstremne krugove, a cilj im je

²⁸⁹ Ivetić, 153. Prema: „Oružani napad na kasarne”, *Glas Istre*, 27.9.1991.; Dukovski, 377-378.

²⁹⁰ Isto, 153-154. Prema: „Ponoćna paljba u Puli”, *Glas Istre*, 27.9.1991.

²⁹¹ Isto. Prema: „Oružani napad na kasarne”, *Glas Istre*, 27.9.1991.

²⁹² Isto. Prema: „Paljba i dalje uznemiruje Pulu”, *Glas Istre*, 28.9.1991.

²⁹³ Dukovski, *Povijest Pule*, 378-379. Prema: „Bio je častan čovjek”, *Glas Istre*, 1.10.1991.

bio destabilizirati pokrajinu s ciljem uvođenja ratnog stanja.²⁹⁴ Neki smatraju da su napadi inscenirani s ciljem da se Barovića navede na napad na Pulu ili da ga se makne s mjesta zapovjednika ako ništa ne poduzme.²⁹⁵

Dužnost je preuzeo kapetan bojnoga broda, kasnije kontraadmiral Dušan Rakić. Predstavljao je tvrdi i ratobornu liniju vojske, bilo je nemoguće pregovarati s njim i zaprijetio je uništenjem grada bude li ometano povlačenje JNA. Građanima je bilo jasno da je izbijanje otvorenog oružanog sukoba realna opcija. Predsjednik Skupštine općine Pula, Luciano Delbianco izjavio je sljedeće za Rakića:

"Bio je teška i iskompleksirana ličnost. On naprosto nije bio ličnost s kojom se moglo pregovarati. Trebali su konjski živci i puno strpljenja. Bio je kao upaljena šibica i trebalo je znati s koje ga strane uhvatiti. Odahnuli smo kada nas je obavijestio da posljednji put razgovaramo."²⁹⁶

Dana 5. i 6. listopada trebao se dogoditi posjet aktivistica Bedema ljubavi sa zapovjednikom pulskog garnizona Dušanom Rakićem vojarnama na Muzilu, Katarini i u Barbarigi kako bi se ubrzao i pospješio kontakt vojnika s njihovim obiteljima, ali to se nije dogodilo.²⁹⁷ Sredinom listopada Bedem ljubavi uputio je dva pisma: jedno Dušanu Rakiću, a drugo Branku Bošnjaku, zapovjedniku 119. brigade. Potonjeg su članice udruge zamolile da mu tijekom pregovora posebno zanimanje bude neprestano na hrvatskim vojnicima koji su se i dalje nalazili u vojarnama na Muzilu, Katarini i u vojnoj zračnoj luci. One su Dušana Rakića u pismu zamolile da postupi humano i razumno odnosno pusti ih na slobodu jer su inače spremne djelovati.²⁹⁸

Zapovjednik 119. brigade, Branko Bošnjak izjavio je na pulskoj osnivačkoj skupštini Hrvatskoga časničkog zbora da su u slučaju nemogućnosti sprječavanja krvoprolića svi gradski stanovnici trebali biti evakuirani te uklonjeni prozori i stakla sa svih zgrada.²⁹⁹ Neprestano se naglašavala moć JNA zbog potrebe održavanja spremnosti.³⁰⁰ Opasnost je prijetila iz Muzila jugozapadnom dijelu grada, Valelunge (u kojoj se nalazilo skladište streljiva gdje je navodno do sredine listopada pristiglo sve iz pulskih i istarskih vojarni) centru grada i dijelu Velog Vrha te Valmarina (zbog

²⁹⁴ Ivetić, 154-155. Prema: „Osuda i gnušanje nad sijananjem zla”, *Glas Istre*, 7.9.1991.; Mandić, Vlado, „Ratni bubnjari u Istri”, *Glas Istre*, 27.9.1991.

²⁹⁵ Križman, 43. Prema: „Razbili planove o JAO Istri”, *Glas Istre*, 22.12.1992.

²⁹⁶ Križman, 38. Prema: „Spašeno oružje teritorijalaca”, *Glas Istre*, 18.12.1992.

²⁹⁷ Dukovski, Dukovski, Matika, 220. Prema: „Posjet izbjeglicama”, *Glas Istre*, 8. 10. 1991.; „Razglednice 'Bedema ljubavi'”, *Glas Istre*, 2.10.1991.

²⁹⁸ Isto, 221. Prema: „Čovjek nije broj”, *Glas Istre*, 16. 10. 1991.

²⁹⁹ Ivetić, 156. Prema: „Pula – talac barbara”, *Glas Istre*, 14.10.1991.

³⁰⁰ Isto.

topničkog streljiva) Šijani i Velom Vrhu.³⁰¹ Općinski Krizni štab razmatrao je evakuaciju opasnih zona oko vojnih objekata na Muzilu, Valmarinu i Valelungi, što je pretpostavljalo da će se u njih pokušati prodrijeti oružanim putem kako bi se zarobila vojno-tehnička sredstva, oružje i oprema ili ako se razgovori dviju strana izjalove. Službeni Zagreb i Glavni stožer Hrvatske vojske gotovo su svakodnevno pritiskali zapovjednika 119. brigade ZNG-a i načelnika PU Pula da pokrenu napade na Muzil i aerodrom, ali u tom trenutku nije bilo ni dovoljno opremljenih vojnika ni materijalno-tehničkih sredstava i oružja.³⁰² *Glas Istre* služio je u vođenju psihološkog rata. Hrvatska strana htjela je kod JNA i stanovništva ostaviti dojam da je Hrvatska vojska brojčano jača i vojno snažnija, a cilj je također bio osvijestiti ljude o opasnostima.³⁰³ Spominje se "JNA koja je do jučer po Istri kopala kanale za kanalizaciju, vodovod, telefon i struju, ali danas je spremna Istru uništiti [...]"³⁰⁴ Bilo je zlonamjernih izjava poput one ministra pravosuđa i uprave Bosiljka Mišetića: "Srbi će se u Istri ponašati onako kako će im Hrvati dopustiti."³⁰⁵

Postojali su koridori povlačenja armijskih snaga i oni su bili nužni radi sigurnosti obiju strana.³⁰⁶ Od 12. listopada JNA je bila prisutna još samo u Puli.³⁰⁷ Istovremeno je trajalo prebacivanje tehnike i ljudstva u Crnu Goru i Srbiju.³⁰⁸ Vlada Republike Hrvatske dala je rok do 10. studenoga da JNA izvuče svu opremu i naoružanje, ali je bilo jasno da se to do tada neće uspjeti ostvariti. Postojalo je nekoliko mogućnosti: mirno povlačenje i ostavljanje onoga što se ne uspije prenijeti, povlačenje s uništavanjem ostavljene opreme i naoružanja te onemogućavanje daljnje evakuacije što bi izložilo grad mogućem napadu s kopna, zraka, mora i razaranju.³⁰⁹ Dana 22. listopada odletjela su posljednja četiri MiG-a što je pridonijelo nadanjima da će pregovori biti uspješno privedeni kraju. Krajem mjeseca pulsko pregovaračko izaslanstvo otišlo je u Beograd gdje su dobili obećanje da će se JNA povući bez stvaranja izgreda.³¹⁰ JNA se raspadala, događao joj se pad morala, ali je i

³⁰¹ Isto. Prema: „Armija iz Pule – Pula u zrak?“, *Glas Istre*, 19.10.1991.

³⁰² Dukovski, Dukovski, Matika, 279. Prema: „Zone opasnosti: Plan evakuacije stanovništva“, *Glas Istre*, 24. 10. 1991.; Mirko Urošević, „Evakuacija Puljana?“, *Vjesnik*, 15. 10. 1991.

³⁰³ Isto, 13.

³⁰⁴ Isto, 14. Prema: Isto; Igor Brajković, „Dobiva li Armija još 10 dana“, *Glas Istre*, 2. 11. 1991.

³⁰⁵ Isto.

³⁰⁶ Isto, 334.

³⁰⁷ Ivetić, 157. Prema: „Vojska još samo u Puli“, *Glas Istre*, 13.10.1991.

³⁰⁸ Isto, 158. Prema: „Federalna armija napušta Pulu“, *Glas Istre*, 18.10.1991.

³⁰⁹ Isto.

³¹⁰ Isto, 159. Prema: „Kako spasiti puljski aerodrom“, *Glas Istre*, 28.10.1991.

dalje bila veoma ubojita snaga koju nije trebalo podcjenjivati. U Istri nije bilo dostatnih snaga ni opreme za uspješnu vojnu operaciju zauzimanja vojnih objekata.³¹¹

Pregovori su urodili plodom. Vojarna Mlin predana je civilnim vlastima 23. listopada.³¹² Potom su preuzete vojarne u Barbarigi, Štinjanu, na Valmarinu, Svetici i vojno odmaralište 13. maj kraj Fažane. One su ostavljene uglavnom u ispravnom stanju, ali neki objekti poput vojarnje u Barbarigi su opustošeni.³¹³ Vojarna Vladimir Gortan predana je 30. listopada, a 4. studenoga vojarna Karlo Rojc.³¹⁴ Dom JNA predan je 7. studenoga, a sljedeći dan kompleks zrakoplovnog goriva u Budavi koji je bio pod nadležnošću vojne zračne luke.³¹⁵ Ona je preuzeta 10. studenoga. U njezinom sastavu kao kompleksa nalazilo se 360 objekata za što je do primopredaje bilo zaduženo 800 vojnika i šest ukopanih tenkova.³¹⁶ JNA je odnijela puno toga i minirala čitavo područje. Kontrola leta i njezini uređaji potpuno su uništeni.³¹⁷ Boeing 707 ugandske aviokompanije najviše je pridonio prijenosu.³¹⁸ Na dan su predaje živote izgubila dva pripadnika ZNG-a, Dušan Bulešić i Marijan Vinković, i dva pripadnika MUP-a, Stevo Grbić i Vicalj Marijanović, jer su naišli na minu prilikom pregleda terena.³¹⁹ Dana 7. ožujka 1992. godine završeno je razminiranje vojne zračne luke.³²⁰ Sveukupno je s uzletno-sletne staze izvučeno 8.5 tona eksploziva.³²¹ Mjesec dana prije toga, 4. veljače vojni pilot Danijel Borović je MiG-om 21 preletio iz Bihaća u Pulu. Električne instalacije na pulskoj vojnoj zračnoj luci bile su razbijene tako da su mu orijentacija za pronalazak piste bila kamionska svjetla.³²²

Dana 11. studenoga 1991. godine deblokirana je pulska luka.³²³ Istovremeno su trajali pregovori oko predaje dvaju kompleksa, Muzila i Katarine-Valelunga, koji su predstavljali opasnost gradu. Općinska vlast i Krizni štab tražili su od zapovjedništva JNA da se provede razminiranje svih miniranih područja, uklanjanje minsko-eksplozivnih naprava iz i oko kompleksa u kojima su i dalje bili smješteni vojnici te

³¹¹ Dukovski, Dukovski, Matika, 311.

³¹² Ivetić, 159. Prema: „Vojarna 'Mlin' u civilnim rukama”, *Glas Istre*, 25.10.1991.

³¹³ Isto. Prema: Isto; „Provala u Barbarigi”, *Glas Istre*, 28.10.1991.

³¹⁴ Isto. Prema: „Kronologija primopredaje armijskih objekata u Puli”, *Glas Istre*, 31.12.1991.

³¹⁵ Isto. Prema: „Preuzeta skladišta u Budavi”, *Glas Istre*, 10.11.1991.; Dukovski, *Povijest Pule*, 380.

³¹⁶ Isto, 160. Prema: Isto; „Duboko vjerujemo da počinje mir”, *Glas Istre*, 18.1.1992.

³¹⁷ Isto. Prema: „Duboko vjerujemo da počinje mir”, *Glas Istre*, 18.1.1992.

³¹⁸ Isto. Prema: Hayles, John, „Yugoslav Air Force - Aircrafttypes”, <http://www.aeroflight.co.uk/waf/yugo/af2/types/trans.htm>, 23. svibanj 2004.

³¹⁹ Isto. Prema: „Razorna eksplozija razornih mina”, *Glas Istre*, 12.11.1991.

³²⁰ Isto. Prema: „Pula: Obilježena 11. obljetnica razminiranja zračne luke”, Hina, www.index.hr/vijesti/clanak/pula-obiljezena-11-obljetnica-razminiranja-zracne-luke, 4. travnja 2003.

³²¹ Križman, 61. Prema: „Aerodrom predan na upotrebu”, *Glas Istre*, 8.3.1992.

³²² Isto, 50. Prema: https://hr.wikipedia.org/wiki/Danijel_Borovic, pristupljeno, 3. travnja 2017.

³²³ Dukovski, *Povijest Pule*, 380.

predavanje oružja Teritorijalne obrane istarskim općinama. Zauzvrat im je obećano nesmetano povlačenje ako vojska ne bude inicirala sukobe.³²⁴

Dana 14. studenoga 1991. potpisan je sporazum o uvjetima odlaska JNA iz Pule čije se konačno ostvarenje dogodilo mjesec dana kasnije.³²⁵ Dvanaest dana poslije, 26. studenoga predan je manji vojni kompleks Valsaline-Mornar.³²⁶ Primopredaja Katarine-Valelunga krenula je 12. prosinca.³²⁷ Prvo se provelo razminiranje čitava područja, potom je civilna vlast preuzela vojarnu Prvi maj na Katarini, a idući je dan održana primopredaja Valelunga.³²⁸

Zgrada Zapovjedništva Vojno-pomorskog sektora predana je 14. prosinca, svi preostali objekti idući dan, osim Muzila čije je ključeve kontraadmiral Rakić u noći na 16. prosinca predao komisiji za primopredaju objekata.³²⁹

U noći s 28. na 29. studenoga su u Puli hrvatske zastave s grbom uništene i na njima nacrtana zvijezda.³³⁰ Sredinom je mjeseca vojni kamion JNA na obilježnom pješačkom prijelazu usmrtio 59-godišnjeg pješaka.³³¹ U noći s 9. na 10. prosinca u gradu se čula pucnjava iz automatskog oružja koja je uznemirila građane, a u večernjim satima 13. prosinca napadnuta je policijska patrola Specijalne jedinice policije na predjelu Fižele pri čemu su ranjena trojica pripadnika.³³² U noći s 24. na 25. prosinca na Mornaričkom groblju je došlo do velike eksplozije kada su bačene četiri eksplozivne naprave.³³³

Napušteni objekti bili su u različitim stanjima. Vojna bolnica predana je 5. studenoga i iz nje je odnesena sva pokretna medicinska oprema, ležajevi i laboratorijski instrumentarij.³³⁴ Zdravstvenih radnika i pacijenata nije bilo.³³⁵ Energetska postrojenja, sustavi napajanja, instalacije i građevinski objekti su radili. Ostale su arhiva, knjižnica, povijesna soba s austrougarskom knjižnicom i ostalim

³²⁴ Ivetić, 161.

³²⁵ Dukovski, *Povijest Pule*, 380.

³²⁶ Ivetić, 161. Prema: „Kronologija primopredaje armijskih objekata”, *Glas Istre*, 31.12.1991.

³²⁷ Isto, 162. Prema: „Katarina u civilnim rukama”, *Glas Istre*, 13.12.1991.; „Ostaju još komanda i Muzil”, *Glas Istre*, 14.12.1991.

³²⁸ Isto. Prema: „Ostaju još komanda i Muzil”, *Glas Istre*, 14.12.1991.

³²⁹ Isto. Prema: Isto; „Jugo-armija otišla – Istra sačuvana”, *Glas Istre*, 17.12.1991.

³³⁰ Dukovski, Dukovski, Matika, 241. Prema: „Rasparali grb i nacrtali zvijezdu”, *Glas Istre*, 3. 12. 1991.

³³¹ Isto, 241. Prema: „Kamion ‘JNA’ usmrtio pješaka”, *Glas Istre*, 23. 11. 1991.

³³² Isto. Prema: „Noćna pucnjava uznemirila Puljane”, *Glas Istre*, 11. 9. 1991.; „Bombama napadnuta policijska patrola”, *Glas Istre*, 15. 12. 1991.

³³³ Isto. Prema: „Nitko ozlijeđen, nevelika šteta”, *Glas Istre*, 28. 12. 1991.

³³⁴ Ivetić, 158. Prema: „Bolnica ostala bez opreme”, *Glas Istre*, 6.11.1991.

³³⁵ Isto. Prema: „Mrtva bolnica”, *Glas Istre*, 7.11.1991.

izloščima.³³⁶ Dom JNA (danas: Dom hrvatskih branitelja) ostao je netaknut.³³⁷ Katarina-Valelunga i Muzil bili su građevinski očuvani, ali su sadržajno uništeni neposredno prije povlačenja JNA.³³⁸ Na Fiželi su instalacije bile uništene, a veliki dio opreme uništen i spaljen. Diljem Muzila bilo je uništene opreme, smeća i napuštenih vozila.³³⁹ Crtani su grafiti, razbijano je sve stakleno, lomljen inventar, stoka klana, otvarane su slavine i dizane u zrak stražarnice.³⁴⁰ U siječnju 1992. pokrenuta je akcija čišćenja Muzila.³⁴¹ Taj su mjesec Muzil, Katarina-Valelunga, vojna zračna luka, zgrade Vojno-pomorskog sektora i Doma hrvatskih branitelja, vojarne Mlin i Monte Kope pripali vojsci. Za ostale objekte raspisan je javni natječaj.³⁴² Javljali su se građani koji su tražili da im se za privatne poslove ustupe određeni prostori.³⁴³ Preuzeto je 78 vojnih objekata i manji dio oružja Teritorijalne obrane koje je otišlo postrojbama Hrvatske u Liku i na južnom bojištu.³⁴⁴

Zajednička sjednica triju vijeća Skupštine općine Pula održala se 19. prosinca 1991. u Istarskoj banci. Luciano Delbianco, predsjednik Skupštine i glavna osoba u pregovaračkom timu, podnio je izvješće o radu Kriznog štaba i izvijestio da u gradu više nema armijskih časnika i vojnika. Riječ je potom uzeo odbornik Vitomir Pap i izjavio:

"Dajem si slobodu da u ime svih odbornika sva tri vijeća zahvalim predsjedniku Kriznog štaba Lucianu Delbiancu na uloženom trudu i postignutom uspjehu u oslobođenju Pule."³⁴⁵

Odlaskom JNA iz Istre u HV je ušao veći broj časnika i dočasnika, ponajprije iz egzistencijalnih razloga. Ostali su s obiteljima u Puli i bez ikakvih sredstava za život. Neki su se zaposlili u privatnom sektoru, posebice oni tehničke struke, a neki su otvorili vlastiti obrt ili pokrenuli uslužnu djelatnost.³⁴⁶

Krajem 1991. godine u Puli je osnovana udruga Hrvatska pozadinska fronta (HPF). Prikupljala je financijska sredstva, lijekove, odjeću i hranu za hrvatske

³³⁶ Isto, 159.

³³⁷ Dukovski, *Povijest Pule*, 380.

³³⁸ Ivetić, 162. Prema: „Armijsko svetište miriše na trulež”, *Glas Istre*, 21.12.1991.

³³⁹ Isto. Prema: „Armijsko svetište miriše na trulež”, *Glas Istre*, 21.12.1991.

³⁴⁰ Križman, 49. Prema: „Korak ispred Hrvatske”, *Glas Istre*, 31.12.1992.

³⁴¹ Ivetić, 162.

³⁴² Isto, 163.

³⁴³ Križman, 61. Prema: „Seli li (neuseljeno) sjemenište”, *Glas Istre*, 30.9.1992.

³⁴⁴ Orbanić, 360.

³⁴⁵ Isto, 341.

³⁴⁶ Dukovski, Dukovski, Matika, 319.

postrojbe na terenu te je pomagala stanovništvu u drugim dijelovima Hrvatske.³⁴⁷ Iduće godine prikupljala je novčanu pomoć za žitelje i prognanike iz slavonske Posavine te izbjeglice iz bosanske Posavine.³⁴⁸ Od pulskih poduzeća i privatnika skupile su potrepštine i hranu te sredinom srpnja ih odnijele 138. brigadi na ličkom bojištu.³⁴⁹ Poslije rata prihvatili su se pomaganja i skrbi za obitelji dragovoljaca i poginulih.³⁵⁰

Mediji i novinari iz drugih dijelova Hrvatske gledali su negativno na miroljubivost civilnih i vojnih vlasti, iako je predsjednik Tuđman smatrao da Istru ne smiju zahvatiti ratna zbivanja. Slobodni tjednik bio je nacionalistički usmjeren časopis čiji su novinari gradske vlasti zvali neokomunistima i separatistima (radi koze na rukavu odore Teritorijalne obrane) te inim nazivima, optužili ih za suradnju sa Srbima i pomaganje JNA. Do prosinca 1991. bilo je više od 650 dragovoljaca i zabilježen je značajan odaziv na mobilizaciju, ali to nije zaustavilo pokušaje umanjivanja doprinosa Istre u ratu.³⁵¹

³⁴⁷ Dukovski, Dukovski, Matika, 222. Prema: „Nove akcije Hrvatskog pozadinskog fronta: Prilozi za borcu prve linije”, *Glas Istre*, 28. 1. 1992.; „Žiro račun za priloge Hrvatskoj vojsci”, *Glas Istre*, 7. 4. 1992.; „Hrvatski pozadinski front ide dalje: Još jedan posjet 'iznenađenja'”, *Glas Istre*, 1. 6. 1992.

³⁴⁸ Isto. Prema: Tatjana Uvodić-Iveša, „Konferencija za novinare Hrvatske pozadinske fronte: Uspješna akcija 'Istra – Posavini'”, *Glas Istre*, 12. 8. 1992.; Ista, „Hrvatski pozadinski front posjetio Posavinu: Poklon 131. brigadi”, *Glas Istre*, 29. 10. 1992.

³⁴⁹ Isto. Prema: Ista, „HPF u ličkim rovovima”, *Glas Istre*, 21. 7. 1992.

³⁵⁰ Isto, 223.

³⁵¹ Isto, 15-16.

5. EKONOMSKA STRANA RATNE SVAKODNEVICE

Dana 21. siječnja 1991. godine *Glas Istre* je izvijestio da je u tom trenutku na pulskom Zavodu za zapošljavanje bilo prijavljeno 3.150 nezaposlenih osoba. Kao tehnološki višak u protekloj godini pristiglo je 503 radnika, uglavnom nekvalificiranih i polukvalificiranih od kojih čak 400 žena. Nezaposlenih s višom stručnom spremom bilo je 180, a s visokom stručnom spremom 145 (među kojima su tradicionalno najbrojnije skupine bile ekonomisti i pedagoški kadrovi). Zavod je umjesto posredovanja u zapošljavanju sve više bio zaposlen zbrinjavanjem nezaposlenih i otpuštenih radnika isplaćivanjem nadoknada najčešće u visini zagarantiranog najnižeg osobnog dohotka. Novca je bilo, ali je odaslano upozorenje dođe li do visokog i naglog broja otpuštenih radnika pitanje je koliko će se takva praksa nastaviti.³⁵²

U siječnju je na Zavodu za zapošljavanje bilo prijavljeno 3.695 nezaposlenih radnika ili 35% više nego u istom mjesecu prošle godine kada je bilo njih 2.745. Nezaposlenost je karakteriziralo to što je među njima bilo 19% onih koji su ostali bez posla nakon što je u njihovim poduzećima otvoren stečajni postupak. Smatralo se da će njihov broj rasti. Kvalifikacijska struktura nezaposlenih nije bilježila promjene. Najviše je bilo nekvalificiranih radnika (1.074), potom kvalificiranih (932) i onih sa završenom srednjom stručnom spremom (843). Najmanje je bilo onih s višom (185) i visokom stručnom spremom (153).³⁵³

U svibnju je na Zavodu za zapošljavanje bilo prijavljeno 3.879 osoba. Tada je posao dobio 151 nezaposleni. Najviše je bilo nezaposlenih žena (2.814).³⁵⁴

Krajem lipnja na Zavodu za zapošljavanje bilo je prijavljeno 3.880 osoba što je preko 100% više nego istog mjeseca prethodne godine. Najveći razlog tako velikom povećanju je nemogućnost sezonskog zapošljavanja u nepostojećoj turističkoj sezoni.³⁵⁵

U srpnju je bilo 4.024 nezaposlenih radnika, a prednjačile su žene (2.898).³⁵⁶

Listopad na Zavodu za zapošljavanje bilježi 5.050 osoba. Iz općine prijavljena je 631 osoba koja je prethodno bila uposlena u JNA.³⁵⁷

³⁵² "Nabujale rijeke nezaposlenih", *Glas Istre*, 21.1.1991., 8.

³⁵³ "Sve više nezaposlenih", *Glas Istre*, 20.2.1991., 6.

³⁵⁴ "Zaustavljen rast broja nezaposlenih", *Glas Istre*, 6.6.1991., 6.

³⁵⁵ "Četiri tisuće nezaposlenih", *Glas Istre*, 19.7.1991., 8.

³⁵⁶ "Malo nade za nezaposlene", *Glas Istre*, 14.8.1991., 8.

U prvim su tjednima nove godine trgovcima počele pristizati obavijesti o poskupljenjima. Smatralo se da je to bio znak nadolazeće inflacije.³⁵⁸ Dana 21. siječnja mlijeko i mliječni proizvodi pulske Mljekare poskupjeli od 10% do 25%.³⁵⁹

Dana 5. veljače *Glas Istre* izvijestio je da su cijene kruha u prosjeku povećane za 15%. Ulazni troškovi u proizvodnji povećali su se toliko da poskupljenje nije bilo moguće izbjeći.³⁶⁰

Nakon dva su mjeseca 3. travnja povećane maloprodajne cijene mlijeka i mliječnih proizvoda. Prosjek poskupljenja kretao se oko 15%. Najniži je bio kod voćnog jogurta (13%), a najviši za obični jogurt (19%).³⁶¹

Dana 3. svibnja objavljeno je da je mlijeko poskupjelo oko 30%. Također je porasla cijena kruha i peciva oko 30%, a razlog se pronalazi u devalvaciji dinara nakon koje je došlo do naglog povećanja cijena ulaznih sirovina i troškova.³⁶²

Istarsko je gospodarstvo do kolovoza izvezlo robe u vrijednosti od 75.5 milijuna dolara (30% manje nego u istom prošlogodišnjem razdoblju), a uvezlo 154.4 milijuna dolara proizvoda svjetskih proizvođača (gotovo 50% veće u usporedbi sa istim prošlogodišnjim razdobljem).³⁶³

Troškovi života u prvih devet mjeseci 1991. godine porasli su za 95.3%. Prehrana je od početka godine do tada poskupila 104.9%. Stan i njegovo održavanje poskupjeli su 193.9%; troškovi prometa i PTT (pošta, telegram, telefon) 109.5%; higijena i zdravlje 110.1%; cijene kulture i razonode 90.6%; pokućstvo 59.7%; ogrijev i osvjetljenje 43.8%.³⁶⁴

Dana 4. studenoga izviješteno je o poskupljenju mlijeka i mliječnih proizvoda čiji se postotak kretao od 20% do 58%. Mislilo se da će cijene porasti više zbog poskupljenja sirovina, ali to se nije dogodilo. Cijene pekarskih proizvoda porasle su od 14% do 19%.³⁶⁵

U prvih devet mjeseci industrijska proizvodnja u općini Pula pala je za 30.9% u odnosu na isto prošlogodišnje razdoblje. Ovakav pad uvjetovala je niža proizvodnja

³⁵⁷ "Umjereni rast broja nezaposlenih", *Glas Istre*, 6.11.1991., 8.

³⁵⁸ "Hrana opet poskupljuje", *Glas Istre*, 28.1.1991., 6.

³⁵⁹ "Skuplje mlijeko", *Glas Istre*, 22.1.1991., 6.

³⁶⁰ "Skuplji kruh", *Glas Istre*, 5.2.1991., 6.

³⁶¹ "Skuplje mlijeko i prerađevine", *Glas Istre*, 4.4.1991., 8.

³⁶² "Skuplji kruh i mlijeko", *Glas Istre*, 3.5.1991., 8.

³⁶³ "Veći uvoznik od izvoznika", *Glas Istre*, 1.8.1991., 8.

³⁶⁴ "Rujan skuplji od kolovoza", *Glas Istre*, 11.10.1991., 8.

³⁶⁵ "Ublažen očekivani udarac", *Glas Istre*, 4.11.1991., 6.

u brodogradnji (33.5%), vodećoj industrijskoj grani koja je sudjelovala s gotovo 60% u ukupnoj industrijskoj proizvodnji općine.³⁶⁶

Prosinac bilježi porast cijena mlijeka i mliječnih proizvoda za približno 30%. Zanimljiva je sljedeća rečenica: "Prema riječima Branka Grahovca, direktora puljske Mljekare, prerađivači su sada u još nepovoljnijem položaju, jer im od poskupljenja ništa nije pripalo, a prodaja njihovih proizvoda je smanjena."³⁶⁷

³⁶⁶ "Pad proizvodnje i produktivnosti", *Glas Istre*, 27.11.1991., 8.

³⁶⁷ "Skuplje mlijeko", *Glas Istre*, 3.12.1991., 6.

6. PROGNETICI I IZBJEGLICE

U drugoj polovici 1991. siromaštvo i nezaposlenost su bujali te su prognanici u sve većem broju dolazili u grad tako da se već u srpnju počelo ozbiljno razgovarati o otvaranju pučke kuhinje. U siječnju iduće godine Caritas je dobio cjelokupnu opremu za Pulu iz Trier. Pučka kuhinja otvorena je 15. lipnja, a počela je raditi idući dan u restoranu Behar gdje se moglo ručati od 12 do 14 sati i večerati od 18 do 20 sati.³⁶⁸

Početak kolovoza 1991. godine u općini Pula nalazilo se 120 prognanika (uglavnom djece i majki) koji su mogli ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu u Medulinu, Valovinama i Zdravstvenoj stanici Veruda.³⁶⁹ Civilna zaštita i Centar za socijalnu skrb Pule bili su važni posrednici u prihvatu i pomoći stradalnicima (također Crveni križ i Caritas), a dogovoreno je da njihov smještaj koordiniraju regionalni centri u Puli i Rijeci.³⁷⁰ Na ovom je području dana 20. kolovoza bilo 1.700 prognanika. Njih 1.375 nalazilo se u objektima Ferijalnog saveza, Jugoslavenskog dječjeg rekreacionog centra (kasnije: Dječji rekreacijski centar) Puntizela, hotelu Medulin, Dugoj uvali i Valovinama, a pulske obitelji prihvatile su njih 325.³⁷¹ Neki su ubrzo krenuli svojim kućama, a to znači da ih je krajem mjeseca u pulskoj općini ostalo 1.300 (većinom djeca).³⁷² Tog je mjeseca u Areni održan humanitarni koncert za pomoć tim stradalnicima.³⁷³ U ljetnim mjesecima problem smještaja prognanika nije postojao jer je bila velika raspoloživost turističkih kapaciteta, ali se pojavio u idućim mjesecima jer većina hotela i kampova nije imala ugrađeno grijanje.³⁷⁴ U Pulu su stizali individualno, posebice s područja Vukovara i Vinkovaca, te ih je sve više dolazilo iz Osijeka, Novske i Grubišnog Polja.³⁷⁵

U gradu Puli je pored prognanika i izbjeglica bilo oko 3.000 socijalnih slučajeva, a 1.625 građana imalo je pravo na novčanu pomoć.³⁷⁶ Iako nije bila masovna i izražena, nestašica je ipak bila prisutna jer humanitarne organizacije i

³⁶⁸ Isto, 170-171. Prema: Tanja Štambuk, „Glad otvara narodne kuhinje”, *Glas Istre*, 17. 7. 1991.; Tatjana Uvodić-Iveša, „Pučka kuhinja u zapečku”, *Glas Istre*, 8. 6. 1992.; Eni Ambrozić, „Pučka kuhinja – dan kasnije”, *Glas Istre*, 16. 6. 1992.

³⁶⁹ Isto, 182. Prema: „Prihvat i smještaj izbjeglica”, *Glas Istre*, 6. 8. 1991.

³⁷⁰ Isto, 182; 184.

³⁷¹ Isto, 184. Prema: „Izbjeglice stižu individualno”, *Glas Istre*, 20. 8. 1991.

³⁷² Isto. Prema: „Izbjegli Vukovarčani krenuli kućama”, *Glas Istre*, 22. 8. 1991.; „Neizvjestan povratak na ognjišta”, *Glas Istre*, 23. 8. 1991.

³⁷³ Križman, 28-29. Prema: „Pula velikog srca”, *Glas Istre*, 11.8.1991.

³⁷⁴ Dukovski, Dukovski, Matika, 184.

³⁷⁵ Isto, 185. Prema: „Izbjeglice stižu individualno”, *Glas Istre*, 4. 9. 1991.

³⁷⁶ Isto, 173. Prema: Ista, „Pučka kuhinja u zapečku”, *Glas Istre*, 8. 6. 1992.; Eni Ambrozić, „Nedostižna litra mlijeka”, *Glas Istre*, 3. 9. 1992.

zalaganje općine nisu uspjeli sve pokriti.³⁷⁷ Tako su tijekom lipnja 1992. godine potrošene sve zalihe humanitarnih organizacija.³⁷⁸ Početkom školske godine 1993./1994. pulske humanitarne organizacije dogovorile su s Brionkom pečenje i dostavljanje besplatnog kruha u gradske osnovne škole. Ovo su pravo mogla ostvariti djeca prognanici i djeca izbjeglice te ona čiji su roditelji primali dječji doplatak. Odluka se trebala početi provoditi početkom listopada 1993. godine.³⁷⁹

Sredinom rujna 1991. je u pulskoj, bujskoj i porečkoj općini bilo smješteno oko 3.500 prognanika, većim dijelom iz istočne Slavonije i Dalmacije.³⁸⁰ U drugoj polovici rujna stiglo je u Dugu uvalu 362 prognanika iz Zagreba. Smješteni su u odmaralištu Cvrčak i hotelu Croatia. Ostali su pronašli privremen dom u obiteljima. Centar za socijalnu skrb pozvao je građane da pomognu školskoj djeci svim potrebnim školskim materijalom. Crveni križ je zatražio veću količinu pelena za djecu i zamolio sve one koji imaju platnene pelene, deterdžente, odjeću i hranu da ih donesu u njihove prostorije u Lenjinovoj ulici.³⁸¹

Početkom listopada 1991. u Istri je bilo 4.450 prognanika. Nove pridošlice smještene su u Dugoj uvali i medulinskom hotelu Belvedere. Tada je Regionalnom uredu za izbjeglice u Puli stigla naredba MORH-a da se dio prognanika (muškarci od 18 do 60 godina koji su boravili u istarskim općinama) mora javiti svojim ili najbližim uredima narodne obrane. Oni koji to nisu bili u mogućnosti izvršiti trebali su se javiti Općinskom sekretarijatu za obranu Rijeka.³⁸² Centar za socijalnu skrb u Puli ustvrdio je da se u općini nalazilo 210 (do kraja prosinca bit će njih 507) vojnih obveznika.³⁸³ Malo njih se odazvalo pozivu.³⁸⁴ Branko Bošnjak, tadašnji zapovjednik 119. brigade, donosi sjećanje o vojnim obveznicima u Dugoj uvali (tamo su se nalazili prognanici iz Vukovara i Siska – cijele obitelji: djeca, žene i muškarci) koje se pokušalo vratiti u Vukovar. To je izazvalo njihov otpor. Zaprijetili su da će upotrijebiti oružje.³⁸⁵ Boris Funčić imao je zadatak upoznati prognanike s odlukom MORH-a. Njega je sekretar

³⁷⁷ Isto.

³⁷⁸ Isto, 169-170. Prema: Tatjana Uvodić-Iveša, „Kritično stanje zaliha”, *Glas Istre*, 2. 6. 1992.; Ljubica Marfan, „Hrane za petnaest dana”, *Glas Istre*, 4. 6. 1992.; Eni Ambrozić, „Prazna skladišta ‘Donacije’”, *Glas Istre*, 5. 6. 1992.

³⁷⁹ Isto, 173. Prema: Jasna Orlić, „Stiže besplatni kruh”, *Glas Istre*, 2. 10. 1993.

³⁸⁰ Isto, 186-187. Prema: „Bujština: Prihvat i smještaj izbjeglica”, *Glas Istre*, 20. 9. 1991.; „U Istri 3.500 izbjeglica”, *Glas Istre*, 21. 9. 1991.; „Istra brine o 3.500 izbjeglica”, *Glas Istre*, 24. 9. 1991.; „Na Bujštini sve više izbjeglica”, *Glas Istre*, 26. 9. 1991.

³⁸¹ Isto, 186. Prema: „Novi val izbjeglica”, *Glas Istre*, 18. 9. 1991.

³⁸² Isto, 188. Prema: „Poziv vojnim obveznicima”, *Glas Istre*, 7. 10. 1991.

³⁸³ Isto, 188-189. Prema: Isto.

³⁸⁴ Isto, 188.

³⁸⁵ Isto, 188-189. Prema: Izjava Branka Bošnjaka, 5. 10. 2016.

za narodnu obranu Atilio Radolović zadužio da u Dugoj uvali popiše vojne obveznike, uruči im mobilizacijske pozive, ukrca ih u autobuse koji bi krenuli u Vukovar i Sisak. Kada je došao u Dugu uvalu obveznici su se okupili u dvorani ispred recepcije. Prvo su mu dolazili oni koji su pripadali Uredu za obranu Vukovar, potom oni koji su pripadali Uredu za obranu Sisak. Poručio im je da ih autobusi (s oznakama odredišta) čekaju vani i da uzmu neophodne stvari. Tada je krenulo glasno protivljenje koje je moglo prerasti u uništavanje. Mobilizacija je izvršena na drugi način, ali su mnogi bili otišli nakon propalog pokušaja.³⁸⁶ Krajem prosinca 1991. i početkom siječnja 1992. provedeno je popisivanje prognanika smještenih kod obitelji. Njih se htjelo osloboditi plaćanja komunalija i stanarina te skupiti na jedno mjesto muškarce koji su izbjegavali vojnu i radnu obvezu.³⁸⁷

Dana 16. studenog 1991. u Pulu je brodom Slavija stiglo više od 3.500 prognanika iz Dubrovnika. Na njemu su bili žene, djeca, stariji ljudi, bolesni, nemoćni i ranjenici. Do Pule je umrlo dvoje ljudi i rodilo se dvoje djece.³⁸⁸ Dočekali su ih obični ljudi, novinari i prijevoznici. Autobusi za Rijeku, Rovinj, Poreč, Buje, Labin i pulske hotele bili su spremni. Silaskom s broda prihvatili su ih ljudi Regionalnog ureda za izbjeglice, Crvenog križa i Bedema ljubavi. Dali su im tople napitke, kolače i sendviče.³⁸⁹ U Puli je smješteno njih 260.³⁹⁰ Stradalnici su bili zahvalni. Dubrovčanka Luce napisala je pismo i zamolila za njegovo objavljivanje u *Glasu Istre*:

"Želimo zahvaliti ženi u naočalama koja nas je dočekala na brodu 'Slavija', dala čaj i kolače i svojim kišobranom pokrivala naše troje djece! Hvala doktorici koja nas obilazi (ne znamo joj ime!) i sve obilato o(p)skrbljuje lijekovima. Hvala i svima drugima. Nikada nećemo zaboraviti gospođu Mariju Jurcan iz Ližnjeg Mora kraj Pule, koja nam je donijela robe, hrane i igračka. Veliko hvala i gospođama i gospođi iz puljskog *Caritasa*. Veliko hvala kuhinjskom i ostalom osoblju Puntičele na hrani, čistoći i usluzi što je na zavidnom nivou. Svima, svima veliko i mnogo hvala! Luce Krilanović iz Dubrovnika i ostale izbjeglice iz Paviljona 'Učka'.³⁹¹

U zbrinjavanje prognanika i izbjeglica tijekom rata uključila se i hrvatska dijaspora. Humanitarna pomoć stizala je od istarskih iseljenika iz New Yorka, Švedske, Francuske, Italije, Austrije, Švicarske. Grad je tijekom rata bio utočištem za

³⁸⁶ Isto, 189. Prema: Izjava Borisa Funčića, 5. 10. 2016.

³⁸⁷ Isto, 190-191. Prema: „Evidentiranje prognanika smještenih u obiteljima”, *Glas Istre*, 3. 1. 1992.

³⁸⁸ Orbanić, 359.; Borna, Marinić, "Evakuacija dubrovačkog stanovništva brodom „Slavija” – 14. studenog, Dogodilo se na današnji dan – Domovinski rat, www.dogodilose.com, 24.2.2019.

³⁸⁹ Dukovski, Dukovski, Matika, 195. Prema: Tatjana Uvodić-Iveša, „Život jači od smrti”, *Glas Istre*, 17. 11. 1991.; „Tuga stigla iz Dubrovnika”, *Glas Istre*, 17. 11. 1991.

³⁹⁰ Isto, 195. Prema: „U Istri smješteno 15 tisuća prognanika”, *Glas Istre*, 20. 11. 1991.

³⁹¹ Isto, 195-196. Prema: „Pismo zahvale gospoje Luce”, *Glas Istre*, 22. 11. 1991.

oko 7.000 prognanika i izbjeglica.³⁹² Stizali su iz svih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine te su smješteni u bivšim vojarnama. Iako je došlo do određenog porasta predrasuda uslijed susreta različitih nacionalnih i zavičajnih pripadnosti te političkih opredjeljenja, mnogobrojni Puljani na različite su načine pomogli potrebitima.³⁹³

Postojala je društvena i materijalna nejednakost među prognanicima. Nije se vodila briga o tome tko je imao novčane prihode, a tko je došao s malo toga ili bez ničega. U hotelskim aperitiv-barovima događalo se to da su majke molile čašu besplatnog mlijeka za svoju djecu, a drugi su naručivali viski.³⁹⁴ Bilo je i slučajeva neprimjerenog ponašanja. Bacale su se pune boce ulja, brašna i drugih proizvoda u kontejnere te uzimali samo slatkiši. Također se kritiziralo dobivenu hranu ili mijenjalo pakete za novac kako bi se kupili luksuzni proizvodi.³⁹⁵

Dana 24. studenog 1991. godine u Pulu je željeznicom stiglo tristotinjak Osječana i Vinkovčana. Građani su se opet organizirali. Imali su spremne sendviče, topli čaj, kolače i sokove. Od hotela Riviera do željezničkog kolodvora s objiju strana ceste bili su parkirani automobili čiji su vlasnici nudili prijevoz stradalnicima. Na kolodvoru su bili autobusi Pulaprometa i sanitetska vozila.³⁹⁶ Dan poslije stiglo je oko tisuću ljudi iz Vukovara, Vinkovaca i Osijeka. Centar za socijalni rad uputio je molbu građanima da ustupe viškove odjeće, pokrivača i posteljine. Dio prognanika trebalo je smjestiti u bivšu vojarnu Karlo Rojc gdje je bilo spremno oko 500 kreveta. Samo je u jednom dijelu zgrade bilo dostupno centralno grijanje tako da su građani pozvani da ustupe peći na drva koje nisu koristili.³⁹⁷

Problem sa smještajem nije postojao. Stradalnicima su ustupani prazni hoteli, bungalovi, privatni apartmani i ostali prostori. Humanitarne akcije nosile su svoje rizike koji su se ticali pitanja stižu li novac, odjeća, obuća i hrana do onih kojima je to potrebno. Otušivanje i preprodaja bili su ozbiljan problem.³⁹⁸ Najviše su bile potrebne zimska odjeća i obuća (naročito donje rublje), tražile su se deke i pokrivači, posteljina za oštećene i porušene bolnice, a hrana je uvijek bila tražena. Crkva je ubrzo organizirala nuđenje pomoći.³⁹⁹ Ona je od srpnja 1991. pred Slavolukom Sergijevaca u Puli svakog utorka i petka organizirala molitvene skupove za mir u Hrvatskoj i tamo

³⁹² Orbanić, 359.

³⁹³ Isto, 361.

³⁹⁴ Dukovski, Dukovski, Matika, 193-194.

³⁹⁵ Isto, 196.

³⁹⁶ Isto, 196. Prema: Silva Bodlaj-Ivašić, „Noć kada su stigli Vukovarčani”, *Glas Istre*, 25. 11. 1991.

³⁹⁷ Isto, 196-197. Prema: „Stiže još tisuću prognanika”, *Glas Istre*, 27. 11. 1991.

³⁹⁸ Isto, 176.

³⁹⁹ Isto, 178. Prema: Vesna Medvedec, „Ljubav na djelu”, *Glas Istre*, 6. 10. 1991.

su se također izricali antiratni stihovi.⁴⁰⁰ U gradu je djelovao Sanitetsko-psihijatrijski štab čije zadaća je bila pomoć u organizaciji života prognanika. Prognanike su posjećivali školski liječnici, pedagozi, psiholozi i psihijatri pod vodstvom psihijatrice dr. Jadranke Jeličić. Djelatnost su proširili i na Rovinj i Poreč.⁴⁰¹

Do 20. listopada 1991. u Istri se nalazilo 7.375 prognanika od čega ih je u pulskoj općini bilo 2.300.⁴⁰² Polovinom studenog u hotelu Belvedere bilo je smješteno preko 460 prognanika iz Borova Naselja, Osijeka, Gospića, Zadra i Dubrovnika.⁴⁰³ Krajem listopada u hotel Pulu smješteno je 250 prognanika.⁴⁰⁴

Početak prosinca u Istri se nalazilo preko 25.000 prognanika, odnosno njih 6.000 (Ured za prihvata i zbrinjavanje izbjeglica donosi podatak o 6.800 prognanih) u pulskoj općini. Tada je u pulskim osnovnim školama nastavu pohađalo preko 1.000 djece iz ugroženih krajeva.⁴⁰⁵ Prognanici (760) smješteni u hotelima Medulin i Mutila bili su u vrlo teškoj situaciji jer nisu imali grijanje.⁴⁰⁶

Krajem prosinca 1991. u Puli se nalazilo 7.350 prognanika i ubrzo se 800 njih vratilo kućama. Posljednjih dana siječnja iduće godine sa puljskog područja otputovalo je prema Dubrovniku, Zadru, Osijeku, Novoj Gradiški i drugim gradovima preko 2.000 ljudi. Početkom veljače u pulskim prihvatnim objektima nalazilo se preko 6.000 prognanika. Puno hotela bilo je uvelike ispražnjeno tako da je trebalo napraviti nov raspored smještaja kako bi se pripremili kapaciteti za turističku sezonu.⁴⁰⁷ Približavanjem ljeta svake ratne godine uvijek se javljao isti problem. Prognanike i izbjeglice je trebalo smjestiti u druge objekte, a turističke objekte pripremiti za promet. To nije uvijek išlo lako jer su ljudi koji su morali napustiti svoje domove zbog rata bili traumatizirani i ponovna iznenadna promjena im je teško padala.⁴⁰⁸

Početak rata u Bosni i Hercegovini u travnju 1992. izbjeglice su počele pristizati u Hrvatsku. Pojavile su se i u pulskoj općini, a namijenjena im je bivša vojarna Karlo Rojc i paviljoni u Perojskoj šumi, koji u to vrijeme nisu imali ni vode ni

⁴⁰⁰ Isto, 178-179. Prema: „Neprekidni molitveni maraton”, *Glas Istre*, 18.3.1992.

⁴⁰¹ Isto, 192. Prema: „Ranjena duša prognanika”, *Glas Istre*, 12.10.1991.

⁴⁰² Isto. Prema: „Veliko srce Istre”, *Glas Istre*, 20.10.1991.

⁴⁰³ Isto. Prema: Mate Čurić, „Topli dom za izbjeglice”, *Glas Istre*, 17.11.1991.

⁴⁰⁴ Isto. Prema: „Otvoren i hotel Pula”, *Glas Istre*, 31. 10. 1991.

⁴⁰⁵ Isto, 198-199. Prema: „Tisuću djece iz ugroženih krajeva”, *Glas Istre*, 4. 12. 1991.; Tatjana Uvodić-Iveša, „Najviše prognanika iz Osijeka”, *Glas Istre*, 13. 12. 1991.

⁴⁰⁶ Isto, 199.

⁴⁰⁷ Isto, 200. Prema: „Pražnjenje hotela”, *Glas Istre*, 31. 1. 1992.; „Otišlo dvije tisuće izbjeglica”, *Glas Istre*, 7. 2. 1992.; „Smanjuje se broj prognanika”, *Glas Istre*, 11. 2. 1992.

⁴⁰⁸ Križman, 54.

struje. Većinom su dolazile individualno rođacima i prijateljima.⁴⁰⁹ Njima su pomoć pružale humanitarne organizacije Merhamet i Crveni polumjesec te pozivali druge da također pomognu i prihvate stradalnike.⁴¹⁰ Početkom svibnja u Istri je bilo smješteno preko 16.000 prognanika i izbjeglica, a do kraja mjeseca broj se popeo na 19.000. Iako je briga o njima nosila poteškoće, uspijevaio im se pružiti smještaj, hrana i zdravstvena zaštita.⁴¹¹ Stav Vlade bio je taj da se u Istru organizirano ne šalju izbjeglice jer za to nije bilo uvjeta zbog predstojeće turističke sezone. Četveročlana obitelj dobivala je mjesečnu pomoć koja se sastojala od 31 L ulja, 4 kg šećera, 1 kg riže, 3 kg brašna, 2 kg tjestenine, 1/2 kg mesnih ili ribljih konzervi, 2 kg mlijeka u prahu, 2 kg praška za rublje i 2 sapuna. Ako je bilo mogućnosti paketu su se dodavala dva margarina i razni namazi, odnosno druge namirnice koje su bile dostupne u tom trenutku. Prognanci i izbjeglice bez prihoda dobivali su mjesečno 1.500 hrvatskih dinara kada su bili smješteni u društvenim objektima i obiteljima. Oni su oslobođeni plaćanja stanarine, struje, vode i korištenja telefonom, a u Puli su imali i besplatan javni prijevoz uz predočenje žutog kartona.⁴¹² U kolovozu je Vlada RH donijela dvije bitne odluke. Obitelji koje su mislile prihvatiti izbjeglice iz Bosne i Hercegovine morale su se očitovati jamstvenim pismima jer ih država zbog teške gospodarske situacije nije više mogla primati, a dio izbjeglica mogao je otići u Austriju i Njemačku ako je to želio.⁴¹³ Sredinom prosinca u Puli je zahvaljujući međunarodnom Udruženju arhitekata bez granica adaptirana bivša vojarna Vitomir Širola Pajo koja je mogla prihvatiti 1.000 osoba (prihvatni centar Kamenjak).⁴¹⁴

Početkom siječnja 1993. u pulskoj općini bilo je 2.474 prognanika i 5.535 registriranih izbjeglica kojih je otprilike jednako bilo neregistriranih.⁴¹⁵ U drugoj polovici mjeseca 4.000 izbjeglica iz pulske općine premješteno je u Kamenjak, a preostalih 600 je iz privatnog smještaja preseljeno potkraj mjeseca.⁴¹⁶ Prognanici koji su se nalazili u bivšoj vojarni Karlo Rojc trebali su biti premješteni tamo jer je objekt bio predviđen za smještaj izbjeglica iz BiH, ali su općinskim vlastima predali peticiju

⁴⁰⁹ Dukovski, Dukovski, Matika, 203. Prema: „Stižu izbjeglice iz Herceg Bosne”, *Glas Istre*, 15. 4. 1992.

⁴¹⁰ Isto, 204. Prema: „Poziv ljudima dobre volje”, *Glas Istre*, 28. 4. 1992.

⁴¹¹ Isto. Prema: „Zahvalnost općini”, *Glas Istre*, 11. 5. 1992.; Ratko Radošević, „Istra utočište prognanih”, *Glas Istre*, 24. 5. 1992.

⁴¹² Isto.

⁴¹³ Isto, 205. Prema: „Garantna pisma za izbjeglice”, *Glas Istre*, 7. 8. 1992.; „Vladin ured odobrava premještaje”, *Glas Istre*, 12. 8. 1992.

⁴¹⁴ Isto, 206.

⁴¹⁵ Isto. Prema: „Stagnira broj prognanika i izbjeglica”, *Glas Istre*, 5. i 6. 1. 1993.

⁴¹⁶ Isto. Prema: „Jučer uselilo stotinjak izbjeglica”, *Glas Istre*, 19. 1. 1993.

kojom su izrazili svoje protivljenje. Njihov argument je bio taj da je Kamenjak namijenjen bosansko-hercegovačkim izbjeglicama i nisu se htjeli dodatno uznemiravati. U odgovoru koji je ubrzo uslijedio rečeno je da su u Kamenjaku bolji uvjeti smještaja, nalazi se centralno grijanje i ima bolje sanitarne čvorove. Uvjeravali su ih da će ako dođe do preseljenja obitelji i grupe ostati zajedno, a posebno izabrana delegacija izbjeglica i prognanika će pregledati objekt.⁴¹⁷

Početak srpnja besplatan prijevoz je odlukom postao dostupan jedino starim i bolesnim osobama. U tom mjesecu porasli su nekontrolirani dolasci novih izbjeglica i ljetovanja rodbine prognanika u hotelima. Ubrzo će doći do proširenja rata u BiH tako da se sredinom listopada u Istri nalazilo novih 4.000 izbjeglica iz srednje Bosne.⁴¹⁸ Otprilike u to vrijeme nastao je nesporazum između Istarske županije i MORH-a oko smještanja prognanika i izbjeglica. Potonji je imao praksu da se brine o tome bez konzultiranja s tijelima lokalne samouprave. Poglavarstvo Istarske županije povjerilo je predsjedniku i službenicima Istarske županije da u dogovoru s predstavnicima Vlade odrede cjelovit program o njihovom zbrinjavanju na cijelom državnom području kako bi svi dijelovi bili jednako opterećeni.⁴¹⁹ Ovo je zalaganje ostalo bez odjeka, MORH je odlučio smjestiti 4.000 izbjeglica u turistička naselja Mareda i Pineta te bivšu vojarnu Karlo Rojc što je izazvalo reakciju. Predsjednik rovinjskog gradskog vijeća sazvao je izvanrednu sjednicu na kojoj je izraženo negodovanje zbog ove odluke koja je mogla imati dalekosežne posljedice na život i funkcioniranje gradova i općina. Zaključeno je da je Poglavarstvo u potpunosti trebalo preuzeti bavljenje ovom problematikom.⁴²⁰ U Istri je krajem godine bilo smješteno 22.000 prognanika i izbjeglica.⁴²¹

⁴¹⁷ Isto, 206-207. Prema: „Peticija za ostanak u ‘Rojcu’”, *Glas Istre*, 1. 2. 1993.; „Kriv je nesporazum”, *Glas Istre*, 3.2.1993.

⁴¹⁸ Isto, 207. Prema: „Porast broja izbleglica”, *Glas Istre*, 23. 8. 1993.; „U Istri novih 4.000 izbjeglica iz Srednje Bosne”, *Glas Istre*, 15.10.1993.

⁴¹⁹ Isto, 208. Prema: Eni Ambrozić, „Utvrđiti plan i način zbrinjavanja izbjeglica”, *Glas Istre*, 19. 10. 1993.

⁴²⁰ Isto, 208-209. Prema: Nina Orlović, „Neprihvatljivo prisilno naseljavanje”, *Glas Istre*, 19. 10. 1993.; „U Istri 19.389 prognanika i izbjeglica”, *Glas Istre*, 27. 10. 1993. U Istri je potkraj listopada bilo smješteno 19.389 prognanika i izbjeglica, plus 20% neregistriranih. Prema pregledu Regionalnog ureda, na području pulske općine bilo je smješteno 5.400 izbjeglica i 2.134 prognanika, u Bujana 5.569 izbjeglica i 921 prognanik, Pazinu 210 izbjeglica i 60 prognanika, Poreču 1.295 izbjeglica i 1.242 prognanika, Rovinju 796 izbjeglica i 449 prognanika te u Labinu 706 izbjeglica i 417 prognanika.

⁴²¹ Isto, 209. Prema: Tatjana Uvodić-Iveša, „Hrvatska u zbrinjavanju izbjeglica daje lekciju Europi”, *Glas Istre*, 5. 12. 1993.

7. DRUŠTVENO-KULTURNI ŽIVOT I ZABAVA

Završetkom savezničke vojne uprave počeo je lagano oživljavati kulturni život.⁴²² Godine 1946. utemeljen je pulski Talijanski klub kulture (Circolo italiano di cultura).⁴²³ Godine 1948. djelovala su dva kina, ali je interes građana bio prevelik. Stoga je gradska vlast pristupila popravku trećeg kina i kazališta koje se moglo koristiti kao kinodvorana. Šest godina kasnije, postojale su tri kinodvorane: Beograd, Dom kulture i Partizan. Poslije su još otvorena kina Zagreb i Istra.⁴²⁴

Odlaskom savezničke vojne uprave pulsko kazalište bilo je u propadajućem stanju i govorilo se o potrebi provođenja temeljite rekonstrukcije i restauracije.⁴²⁵ Zgrada je službeno otvorena 1949. i djelovala je pod imenom Narodno kazalište u Puli.⁴²⁶ Ono je odigralo veliku ulogu u društvenom životu mladih. Učenici su morali ići na predstave nedjeljom i na taj su se način kulturno uzdizali.⁴²⁷ Pripojenjem Narodnog kazališta kotara Buje zgrada je promijenila ime u Istarsko narodno kazalište. Ukinuto je 14. travnja 1971. zbog financijskih i kadrovskih razloga odlukom Skupštine općine Pula.⁴²⁸ Krajem osamdesetih kazališna je zgrada preuređena. Svečano otvorenje bilo je 1989. godine izvedbom opere *Ero s onoga svijeta* Jakova Gotovca.⁴²⁹

Nakon što je 1953. godine u pulskoj Areni održana dobro posjećena filmska revija, iduće godine pokrenut je filmski festival. Imao je važnu ulogu u promicanju društvenog i kulturnog života.⁴³⁰ Grad je došao pod hrvatsku i jugoslavensku vlast nekoliko godina ranije, a to znači da je festival trebao imati i političko značenje s

⁴²² Dukovski, *Povijest Pule*, 245. Prema: GI, 26. 9. 1947. Program od 25. rujna 1947., održan u gradu, započeo je himnama "Hej Slaveni" i "Lijepa naša", koje su za tu prigodu izveli članovi Zbora Radio Zagreba. Program je nastavljen točkama koje su imale hrvatski i općejugoslavenski značaj. Kako bi se ipak dosljedno održala nacionalna ravnoteža (s naglaskom na ideološku opredijeljenost), zbor "Pino Budicin" izveo je dvije pjesme - "Crvena armija" i "Bandiera rossa". Bilo je jasno da je riječ o političkoj promidžbi, što se i ističe u tadašnjem dnevnom tisku: "*Čitava ova kulturna manifestacija od posebnog je značaja ne samo po tome, što je stvarno dana prava umjetnost narodu, koju je duboko shvatio i doživio, nego i zato, što je ovom prilikom još jače došlo do izraza bratstvo i jedinstvo naših naroda, kao i zato što je ovo prvi put u povijesti da naš narod u Istri vidi kakve silne duševne snage i vrijednosti ima u sebi Jugoslavija.*"

⁴²³ Isto, 268-269.

⁴²⁴ Isto, 249.

⁴²⁵ Isto, 246. Prema: „Polet kulturnog života”, *Glas Istre*, 23.1.1948.

⁴²⁶ Isto, 247. Prema: *Glas Istre*, 28. 1. 1949.

⁴²⁷ Grupa autora, "Pulski đir kroz vrijeme", *Pulski đir: mjesta memorije grada*, ur. Nataša Piljan, Sandra Svitich, Boris Bogunović, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2012., 18.

⁴²⁸ Dukovski, *Povijest Pule*, 247. Prema: Branko Hećimović (ur.), *Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. I, Zagreb: Globus, JAZU, 1990., 773-786.

⁴²⁹ "Istarsko narodno kazalište", Istrapedia, www.istrapedia.hr, 4.8.2019.

⁴³⁰ "Vremenska crta", Pula Film Festival, www.pulafilmfestival.hr, 3.2.2019.

ciljem protivljenja fašističkim pogledima. Spominje se da Arena i Pula nisu više bili beživotni. U njima je tekao "život, bujan život, koji ne bi bio potpun kad mu dinamiku ekonomike ne bi oplemenila kulturna i umjetnička ljepota."⁴³¹ Godine 1983. tajnik pulske Općinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (OK SSRNH) Ivica Percan izjavio je: "U prirodnom nastojanju da svome gradu daju identitet, proteklih su godina žitelji Pule s velikom upornošću njegovali festivalsku tradiciju. Ako i nisu Festivalu stvorili uvjete rada kakvi se mogu poželjeti, dali su mu jedinstven ambijent i, što je još važnije, festivalsku publiku kakvu se samo poželjeti može."⁴³²

Festivalski ritam bio je živopisan. Postojale su razne inicijative da se grad *osvježi* – cilj je bio imati čiste i osvijetljene ulice s urednim izlozima.⁴³³ Godine 1963. pulska općinska vlast je prostoru oko Arene dala filmsko-festivalski naziv.⁴³⁴ Obližnji građani imali su probleme s večernjim zamračenjima.⁴³⁵ Duh manifestacije najviše se osjećao u centru grada.⁴³⁶ Ona je imala pozitivan utjecaj na ugostiteljstvo. Tako se krajem osamdesetih spominje visoka poslovnost albanskih slastičara, a govori se i o klubu Uljanik, brodu Mobyju Dicku, AT-baru, kavani Forum, pizzeriji Tomaso, restoranima Stari grad i Milan te onome u gradskoj marini, samoposlužnom restoranu Platak, kafićima Arena film, Amfiteatar, Mate i Piccolo.⁴³⁷ Kretanje navečer olakšavao je javni gradski prijevoz. Autobusi su vozili do sitnih noćnih sati u smjeru Stoje, Verude, Ribarske kolibe i Verudele, a osamdesetih su autobusi počeli polaziti u smjeru udaljenijih mjesta općine Pula – Premanture, Medulina, Vodnjana, Fažane, Peroja i Marčane – i to 15 minuta po završetku projekcije u Areni, dok je festivalski kombi prometovao između hotela Riviere, restorana Delfin i hotela Brioni.⁴³⁸ Gradske

⁴³¹ Duda, Igor, "Nacionalno u lokalnom: filmski festival u pulskoj svakodnevici 1953. – 1988.", *Vremeplov 2*, ur. Sanela Pliško, Javna Ustanova Pula Film Festival., Pula, 2018., 18. Prema: "Pulski festival", *VUS*, 1. 7. 1953.

⁴³² Isto, 18. Prema: "Jubileji", *Glas Istre*, 20. 7. 1983.

⁴³³ Isto.

⁴³⁴ Isto, 19. Prema: "Prostor oko Arene dobio naziv Festivala jugoslavenskog filma", *Glas Istre*, 2. 8. 1963.; "Festival bez vatrometa", *VUS*, 31. 7. 1963.

⁴³⁵ Isto. Prema: "Blizu Arene – daleko od Festivala", *Glas Istre*, 22. 7. 1988.

⁴³⁶ Isto. Prema: "Ni dobro – ni loše", *Glas Istre*, 2. 8. 1968.; "Ne osjećam se umornim", *Glas Istre*, 31. 7. 1978.

⁴³⁷ Isto, 20. Prema: "Addio Pola", *Studio*, 5.8.1988.

⁴³⁸ Isto, 20-21. Prema: "Stižu prijave filmova za ovogodišnji festival", *Glas Istre*, 13. 6. 1958.; "Predfestivalski dani u Puli", *Glas Istre*, 11. 7. 1958.; "Festival s vedre strane", *Glas Istre*, 28. 7. 1978.; "Noćne vožnje", *Glas Istre*, 21. 7. 1983.; "Za festival i noću", *GI*, 22. 7. 1988.

su ulice za filmskog festivala bile krcate prolaznicima. Pula je u jedan, dva sata ujutro bila puna ljudi. Oni su bili lijepo uređeni, pričali su, šetali, jeli sladoled.⁴³⁹

Trg bratstva i jedinstva je bio glavno mjesto okupljanja. Mladi su se na njemu okupljali svakog dana poslije nastave – od ponedjeljka do petka do 20.30, a vikendom bi za većinu izlazak trajao najviše do 22.30. Šetalo se između drvoreda i to od zgrade Službenog društvenog knjigovodstva (SDK) do Slavoluka Sergijevaca.⁴⁴⁰ Godine 1964. otvoren je klub Uljanik. Cilj je bio stvoriti mjesto za izlazak namijenjen mlađim uzrastima i to uz živu rock glazbu. Cijene ulaznica i pića bile su niske, prilagođene mladima. Odlazilo se na plesnjake, a muško-ženski kontakti bili su vrlo bitni. Također se izlazilo u Circolo. Na njegovoj terasi održavao se ples koji je trajao do 23 sati. Mogle su se čuti pjesme Beatlesa i taktovi poznatog hita La Paloma. Dom JNA bilo je još jedno odredište mladih u kojemu su se održavali plesnjaci. Izlazilo se uglavnom petkom od 20 do 22, a mladi su plesali plesove poput cha cha cha, rock and rolla, tanga i twista.⁴⁴¹

Što obilježava sedamdesete godine u društvenom životu? U klubu Uljanik otvorena je terasa čime je on postao diskoteka na otvorenom. Na njoj su se disko večeri svakodnevno održavale od 1. svibnja do 15. rujna. Odlazilo se i na žive svirke na terasama raznih hotela, poput hotela Brioni i Pula. U tom je desetljeću otvorena Marelica u centru grada. Klub je dobio ime po tome što je zabranjivao konzumaciju alkohola, a ako je netko stvarao nered dobio bi zabranu ulaska na mjesec dana.⁴⁴²

Trg bratstva i jedinstva je osamdesetih godina ostao nezaobilazan dio okupljanja i života mladih. Radnim je danima najviše ljudi na njemu bilo od 12.30 do 14 i onda od 18.30 do 20.30. Svaka je grupa imala svoje stablo ili mjesto. Doseljenici i radnici iz brodogradilišta nalazili su se bliže Portarati, srednjoškolci su bili u sredini, a stariji pored zgrade SDK. Sva vojska imala je izlaz u grad srijedom i petkom, a nedjeljom je Pula bila puna vojnika. Circolo je bio otvoren, ali je bio popularan uglavnom među starijim pripadnicima talijanske nacionalnosti. U Uljanik se odlazilo oko 21, a radio je do 23.30. Subotom su se održavale disko večeri koje su privlačile najveći broj posjetitelja. Treba spomenuti Piramidu koja se nalazila na Verudeli, a bila je mjesto izlaska mnogih. Radila je do 4 sata ujutro i znale su izbijati povremene tučnjave jer se tamo alkohol konzumirao u nešto većim količinama. Kada je bilo lijepo

⁴³⁹ Grupa autora, 23-24.

⁴⁴⁰ Isto, 19.

⁴⁴¹ Isto, 20-21.

⁴⁴² Isto, 23.

vrijeme znalo se ići u grad kod Čarlija ili Kod Mađara na krempite. Godine 1987. došlo je do inicijative za obnavljanjem i korištenjem zapuštene austro-ugarske tvrđave Fort Bourignon. Očišćena je i uređena, a u njoj su se potom održavali koncerti i izložbe. Prostore za rad su ovdje pronašli neki od pulskih umjetnika i glazbenih skupina. Ova je praksa potrajala do početka 1990-ih.⁴⁴³

Glas Istre donosi 1. kolovoza 1989. zanimljiv članak u kojemu govori o Piramidi. Cijena jedne ulaznice je od 15. srpnja iznosila 50.000 dinara. Zapadnjacima je to bila mala svota, a mladim je Puljanima bilo nezamislivo toliko platiti pa su trebali pričekati do 2.30 ili 3 sata kada je ulaz postao besplatan. Radnim je danima ljeti u Piramidi bilo oko 70% do 80% stranaca, a Puljana je u većem broju bilo petkom i subotom. U tijeku je bio prvi stupanj redukcije vode koji je trajao od 22 do 4 sata. To je smetalo i gostima i konobarima jer se piće u nedostatku staklenih čaša (koje se nisu mogle oprati) služilo u plastičnim čašama, a često je nestajalo i leda. Posljednji autobus išao je u 23.20 što znači da je preostajalo ići ili taksijem koji je bio skup ili pješke. Osoba koje je imala vlastiti prijevoz nije bila bezbrižna jer je parkiralište podno Piramide držano nesigurnim mjestom. Nekim automobilima probušene su gume, dok su neki pokradeni.⁴⁴⁴

U zadnjem desetljeću 20. stoljeća Trg bratstva i jedinstva (Giardini) prestajalo je biti žarište okupljanja mladih. Njegovu ulogu preuzela su neka druga mjesta. Mladi su se počeli okupljati na Lungomareu, Monte Zaru, parkovima, kvartovima koji su bili početna točka izlazaka. Klub Uljanik proširio je svoje glazbeno polje. Uz rock i punk puštali su se i hitovi s glazbenih televizija. Godine 1992. privremeno je zatvoren, ali je iduće ponovno otvoren. Tada je prešao u privatno vlasništvo. Uveden je student party koji je počeo privlačiti mješovitu ekipu i pokrenuo puštanje komercijalne disko glazbe s valovima jugonostalgije. U Fortu Bourguignonu održavali su se rave partyji. Značajniji kafići i diskoteke onoga doba bili su Palaticum, Piramida, Uljanik, Aquarius, Tangenta, Doberman, Monte Serpente, Zodiac. Također su se isticali Mimoza, Sax, D. O. C. i Tini. Trošilo se puno na pića, a neka su od poznatijih bila Red Bull-vodka, banana, stock-cola, gin tonic i razni kokteli.⁴⁴⁵

⁴⁴³ Isto, 24-28.

⁴⁴⁴ "Čekajući besplatan ulazak", *Glas Istre*, 1.8.1989., 8.

⁴⁴⁵ Grupa autora, 28-30.

ZAKLJUČAK

Socijalističko razdoblje je gradu Puli dovelo obnovu, inudstrijalizaciju, urbanizaciju i povećanje broja stanovnika. Prerađivačka industrija bila je vrlo snažna, a brodogradilište Uljanik je kao njezin glavni predstavnik, uz građevinsku, tekstilnu, kemijsku, prehrambenu i turističku djelatnost, bio glavni pokazatelj razvijenosti. Industrijska proizvodnja i turizam uspijevali su postojati istodobno što znači da je stvoren kontinuitet koji se održavao do devedesetih godina. Napetosti povezane s odlaskom JNA i dolaskom prognanika te izbjeglica uvelike su smanjile turistički promet. Čin prijelaza iz planske u tržišnu ekonomiju doveo je do osiromašenja gospodarskog sektora, dok je životni standard neprestano padao. Inflacija je nadirala i širenjem političke krize u sve dijelove društva došlo je do situacije u kojoj je Pula pokušavala pronaći pravi put. Jasno je bilo da je opstanak u socijalističkoj zajednici bio nemoguć, ali trebalo je pronaći pravi način kako bi građani što manje osjećali poteškoće. Prognanici i izbjeglice su prihvaćani. Građani su se uključili u doprinošenje ratnom naporu (volontiranjima, odlascima na bojište), a industrijska proizvodnja bila je usmjerena u svrhu obrane države. JNA je otišla, Istru i Pulu nije zahvatio rat te su one kao svojevrсно zaleđe mogle nesmetano nastaviti pridonositi obrani države. No što se događalo dalje?

Grad i općina Pula početkom 1992. spremali su se za nastavak mirnog razvitka. Očekivalo se da će Vlada donijeti odluku o ukidanju kriznih štabova na područjima koja nisu bila pod izravnom opasnošću, najavljuvao se dolazak povoljne turističke sezone i polagale su se nade u dolazak inozemnog kapitala. Ratno stanje pridonijelo je raspadu srednjeg društvenog sloja, a radnike i umirovljenike već se odavno držalo ugroženima i osiromašenima. Uvođenjem poreza na promet proizvoda i usluga izravno su se potaknula poskupljenja. Htjelo se pomoći socijalno ugroženom stanovništvu otvaranjem pučke kuhinje.⁴⁴⁶

Zbog ratnih zbivanja i teške gospodarske situacije mnogi građani privremeno ili trajno su iselili u druge države.⁴⁴⁷ Smanjila se stopa nataliteta i udio osoba mlađih od 20 godina te umjereno povećala stopa mortaliteta. Jedino su migracijska kretanja

⁴⁴⁶ Isto, 154; 170. Prema: Eni Ambrozić, „Temelji bržeg gospodarskog razvoja”, *Glas Istre*, 21. 1. 1992.; Igor Velimirović, „Porezi poskupljuju sve proizvode”, *Glas Istre*, 11. 10. 1992.

⁴⁴⁷ Orbanić, 361.

djelovala pozitivno na demografiju.⁴⁴⁸ Ekonomska migracija bila je vrlo snažna i u tom smislu potrebno je spomenuti nastojanja talijanskih vlasti da Istru stave pod svoju sferu utjecaja. Osimski sporazumi utrljali su put daljnjem unaprjeđenju talijansko-jugoslavenskih odnosa. Nedugo poslije Jugoslavija je počela upadati u krizu, a otvorenje mogućnosti ostvarivanja prava na talijanske mirovine, stjecanja talijanskog državljanstva i jednostavnije dobivanje dozvole za boravak u Italiji znatno je pomoglo mnogim osobama.⁴⁴⁹ Nezaposlenost je bujala i kupovna moć bila je na niskoj razini što je nagnalo stanovništvo na odlazak na privremeni rad u Italiju. Tako su mogli nastaviti održavati obiteljske financije.⁴⁵⁰

Dana 2. kolovoza 1992. godine održani su parlamentarni i predsjednički izbori. Na razini države pobijedili su HDZ i Franjo Tuđman, a u Istri je pobjedu odnio IDS u koaliciji s Dalmatinskom akcijom i Riječkim demokratskim savezom (DA-IDS-RDS).⁴⁵¹

U 34. izbornoj jedinici (Pula) koalicija je osvojila 17.812 glasova. Na pulskoj listi su se našli Damir Diminić (HSP), Josip Fabris (IPS-HDS), Lems Jerin (HNS), Kazimir Lazarić (ILS), Elio Martinčić (IDS), Nevio Milotić (KNS), Zoran Pavlin (SDH), Ivica Percan (SDP-SSH), Ivan Rudelić (HDZ), Alojz Štoković (HKDS), Emilio Vlačić (HSL). Pobjedu je odnio Elio Martinčić s 21.012 glasova pri čemu je izabran saborskim zastupnikom ove izborne jedinice. Na državnoj razini izabrani su Ivan Herak (IDS – 83.623 glasova) i Mira Ljubić-Lorger (DA – 41.811 glasova).⁴⁵²

Na izbornoj listi za predsjednika našli su se Dražen Budiša, Ivan Cesar, Savka Dabčević Kučar, Silvije Degen, Dobroslav Paraga, Franjo Tuđman, Marko Veselica, Antun Vujić. Najviše glasova (21.296) u općini Pula osvojio je Dražen Budiša, a Franjo Tuđman došao je drugi s 10.287 glasova.⁴⁵³

Borba za stjecanjem političke moći poprimila je oblik ozbiljnog sukoba. Pulska općinska vlast odredila je pravila po kojima političke stranke mogu propagirati svoje kandidate i programe.⁴⁵⁴ Dopušteno je postavljanje plakata na predviđenim zidnim stijenama, stupovima, izlozima i drugim za to određenim mjestima.⁴⁵⁵ Političke stranke svoja su mjesta za plakatiranje trebala zatražiti do 6. srpnja 1992. godine, ali

⁴⁴⁸ Isto, 364.

⁴⁴⁹ Isto, 345.

⁴⁵⁰ Isto, 364.

⁴⁵¹ Isto, 92.

⁴⁵² "Arhiva izbora Republike Hrvatske", Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, www.izbori.hr, 18.3.2019.

⁴⁵³ Isto.

⁴⁵⁴ Dukovski, Dukovski, Matika, 101.

⁴⁵⁵ Isto, 102. Prema: Eni Ambrozić, „Svima isti uvjeti”, *Glas Istre*, 1. 7. 1992.

tek nekoliko ih je zatražilo jer su bili skupi. Tada je počelo iskazivanje međusobne političke netolerancije. Plakati su trgani, kidani, noževima rasparani, lijepljeni jedni preko drugih.⁴⁵⁶ Trebali su biti skinuti dva dana nakon izbora, ali to se nije dogodilo.⁴⁵⁷ Ratna psihoza naglasila je animozitet, a još jedan primjer toga možemo vidjeti na skupu HDS-a u Puli kada im je isključena struja tako da je on održan u mraku.⁴⁵⁸

Lokalni izbori koji su održani 7. veljače 1993. godine donijeli su IDS-u čistu pobjedu. Pobjedili su u pulskom gradskom vijeću sa osvojenih 21.175 glasova. Deset dobivenih mjesta pripalo je Igoru Štokoviću, Marku Martinčiću, Claudiji Milloti, Draganu Brgiću, Edi Matoševiću, Dušanu Černjulu, Fabriziju Radinu, Denisu Mikoliću, Edoardu Giudiciju i Guerinu Čeliću. Iza njih je bila koalicija HDZ-HKDS s 4.972 glasova odnosno dva mjesta u gradskom vijeću koji su pripali Ediju Pavletiću i Darku Grbacu. Koalicija HSLs-HNS je s 2.658 glasova dobila jedno mjesto u gradskom vijeću koje je pripalo Ranku Borovečkom. Dodatno mjesto s ove liste izborio je pripadnik srpske manjine Aleksandar Tašić.⁴⁵⁹

Odlučivalo se i o općinskim vijećima, ali je općina Pula ukinuta *Zakonom o lokalnoj samoupravi i upravi* od 30. prosinca 1992. godine.⁴⁶⁰

U Skupštinu Istarske županije (16. travnja održana je konstituirajuća sjednica) po županijskoj listi ušao je IDS sa 16 mjesta, HDZ je dobio tri mjesta, HSLs jedno i Hrvatska stranka naravnog zakona jedno. Njoj je također (po listi 9. izborne jedinice – Pula) pristupio Sergio Premate sa osvojenih 4.152 glasova.⁴⁶¹

Istoga dana održani su izbori za Županijski dom Sabora Republike Hrvatske. IDS je i tu odnio pobjedu sa osvojena tri mjesta, ali nije poznato kako je Pula glasovala.⁴⁶²

Početak ožujka 1993. godine predsjednik Tuđman vodio je razgovor sa predstavnicima IDS-a. Obje su se strane htjele riješiti međusobnog nepovjerenja i

⁴⁵⁶ Isto, 102-103. Prema: Eni Ambrozić, „Pravila igre u stranačkom plakatiranju”, *Glas Istre*, 13. 7. 1992.; Ista, „Plakatom po plakatu”, *Glas Istre*, 16. 7. 1992.

⁴⁵⁷ Isto, 102. Prema: Ista, „Ostali su plakati”, *Glas Istre*, 11. 8. 1992.

⁴⁵⁸ Isto, 106.

⁴⁵⁹ "Arhiva izbora Republike Hrvatske", Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, www.izbori.hr, 19.3.2019.

⁴⁶⁰ Isto; "Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi", Narodne novine, www.nn.hr, 19.3.2019.

⁴⁶¹ "Arhiva izbora Republike Hrvatske", Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, www.izbori.hr, 19.3.2019.

⁴⁶² Isto.

izgraditi pozitivnije odnose.⁴⁶³ Razgovaralo se o ustrojstvu Istre, gospodarstvu, vojnim objektima i demilitarizaciji. Ministar obrane Gojko Šušak tvrdio je da bi se u zamjenu za povlačenje hrvatske vojske iz gradova njoj trebali dati odgovarajući prostori izvan njih. Neki su domovi hrvatskih branitelja već bili predani općinama i gradovima te se vjerovalo da će se uskoro isto dogoditi i s onim u Puli. Luciano Delbianco je tijekom sastanka naglasio da razvoj Pule, posebice u turističkom smislu, ovisi o njezinoj demilitarizaciji.⁴⁶⁴

⁴⁶³ Dukovski, Dukovski, Matika, 111. Prema: Selvina Benić, „Istra nije crna ovca Hrvatske”, *Glas Istre*, 2.3.1993.

⁴⁶⁴ Isto, 111-113.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

Glas Istre – 1989., 1990. i 1991.

Gelo, Jakov, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880. – 1991. po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998.

"Arhiva izbora Republike Hrvatske", Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, www.izbori.hr, 15.3.2019.; 18.3.2019; 19.3.2019.

"Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi", Narodne novine, www.nn.hr, 19.3.2019.

Borna, Marinić, "Evakuacija dubrovačkog stanovništva brodom 'Slavija' – 14. studenog", Dogodilo se na današnji dan – Domovinski rat, www.dogodilose.com, 24.2.2019.

"Grb i zastava", Grad Pula, www.pula.hr, 18.8.2019.

"Istarska županija", istrapedia, www.istrapedia.hr, 18.3.2019.

"Istarska županija – gradovi", The Flags & Arms of the Modern Era, www.zeljko-heimer-fame.from.hr, 15.9.2019.

"Istarski demokratski sabor (IDS)", istrapedia, www.istrapedia.hr, 9.3.2019.

"Istarsko narodno kazalište", Istrapedia, www.istrapedia.hr, 4.8.2019.

"Kotar", Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr, 3.2.2019..

"Promjene domaće valute u dvadesetom stoljeću", Hrvatski numizmatički portal, www.kunalipa.com, 15.9.2019.

"Pula", Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr, 22.9.2019.

"Vremenska crta", Pula Film Festival, www.pulafilmfestival.hr, 3.2.2019.

Literatura

1. Bertoša, Miroslav, "Pulsko ulično nazivlje: civilizacijski slojevi, tragovi identiteta", *Stradarij grada Pule*, ur. Attilio Krizmanić, Histria Croatica - C.A.S.H., Pula, 2008.
2. Dukovski, Darko, *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači Apokalipse*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2011.

3. Dukovski, Darko; Dukovski, Vedran; Matika, Dario, *Istra u Domovinskom ratu 1991. – 1995.*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2018.
4. Dukovski, Darko, "Grad u potrazi za identitetom", *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti*, ur. Josip Bratulić, Elmo Cvek, C.A.S.H., Pula, 2005.
5. Duda, Igor, "Nacionalno u lokalnom: filmski festival u pulskoj svakodnevici 1953. – 1988.", *Vremeplov 2*, ur. Sanela Pliško, Javna Ustanova Pula Film Festival., Pula, 2018., 17-28.
6. Duda, Igor, "Sve je najsuvremenije. Svakodnevica i potrošačka kultura u Puli ranih 1960-ih", *Pula 3000 Pola: Prilozi za povijesnu sintezu*, ur. Elmo Cvek, Attilio Krizmanić, C.A.S.H., Pula, 2004., 43-55.
7. Grupa autora, "Pulski đir kroz vrijeme", *Pulski đir: mjesta memorije grada*, ur. Nataša Piljan, Sandra Svitich, Boris Bogunović, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2012.
8. Ivetić, Adriano, "Odlazak Jugoslavenske narodne armije iz Pule 1991. godine", *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata pulskog sveučilišta 2011. – 2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin, Igor Stanić, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Srednja Europa, Pula – Zagreb, 2013., 147-164.
9. Klemenčić, Mladen; Kušar, Vesna; Richter, Željka, "Promjene narodnog sastava Istre. Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991.", *Društvena istraživanja*, 4-5 (6-7), 1993., 607-629.
10. Krizmanić, Attilio, "Razvitak uličnog nazivlja: imena ulica, trgova i parkova 2008. s prijašnjim nazivima", *Stradarij grada Pule*, ur. Attilio Krizmanić, Histria Croatica - C.A.S.H., Pula, 2008.
11. Križman, Matej, *Istra u Domovinskom ratu*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli (Diplomski rad), Pula, 2017.
12. Orbanić, Srđa, "Pula na prijelazu tisućljeća", *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti*, ur. Josip Bratulić, Elmo Cvek, C.A.S.H., Pula, 2005.
13. Žužić, Patricija, "Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije za razdoblje od 1945. do 1990. godine: Prilog za izradu shematizma uprave", *Vjesnik Istarskog arhiva*, 14-16, 2009., 185-249.

SAŽETAK

Razdoblje od 1989. do 1991. godine presudno je vrijeme u povijesti Pule. Iako su građani podržali ideju samostalne i neovisne Hrvatske pružanjem pomoći pogođenim krajevima, sudjelovanjem u vojnim postrojbama i primanjem prognanika i izbjeglica, iskazivano je protivljenje politici državnog vrha koji je često zalazio u sferu negativnog nacionalizma. Pretvorba i privatizacija uvelike su pridonijele porastu nezaposlenosti i osiromašenju većine stanovništva, industrijska proizvodnja je patila, stečajni postupci lišavali su ljude rada i zarade, a turizam je bio slab ili nepostojeći. Osigurati dobar život bilo je za mnoge ljude nemoguće. U gradu se nalazio jugoslavenski garnizon koji je brojao nekoliko tisuća vojnika i posjedovao mnoštvo naoružanja. Iako su građani osjećali sve nedaće gospodarske i političke krize u državi, rat nisu izravno proživjeli jer niti jedna strana nije imala koristi od ratovanja na ovom području.

Ključne riječi: Pula, Jugoslavija, Hrvatska, socijalizam, Domovinski rat, vojska

ABSTRACT

Pula at the crossroads between the 1980s and 1990s

The period from 1989 until 1991 was crucial in the history of Pula. Even though citizens supported the idea of an independent Croatia by housing displaced persons, assisting and participating in the army, they expressed opposition to the state authorities, which often went into the sphere of negative nationalism. Privatization greatly contributed to the rise in unemployment and impoverishment of the majority of the population, industrial production suffered, bankruptcies took jobs and earnings away from people, and tourism was either weak or non-existent. There was a Yugoslav military garrison in Pula, numbering several thousands of soldiers and possessing different kinds of weapons. People felt the plight of the country's economic and political crises, but they did not directly experience war's true nature because neither side could benefit from war at this location.

Keywords: Pula, Yugoslavia, Croatia, socialism, Homeland War, army